

УКРАЇНСЬКА МОВА

СВІТЛАНА СВІТКОВСЬКА
ОЛЕКСАНДРА ГАШИБАЯЗОВА
ОЛЕКСАНДРА ПАСАТ

7

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ

ЗАВДАННЯ ПІДВИЩЕНОЇ СКЛАДНОСТІ

РОБОТА В ПАРІ

РОБОТА В ГРУПІ

ПРЕЗЕНТАЦІЯ

ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

ABC

ПЕРЕКЛАД

ІНТЕРНЕТ-МАНДРІВКА

ПОМІРКУЙТЕ!

ПРИГАДАЙТЕ!

СЛОВНИЧОК

*Прочитайте!
Це цікаво!*

ПРОЧИТАЙТЕ! ЦЕ ЦІКАВО!

*Навчайся!
Тренуюся!*

НАВЧАЮСЯ! ТРЕНУЮСЯ!

Бажаємо тобі успіхів у навчанні!

Світлана Свінтковська
Олександра Гашибаязова
Олександра Пасат

УКРАЇНСЬКА МОВА

підручник для 7 класу
з навчанням молдовською мовою
закладів загальної середньої освіти
(з аудіосупроводом)

Харків

2020

УДК 811.161.2(075.3)=161.2=135.2

У45

Авторський колектив:

С. А. Свінтковська, О. В. Гашибаязова, О. О. Пасат

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 19.05.2020 № 655)*

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Українська мова: підручник для 7 класу з навчанням молдовською мовою закладів загальної середньої освіти (з аудіосупроводом) / С. А. Свінтковська, О. В. Гашибаязова, О. О. Пасат — Харків: Соняшник, 2020. — 184 с.: іл.

ISBN 978–617–7673–44–5

У підручнику вміщено різноманітні вправи та завдання, спрямовані на формування ключових компетентностей і наскрізних умінь для успішної самореалізації в житті. Рубрики «Прочитайте! Це цікаво!», «Навчаюся! Тренуюся!», «Інтернет-мандрівка!», «Робота в парі», «Робота в групі», «Презентація», «Завдання підвищеної складності», «Пригадайте!» дають змогу комплексно реалізувати завдання шкільної мовної освіти, а також сприяють урізноманітненню форм і методів роботи, зацікавленню й підвищенню інтересу до вивчення української мови. Умовні позначки допоможуть зорієтуватися в підручнику.

УДК 811.161.2(075.3)=161.2=135.2

Аудіосупровід до підручника знайдете за покликанням

<https://lib.imzo.gov.ua/>

© С. А. Свінтковська, О. В. Гашибаязова,
О. О. Пасат, 2020

© ТОВ «ТО «Соняшник», оригінал-макет,
художнє оформлення, 2020

ISBN 978–617–7673–44–5

Дорогі семикласники й семикласниці!

Ви продовжуєте мандрівку в цікавий світ морфології української мови. Цей підручник допоможе вам поглибити свої знання з граматики, навчить добре володіти державною мовою, користуватися її засобами в різних сферах спілкування.

Цього року ви дізнаєтеся про нові частини мови, їх значення, правопис. Глибше опанувати навчальний матеріал, уміння працювати самостійно, у парах, у групах і творчо, вільно висловлювати думки допоможуть вам різноманітні вправи та завдання, що вміщені в підручнику.

Бажаємо, щоб училося вам легко й цікаво!

ВСТУП

§ 1. Місце та роль української мови як державної серед громадян України

*Прочитайте!
Це цікаво!*

*Справжня любов до своєї країни
немислима без любові до її мови.
М. Шумило*

*Мова — це всі глибинні пласти
духовного життя народу,
його історична пам'ять,
Найцінніше надбання віків.
Олесь Гончар*

1 *Запишіть вислови. Як ви розумієте їх зміст? Яку тему уроку можна сформулювати з цих міркувань?*

Мова — велика цінність. Вона символ людського життя... На ній ґрунтується свідомість, мислення, особистість (Л. Мацько).

Мова — це наша історія, людський досвід, мудрість віків і щасливе мирне майбутнє (Н. Костусяк).

Мова — це те, що об'єднує людей, а націю робить сильною (І. Малкович).

Наша мова — це прапор нації, це символ нашої присутності на планеті (О. Сербенська).

2 *Прочитайте текст. Яка його основна думка? Назвіть частини мови в другому реченні.*

ЗНАЧЕННЯ МОВИ В ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА

Мова — основа духовного життя народу. Люди в процесі суспільної діяльності мають постійну потребу вступати в різні стосунки з іншими людьми, погоджувати з ними свої дії, ділитися власним досвідом і запозичити собі досвід інших членів колективу, давати поради й розпорядження

та одержувати їх, інакше кажучи, люди завжди мають потребу в спілкуванні з іншими членами суспільства. Спілкування між людьми відбувається за допомогою мови (З журналу).

3.1 *Спишіть речення, уставляючи пропущені розділові знаки. Обґрунтуйте їх уживання.*

Єдиною державною (офіційною) мовою в Україні є українська мова.

Держава забезпечує кожному громадянину України можливості для опанування державної мови через систему закладів дошкільної повної загальної середньої позашкільної професійної (професійно-технічної) фахової передвищої вищої освіти освіти дорослих, а також через підтримку неформальної та інформальної освіти, спрямованої на вивчення державної мови.

Українська мова як єдина державна мова виконує функції мови міжетнічного спілкування є гарантією захисту прав людини для кожного українського громадянина незалежно від його етнічного походження а також є фактором єдності й національної безпеки України (*Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної»*).

3.2 *Розкажіть один одному, якими мовами ви володієте. У яких ситуаціях якою користуєтесь? Коли ви спілкуєтесь рідною мовою, коли — державною?*

4 *Прочитайте текст. Що в ньому сказано про український правопис? Знайдіть у вікіпедії тлумачення виділених слів. Зробіть звуковий запис слова ютуб.*

Український правопис не змінювався з 1989 року, а скільки всього з тих пір відбулося! Ми не відчуваємо цих змін, але якщо подивитися на декілька років назад та проаналізувати інформацію, то можна помітити наскільки змінилася українська мова. З'явилися нові слова: **інтернет**, **смартфони**, **месенджери** і **соцмережі**, убер, коворкінг і каршеринг. Однак правил, що регулюють написання слів,

пов'язаних з усіма цими явищами, не було. Тому кожен дотримувався своєї норми, а не якоїсь спільної.

22 травня 2019 року уряд прийняв нову редакцію Українського правопису. Тепер загальна норма з'явилася і для **айфонів з айпадами**, і для **ютубу**, і для **фейсбуку з твіттером**.

Ўбер (нім. über, тобто «вище») — американська компанія, що створила однойменний мобільний застосунок для пошуку, виклику та оплати таксі або приватних водіїв. Застосунок доступний у більш ніж 200 великих містах (у тому числі в Києві та Одесі) та в 67 країнах світу.

5 Обговоріть подані питання. Поділіться з класом вашими висновками.

I група. Як кожен мовець особисто повинен поліпшувати чистоту рідної мови?

II група. Розкажіть, що ви можете зробити для того, щоб мова ставала кращою.

III група. Чому українській мові складно реалізуватися в сучасному українському суспільстві?

Коворкінг — (англ. co-working — спільно працювати) у широкому сенсі — це модель організації роботи людей, із різним типом зайнятості в єдиному робочому просторі; у вузькому — колективний офіс.

Каршерінг — (англ. carsharing) — спільне використання автомобіля

- 1) альтернативна модель володіння та використання автомобіля;
- 2) система короткострокової оренди автомобіля похвилинно.

6.1 Запишіть текст. Назвіть усно всі частини мови.

Гідність та взаємоповага

Україна є багатонаціональною державою, де кожен має право вільно спілкуватися будь-якою мовою. І це право повинні всі поважати. Однак кожен громадянин України зобов'язаний знати й поважати українську —

державну мову, бо вона є державотворчим чинником, без якого неможливо сформулювати політичну ідентичність українців.

6.2 Виконайте одне із завдань.

1. Створіть слайди. Користуючись ними, розкрийте значення словосполучень **державна мова, українська мова**.

2. Напишіть мінітвір про значення мови для людини та роль державної мови для кожного громадянина країни. У першому реченні зазначте всі частини мови, а останнє речення розберіть за членами речення.

Схованка — ascunziș, ascunzătoare.

Сподіванки — așteptare, speranță.

Ідентичність — identitate.

ПОВТОРЕННЯ ТА УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО

§ 2. Розділові знаки у вивчених синтаксичних конструкціях

*Навчаюся!
Тренуюся!*

*Україна починається з тебе.
В. Чорновіл*

7 Дайте відповіді на запитання.

1. Що таке пунктуація?
2. Які пунктограми можуть уживатися в простому реченні?
3. Як відокремлюються звертання і вставні слова?
4. Чи завжди вживаються розділові знаки між однорідними членами речення?
5. Які розділові знаки можуть уживатися між підметом і присудком?
6. Які розділові знаки вживаються в реченнях із прямою мовою?

8 *Перепишіть, уставляючи пропущені літери. Поясніть уживання розділових знаків. Однорідні члени речення підкресліть, укажіть звертання та вставні слова. Чи є звертання і вставні слова членами речення?*

Люблю всім серцем і душою я землю прадідів моїх (В. Сосюра). Шануй, юначе, батьківські шляхи (Д. Луценко). Добра віра, праця щонам наблизять слухний час! (М. Вороний). Уже кущі калини зодягли, мабу, у дівчат позичені коралі (Є. Гуцало). Для нас у ріднім краї навіть дим солодкий (Леся Українка). А ви думали, що Україна так просто. Україна — це супер. Україна — це ексклюзив. По ній пройшли всі катки історії. На ній відпрацьовані всі види випробувань. Вона загартована найвищим гартом. В умовах сучасного світу їй немає ціни (Л. Костенко).

Хвалюнка для відпочинку

9 *Прочитайте вголос, правильно інтонуючи речення. Розгадайте загадку.*

Хоч в усній мові нас немає,
А на папері мовчимо,
Та все, що ти читаєш, друже,
Сприймати правильно вчимо.
Хто ми?

10 *Спишіть, підкресліть головні та другорядні члени речення. Поясніть уживання розділових знаків. Накресліть схему виділеного речення.*

Уся зелена степова скатерть була ніби заткана квітками: смілкою, синіми дзвониками, жовтими тюльпанами (І. Нечуй-Левицький). Усе червоне: листя й небеса, сухе бадилля і рясна роса (А. Малишко). У поле вийшла вся сім'я: юнак і сивий дід, і батько, й мати, і хлоп'я (В. Швець). Оці степи, це небо, ці ліси, усе так гарно, чисто, незрадливо, усе як є — дорога, явори, усе моє, все зветься — Україна (Л. Костенко).

11 Складіть, запишіть та розіграйте діалог, використовуючи звертання й однорідні члени речення за однією з тем (за вибором): «Природні символи України», «Квітам потрібне сонце, а людям — мир». Поясніть правила вживання розділових знаків.

12 Складіть і запишіть речення за поданими схемами.

«П», — а.

«П, — а, — п».

О, О, О — УС.

А: «П», — а.

..., ВС, ...?

УС: О, О і О — ...

13.1 Поспілкуйтеся з вашим сусідом (сусідкою) по парті, відповідаючи на подані запитання. Поділіться результатами вашої роботи на уроці з класом.

Що ви для себе з'ясували протягом уроку?

Що повторили?

Чи вдалося узагальнити та систематизувати знання з теми?

13.2 Доберіть самостійно по два речення на правила вживання розділових знаків при однорідних членах речення, звертаннях, вставних словах, у реченнях із прямою мовою.

Зітканий (зіткана) — țesut (țesută).

Бадилля — tulpină, lujer, vrej.

§ 3. Найскладніші орфограми

*Навчаюся!
Тренуюся!*

Слова — це кольорові камінці.
Мало їх назбирати, треба з них навчитися
узори викладати.

І. Вільде

14 Дайте відповіді на запитання, користуючись поданою нижче таблицею.

Що є предметом вивчення орфографії?

Що таке орфограма?

Які орфограми є буквеними, які — небуквеними?

Наведіть приклади.

Що таке орфографічне правило?

Що таке орфографічна помилка?

Орфограми — це насамперед *букви*, для написання яких треба застосувати певне правило (наприклад, буква *е* у слові *весна*, бо *вєс-ни*; префікс *пре-* у слові *предобрий*, бо вказує на збільшену міру ознаки).

Види орфограм

1. Буквені:

- * Ненаголошені **[e]**, **[u]** в корені слова: *весна*, *життя*.
- * Велика чи мала буква: *Земля* (планета), *земля* (ґрунт).
- * Правопис прізвищ, географічних назв.
- * Написання сумнівного приголосного: *легкий* (бо *легенький*), *просьба* (бо *просити*).
- * Подовження та подвоєння приголосних: *навчання*, *возз'єднання*, *лимонний*.
- * Наявність чи відсутність літери: *сторіччя* (сторічя), *баский* (баскський), *біль* (білль).
- * Правопис складних слів.
- * Правопис префіксів, суфіксів.
- * Уживання м'якого знака й апострофа.
- * Правопис відмінкових закінчень.
- * Правопис особових форм дієслів.
- * Правопис числівників і зв'язок їх з іменниками.
- * Правопис прислівників.
- * Правопис часток.

2. Небуквені:

- * Дефіс: *по-київськи*, *з-поміж*, *темно-зелений*, *віч-на-віч*, *хто-небудь*.
- * Апостроф: *м'ята*, *роз'їзд*, *сузір'я*.
- * Перенос слова: *ро-бо-та*, *три-ста*, *мі-сто* і *міс-то*.

* Пропуск між словами (роздільне написання): *будь ласка, все одно, поки що, на жаль, ні в кого, рік у рік.*

* Разом: *улітку, попід, деякий, піввікна.*

15 *Запишіть слова. Визначте орфограми, обґрунтуйте вибір написання відповідними правилами. Назвіть орфограми буквені й небуквені.*

Зима, веснянка, пшениця, м'ята, подвір'я, медвяний, без'язикий, Лук'ян, харківський, сільський, кінчик, менший, Тетянчин, учительчин, сказати, зцілити, премудрий, приєднаний, прізвище, чесний, проїзний, шістнадцять, пів Києва, синьо-жовтий, пів столиці, спідлоба, священник.

Хвилинка для відпочинку

Німі риби

— Чому риби німі?

— Спробували б ви, дядьку, порозмовляти під водою.

16 *Розгадайте ребус.*

17 *Запишіть прислів'я. Визначте орфограми та обґрунтуйте їх написання відповідним орфографічним правилом.*

Яка людина — така її мова. Слово людини здатне обернутися злом. Гарне слово дорожче за гроші. Сухе дерево безплідне, пусте слово марне. На сухому дереві немає плодів, у порожньому слові — глузду (*Народна творчість*).

18.1 *Спишіть текст. Визначте орфограми, обґрунтуйте вибір написання відповідним орфографічним правилом. Назвіть орфограми буквені й небуквені.*

Слова оточують нас усе життя. Уміння володіти словом правильно, переконливо та ефективно допомагає вирішити багато завдань як у роботі, так і в особистому житті.

Слово — найбільш змістовний, об'ємний виразний засіб людського спілкування. Уміння говорити, слухати — важливі умови взаєморозуміння. Немає у світі зброї сильнішої за слова. Словами борються, словами люблять, словами ненавидять, словами вбивають, словами творять величезні справи в історії людства (*З підручника*).

18.2 *Виконайте одне із завдань.*

1. Складіть тестове завдання на тему «Найскладніші орфограми».
2. Напишіть есе «Гарне слово дорожче за гроші». Укажіть у тексті орфограми буквені й небуквені.

Пристрасний (пристрасна) — *înflăcărat (înflăcărată), înfocat (înfocată), pasionat (pasionată); inimos (inimoasă), aprig (aprigă).*

Перехресний (перехресна) — *încrucișat (încrucișată).*

§ 4. Частини мови

*Прочитайте!
Це цікаво!*

*Слово до слова — зложиться мова.
Народна мудрість*

Народна мудрість

У кожній мові, як і в українській, дуже багато слів. І крім наявних, по-всякчас народжуються нові й нові слова. Проте для опанування будь-якої мови не досить знати її словниковий склад, треба добре володіти граматиною, яку ще називають Царицею наук. Отже, кожна мова — це океан слів, а граMATика — мудрий господар, володар цього океану. Сила граматики в тому, що вона групує нескінченну кількість слів у певні групи, класи.

Один із таких найважливіших класів — частини мови. Самостійні частини мови мають лексичне й граматичне значення: морфологічні й синтаксичні ознаки. А службові частини мови — для зв'язків слів і частин складного речення, вираження зв'язків між словами в реченні, надають словам чи реченням додаткових відтінків, служать для творення деяких граматичних форм і нових слів (З підручника).

*Навчаюся!
Тренуюся!*

19 Прочитайте вірш Д. Білоуса «Злитки золоті» та дайте розгорнуті відповіді на подані нижче запитання. Презентуйте результати своєї роботи однокласникам (однокласницям).

Злитки золоті

Чи ти задумувавсь, відкіль оті
У нашій мові злитки золоті?
Як намистини, диво калинове —
Частини мови!

Який співець, поет, який письменник
Уперше слово вигадав — іменник?
Іменник! Він узяв собі на плечі
Велике діло — визначати речі, —
Ім'я, найменування, і наймення:
Робота. Біль. І радість. І натхнення.

Ну а візьмімо назву — дієслово,
Само підказує, що діє слово!
Ще й прикладу на нього не навів,
А вже до пів десятка дієслів!

Прикметник дасть іменнику-предмету
Якусь його ознаку чи прикмету.
Числівник може визначить тобі
Число речей, порядок при лічбі.

А поспитай звичайного займенника,
За кого він у мові? За іменника!
(Хоч може цей наш скромний посередник
Замінювать числівник і прикметник).

Прислівник звик, незмінюваний в мові,
Ознаки різні виражать при слові.
Сполучник каже: «Скромну роль я маю,
Але слова я в мові сполучаю».

І частка мовить: «Слово я службове,
Але людині чесно я служу.

І будьте певні, в інтересах мови
і так, і ні, де треба, я скажу».

А вигук може пролунати, як дзвін,
У мові, мабуть, найщиріший він!..

Хто ж так назвав оці частини мови?
Назвали вчені.
Й підхопив народ!

Д. Білоус

20 *Дайте відповіді на запитання.*

1. У чому особливість назви поезії?
2. Розкажіть, які думки, емоції, почуття вона викликала у вас.
3. Які художні засоби використав поет?
4. Наскільки вдалося автору зацікавити вас своїм твором?
5. Чи могли би ви скласти конкуренцію авторові?

21 *ХТО ШВИДШЕ? Розподіліть слова за частинами мови (іменник, прикметник, числівник, займенник, дієслово).*

Сонце, я, нами, три, весна, перший, нічне, сон, малий, його, приїхали, радіють, веселе, спить, двадцять, сім, слово, словесний, вимовляти, їхній, дивосвіт, щастить.

Хваліanka для відпочинку

22 *Прочитайте одне одному загадки. Розгадайте їх.*

1. Любить називати
завжди на ймення кожну річ:
земля, країна, сонце, мати,
печаль і радість, день і ніч.

2. Ознаку чи прикмету в слові
він вказує тобі:
весняні котики вербові,
фіалки ніжні, голубі.
3. Уміє рахувати
(і, зауваж, не лиш ворон),
щоб знав ти, мало чи багато,
один, чи кілька, чи мільйон.
4. Щоб не повторювать іменник,
числівник чи прикметник — час
уже згадати про ...
Він виручав мене не раз.
5. Воно ні хвилини,
повір, без дії не живе:
працює, вчить, співає, лине,
читає, грається, пливе.
6. Завжди незмінний — взимку, влітку —
він виража ознаки слів.
І зустрічається нерідко,
і не зника повік-віків.
7. Він поведе тебе до школи
і засміється під вікном.
Сипне зоринками довкола,
розкаже казку перед сном.
8. Він схожий на місточок,
що члени речення єдна,
щоб ти не впав у слів струмочок,
тому що глибоко до дна.
9. Про неї не забудь так само
і розкажи колись мені,
як важив, наче терезами,
що важливіше: так чи ні.

25.2 *Виконайте одне із завдань.*

1. Складіть лінгвістичне повідомлення про частини мови.
2. Запишіть 5–6 прислів'їв про Україну, над кожним словом укажіть частину мови.

Посередник (посередниця) — intermediar (intermediară), mijlocitor (mijlocitoare).

Линути — 1) a zbura, a-și lua zborul; 2) (despre cântec) a răsună.

МОРФОЛОГІЯ. ОРФОГРАФІЯ

§ 5. Дієприкметник як особлива форма дієслова: значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль

*Прочитайте!
Це цікаво!*

Я люблю тебе, мій краю!
К. Дрок

26 *Прочитайте текст. Пригадайте, як називається форма дієслова, яка поєднує в собі дієслівні й прикметникові ознаки?*

Яка я чудова форма дієслова. Мені приємно, що я об'єдную в собі риси характеру **дієслова** — *вид, час, здатність мати при собі залежні слова* — та **прикметника** — *число, рід, відмінок*. А ще додам: найчастіше моїми друзями є іменники, з якими я сполучаюсь. Оці прикметникові ознаки, що є в мені, повністю залежать від роду, числа, відмінка іменника, з якими я поєднуюся. Моїх братів запрошують у гості фразеологізми. У цих стійких словосполученнях вони так гарно уживаються, що їх не виженеш, і не заміниш іншими словами (*непроханий гість* — гірше татарина, *дарованому коневі в зуби не дивляться*, *кований на всі чотири копита*) (*З підручника*).

27 *Запишіть речення. Зверніть увагу на виділені слова. Визначте їхні граматичні ознаки та синтаксичну роль. Знайдіть серед них дієприкметник. Аргументуйте свій вибір.*

З кожним осіннім днем ви бачите все більше *жовтого* листя. Барвисті квітки зникли, *жовтіє* трава, *пожовкле* на деревах листя опадає.

28 *Проаналізуйте таблицю. Розкажіть про ознаки дієслова і прикметника, характерні для дієприкметника.*

- **Дієприкметник (participiul)** — особлива форма дієслова, яка вказує на ознаку предмета за дією та відповідає на запитання **який? яка? яке? які?**

Граматичні ознаки дієприкметника:	
Дієслівні	Прикметникові
<ul style="list-style-type: none"> • вид (доконаний, недоконаний): <i>Стертий</i> (док.), <i>кутий</i> (недок.) • час (теперішній, минулий): <i>перемагаючий</i> (теперішній), <i>зрослий</i> (минулий); • здатність приєднувати до себе залежні слова (ім., займ., присл.): <i>закутий у сталь</i>, <i>написаний нами</i>, <i>зблідлий раптово</i>. 	<ul style="list-style-type: none"> • виражає ознаку предмета; • змінюється за родами, числами, відмінками; • залежить від іменника: <i>прочитана повість</i>, <i>потемніле небо</i>; • виконує роль означення, іменної частини присудка: <i>охмарене димом передмістя</i>, <i>поле <u>засіяне</u></i>.

29 *Запишіть слова у дві колонки: 1) дієприкметники; 2) прикметники.*

Посивілий, працювита, множений, укрита, поділений, варта, черствий, уквітчана, навчальний, прикрашена, чудовий, прекрасна, позеленілий, приємна, зів'ялий, ароматна, потемнілий, розквітла.

30 *Розгляньте малюнки. Розкажіть, що на них зображено, використовуючи дієприкметники.*

31 *Запишіть речення, уставляючи пропущені букви. Підкресліть дієприкметники, визначте їхні ознаки.*

В...лика в...р...снева тиша стоїть над з...млею. С...ло, зачароване зоряним небом, хороше синіє ро...киданими хатками, біля яких пильно дивлят...ся на схід потемнілі соняшники. Зрідка спросоння заскр...пить журавель або гупне рясне яблуко, прол...ється шипучим соком на траву. Небо, обсипане ніби рожами, тихо гасло.

Хвалілка для відпочинку

У крамницю господарчих товарів заходить хлопчик і запитує:

— У вас є таке мило, щоб з нього була біла піна?

Продавчиня поглянула на нього здивовано:

— Та будь-яке можеш узяти.

— Та ні... Я вже купував і зелене, і жовте, рожеве мило, а піна завжди була... брудна.

32 *До якої частини мови належить слово «відкрите» (обличчя). Обґрунтуйте, чому його не можна вважати дієприкметником.*

- Дієприкметники вказують на ознаку за дією, а прикметники — на постійну ознаку.

33.1 *До кожного з іменників доберіть якомога більше дієприкметників і запишіть словосполучення так, щоб в одній частині з них дієприкметник стояв перед іменником, а в іншій — після нього.*

Зразок: багатство: вивезене багатство, добуте багатство і багатство примножене, багатство успадковане.

Будинок, дерево, робота, досвід, ліс.

34.2 *Чи залежить від порядку слів синтаксична роль дієприкметника? Доведіть свій висновок.*

- У реченні дієприкметник найчастіше виконує функції означення (*Наче зачарований велетень, стояв ліс. Освітлена сонцем кімната здалася Юркові казковою*), інколи іменної частини складеного присудка (*Людина народжена для щастя*).

35.1 Прочитайте речення, знайдіть у них дієприкметники. Визначте морфологічні ознаки й синтаксичну роль дієприкметників.

1. До щему в серці, до терпкого солодкого щему я кохаю Україну, омиту прозорим дощем (*Л. Забашта*). 2. Із знання свого родоводу починається кожна людина. А коріння її закладене в батьківській домівці, у материнській пісні. 3. Усіх членів сім'ї завжди об'єднує живлющий родинний вогник (*В. Скуратівський*). 4. За горами гори хмарою повиті, засіяні горем, кровію політі (*Т. Шевченко*). 5. На полях трава не кошена (*З підручника*).

36.2 Виконайте синтаксичний розбір останнього речення. Яким членом речення виступає дієприкметник?

37.1 Перепишіть, уставляючи пропущені букви. Підкресліть словосполучення з дієприкметниками. Усно визначте синтаксичну роль дієприкметників.

Дельта Дунаю — екологічне серце Європи. Це чарівне місце, де людина нібито ро..чиняється в природному с..р..довищі, відновлюється душ..ю.

Споглядання мал..овничих річкових пейзажів, неквапливої течії річки, пол..оту птахів наводить на думку про те, наскільки недоторканими і захищеними від впливу людини є ці місця. Але це далеко не так. Людина своєю часто необдуманною діяльністю створює безліч проблем для природного середовища, і врешті-решт для себе.

Українська екологічна асоціація «Зелений світ», створена в 1988 році, проводить роботу, спрямовану на захист інтересів людини і природи.

Але, якщо кожен із нас задумається, як можна заподіяти знищенню природи, то разом ми зможемо зберегти дельту Дунаю — екологічне серце Європи (*О. Давигора*).

38.2 *Виконайте одне із завдань.*

1. Дайте письмові розгорнуті відповіді на запитання, уживаючи, якщо можна, дієприкметники: Чи вистачає вам спілкування з природою? Чи відчуваєте ви на собі її вплив? У чому він виявляється? Як ви можете заподіяти знищенню, забрудненню природи?

2. Напишіть твір-роздум «*Що можна зробити для збереження природи в моєму краї*». У творі використовуйте дієприкметники.

38.3 *Створіть презентацію (6–7 слайдів) «Заповідники України».*

Скиба — hrincă.

Лящитися — a se alinta; a se gudura.

Мачинка — fir de mac.

§ 6. Відмінювання дієприкметників.

Правопис голосних у закінченнях дієприкметників

*Навчаюся!
Тренуюся!*

*Люби, шануй, оберігай
Усе, що зветься Україна.
Ігор Січовик*

39 *Порівняйте закінчення дієприкметників і прикметників. Однакові чи різні закінчення мають дієприкметники і прикметники?*

Н. нездоланий

Р. нездоланого

Д. нездоланому

Зн. нездоланий

Ор. нездоланим

М. (на) нездоланому
(нездоланім)

український

українського

українському

український

українським

українському
(українськім)

40 *Що треба знати для визначення відмінкового закінчення дієприкметника?*

- Рід, число, відмінок дієприкметників залежать, як і в прикметників, від роду, числа й відмінка іменників, з якими дієприкметники пов'язані.

Вирощена (яка?) яблуня (жін. рід, одн., Н. в.)

Здійсненими (якими?) заходами (чол. рід, мн., Ор. в.)

41 *Запишіть речення, укажіть у них дієприкметники, з'ясуйте відмінок кожного. Виділіть закінчення дієприкметників. Подібно до якої частини мови відмінюються дієприкметники?*

Європейський центр знаходиться саме в Україні — на ділянці гірської траси Рахів — Ужгород

Хоч наша країна й розташована у Східній Європі, європейський центр знаходиться саме в Україні! На ділянці звивистої гірської траси Рахів — Ужгород встановлений двометровий знак, що засвідчує географічний центр Європи. 1887 року (тоді Закарпаття належало Австро-Угорщині) з метою побудови залізниці інженери дізналися, що десь у цій місцині має бути центр Європи. Запрошені віденські вчені підтвердили здогадки та встановили геодезичний знак у вигляді бетонної плити, що засвідчував їхню знахідку (З енциклопедії).

42 *Розгляньте таблицю, сформулюйте висновок про правопис и та і у відмінкових закінченнях однини й множини.*

Відмінювання дієприкметників

	Однина			
	Чоловічий рід	Середній рід	Жіночий рід	Множина
Н.	розпечен-ий	розпечен-е	розпечен-а	розпечен-і
Р.	розпечен-ого	розпечен-ого	розпечен-ої	розпечен-их
Д.	розпечен-ому	розпечен-ому	розпечен-ій	розпечен-им

Зн.	розпечен-ий/-ого	розпечен-е/-ого	розпечен-у	розпечен-их
Ор.	розпечен-им	розпечен-им	розпечен-ою	розпеченими
М.	(на) розпечен-ому (на) розпечен-ім)	(на) розпечен-ому (на) розпечен-ім	(на) розпе- чен-ій	(на) розпе- чен-их

43 Уявіть себе вчителем / вчителькою. Як би ви пояснили учням / ученицям граматичний матеріал з теми «Відмінювання дієприкметників»? У якому стилі побудуєте розповідь? Наведіть кілька прикладів та складіть із ними речення. За потреби зверніться до таблиці.

- У відмінкових закінченнях дієприкметників чоловічого й середнього роду однини та множини вимовляється [и] і пишеться **и** (оновлений**и**, оновлени**м**, оновлени**х**).
- Літера **і** пишеться в одній із форм місцевого відмінка однини дієприкметників чоловічого роду (*на*) **оновленім**), у давальному і місцевому відмінках дієприкметників жіночого роду (*оновленій*, (*на*) **оновленій**) та в називному відмінку множини (*оновлені*).
- Вибір форми місцевого відмінка диктується **законами милозвучності**: якщо наступне слово починається з голосного звука, тоді використовується закінчення **-ім**, якщо з приголосного **-ому**: *На замерзлім озері* — на розмоклому ґрунті.

Хвалілка для відпочинку

Розгадайте загадки. Випишіть дієприкметники.

1. Що можна бачити із заплющеними очима?
2. Сто один брат — усі в один ряд зав'язані стоять.

44.1 *Запишіть текст. Утворіть дієприкметники від дієслів у дужках, поставте їх у потрібному відмінку. Обміняйтеся зошитами з другом (подругою) по парті, перевірте правильність виконання вправи.*

У (забутий) саду не шукай винограду. У (стоячий) воді риба не така смачна. (Покручений) дерева на будівництво не вибирають. (Підстрелений) сокола і ворони б'ють. Він такий, що з (варений) крашанки курча висидить. Не засипай (змілілий) криниці, поки не викопав нової. (Кинутий) каменя не повернеш. (Освічений) людину не звернеш зі стежини (*Народна творчість*).

45.2 *Витлумачте значення фразеологізму кинутого каменя не повернеш. Звертєся зі словником фразеологізмів.*

46.1 *Перепишіть, уставляючи пропущені літери. Визначте рід, число й відмінок дієприкметників. Виділіть закінчення дієприкметників.*

1. «Нул...овий кілометр» — пам'ятник, розташований в Одеській області, на нев...ликому острові Анкудинові.
2. Перший університет Східної Європи — Остроз...ка академія на Рівнен...ині. Академія була заснована 1576 року князем Василем Костянтиновичем Остроз...ким.
3. Перша газова лампа була винайдена у Л...вові у 1853 році, і ц...ого ж року в одному зі л...вівс...ких госпіталів була пров...дена перша оп...рація при газовій лампі.
4. У Київс...кому музеї мініатюр можна побачити підковану блоху, троянду в чохлі з видовбаного волоса, зроблену з лусочок фарби й безліч інших робіт майстра Миколи Сядристого.

46.2 *Складіть есе «Моя країна — Україна», уживаючи дієприкметники.*

Обвіяти — a vîntura; a adia.

Навмісне — 1) intenționat, voit; 2) în adins, anume.

§ 7. Дієприкметниковий зворот. Розділові знаки в реченнях з дієприкметниковим зворотом.

Синтаксична роль дієприкметникового звороту

*Прочитайте!
Це цікаво!*

*Природу, як серце, як зір, бережіть.
Без неї на світі не можна нам жити.
А. Попівський*

Одеська область є однією з найбагатших заповідних зон. Дунайський біосферний заповідник, розташований у північно-східній частині дельти Дунаю, вважається найбільшим і найменш пошкодженим комплексом заболочених територій в Європі. Заповідник є справжнім джерелом неймовірних чудес і скарбів, збережених природою до наших часів.

Флора заповідника нараховує 1505 видів рослин, серед яких — 135 рідкісних і зникаючих. 18 видів рослин занесені до Червоної книги України, 10 — до Європейського Червоного списку, 5 видів рослин — до Додатку 1 Бернської конвенції (*Із вікіпедії*).

Дізнатися більше про Дунайський біосферний заповідник ви зможете за покликанням https://uk.wikipedia.org/wiki/Дунайський_біосферний_заповідник

47.1 *Зразком якого стилю є прочитаний текст? Доведіть свою думку.*

47.2 *Знайдіть у прочитаному тексті дієприкметники. Запишіть лише ті речення, у яких є дієприкметники із залежними від них словами. Визначте синтаксичну функцію таких сполучень слів.*

- Дієприкметник разом із залежними від нього словами називають **дієприкметниковим зворотом (construcție participială)**.
- Іменник, від якого залежить дієприкметниковий зворот, називають **означуваним словом**. Дієприкметниковий зворот може стояти перед означуваним словом або після нього.
- Дієприкметниковий зворот у реченні завжди виконує роль **поширеного означення**.

Туристи, (вражені красою природи,) поспішили зняти все на плівку.

↓
означуване
слово

↓
дієприкметниковий
зворот

48 *Опрацюйте в парах матеріал таблиці. Підготуйте діалог «Розділові знаки при дієприкметниковому звороті».*

Дієприкметниковий зворот відокремлюється комами за таких умов:	
Якщо він стоїть у реченні після означуваного слова, вираженого іменником чи словом іншої частини мови, яке стало іменником.	Далеко, далеко на південь за-синіли смугою <u>гори</u> , <u>укриті лісом</u> (І. Нечуй-Левицький). Краю мій, тебе у гromі борні за <u>минуле</u> , <u>сповнене жалю</u> , я лю-блю.
Якщо він стоїть після чи перед означуваним словом, вираженим особовим займенником.	<u>Народжена для пісень</u> , вона проплакала все життя. <u>Вони, стомлені важкою працею</u> , сіли спочивати.
Якщо він відокремлений від означуваного слова іншими словами (особливо присудком).	Ходить <u>хмара</u> над землею, <u>блискавками підперезана</u> .
Якщо два чи більше дієприкметникові звороти стоять поряд, то розділові знаки ставимо між ними так само, як між однорідними членами речення.	У саду стояв чималий <u>будинок</u> , <u>покритий шифером</u> , <u>оздоблений орнаментом</u> .
! Дієприкметниковий зворот, що стоїть перед означуваним словом, комами на письмі не виділяють .	Край моря сонце золотить <u>укриті лісом гори</u> .

49 *Утворіть із поданих пар речень одне, ускладнене дієприкметниковим зворотом. Визначте означуване слово, аргументуйте вживання розділових знаків.*

I група. Під осінніми високими зорями стає чутнішою мова роси, роздягнених дерев і соняшників. Соняшники загубилися серед поля.

II група. На кисличці ми побачили осиротіле гніздечко. Гніздечко хтось підбив шерстю.

III група. Яблуні посхиляли до землі гілля. Воно обтяжене запашними плодами.

IV група. Троянда усміхається сонцю шовковими пелюстками. Пелюстки розкриті назустріч теплу та світлу.

50 *Доберіть до дієприкметника залежні слова, утворюючи дієприкметникові звороти. Складіть із ними речення про природу рідного краю.*

Зразок. *Укритий — укритий зеленою ряскою. Поміж очеретами та верболозом сила-силенна невеличких озеречок, укритих зеленою ряскою.*

Намальований, завітчана, прикрашена, зігрітий, обсаджена, розквітлий.

51 *Перекладіть речення українською мовою, використовуючи дієприкметникові звороти.*

ABC

lată-ne în sfârșit pe frumoasa vale a Siretului, deschisă între păduri de brad și plaiuri vesele cu-ntinse fînețe (A. Vlăhuță). Aș vrea să văd acum natala mea vălicioară, scăldată în cristalul pîrăului de argint (M. Eminescu). Fata urmări cu atenție cum razele soarelui jucau un tablou ce înfățișa un buchet mare de trandafiri, brodați de ea în vara asta, după ce terminase școala pedagogică (G. Gheorghiu).

52 *З'ясуйте, які форми молдовського дієслова можуть зіставлятися з українським дієприкметником.*

53 *Запишіть. Підкресліть дієприкметникові звороти й означувані ними слова, поставте пропущені розділові знаки й усно поясніть їх уживання.*

Більша частина території Дунайського біосферного заповідника розташована вздовж Кілійського гирла в околицях міста Вилкове Кілійського району Одеської області. Там росте понад 20 видів рослин занесених у Червону книгу України трапляється понад 125 видів тварин уведених до національних і міжнародних червоних списків. На заболочених тери-

торіях заповідника мешкають майже 200 видів пернатих: пелікан кучерявий, червоноголова гуска, червоновола казарка, малий баклан, червона чапля, білий орел і багато інших. Поспостерігати за ними можна, подорожуючи по річці на маленьких човнах.

(З вікіпедії)

Дунайський біосферний заповідник

54 *Перепишіть речення. Знайдіть дієприкметникові звороти, підкресліть їх, розставте розділові знаки й усно поясніть їх уживання.*

І врожайми стиглими від сонця золотиться край (Із газети). 2. Спокійна трохи сумна і трохи змарніла, вона була зараз прекрасна як ніколи. Гай осміхався до неї останнім промінням заходячого сонця, що не встигло виплутатися з кучерявого верховіття дерев (М. Коцюбинський).

55 *Виконайте одне із завдань.*

1. Напишіть есе (6–8 речень) «За нас ніхто природу не врятує», уживаючи дієприкметники та дієприкметникові звороти.

2. Пригадайте, які дикі тварини живуть у вашій місцевості, що ви знаєте про їх поведки. Створіть презентацію «Дикі тварини нашого краю» (7–8 слайдів), використовуючи дієприкметники й дієприкметникові звороти.

Підперézаний (підперézана) — încins (încinsă).
Заболóчений (заболóчена) — 1) mlăștinos (mlăștinoasă);
2) stropit (stropită), împróscat (împróscată) cu noroi.
Стígлий (стígла) — copt (coaptă), matur (matură), în pîrg.

§ 8. Побудова речень із дієприкметниковими зворотами; синоніміка складних і простих речень із дієприкметниковими зворотами

*Прочитайте!
Це цікаво!*

*Боги подарували людям соняшник,
щоб тепло і світло ніколи не покидало їх.
Стародавня легенда*

Соняшник, згідно з грецькими легендами, не завжди ріс на землі і з'явився завдяки водянній німфі на ім'я Клітія. Одного літнього дня морські хвилі винесли напівпритомну Клітію на берег піщаного острова. Зачарована яскравим світлом, вона, звикла лише до сині морських глибин, зі здивуванням спостерігала за сонячним диском, що котився небом. Це так захопило Клітію, що її захотілося вічно милуватись сонячним світлом. Боги почули це прохання і стали чаклувати над русалкою. Через дев'ять днів свого перебування на землі, Клітія повністю перетворилася на квітку сонця. Срібне волосся, згорнене в жовті пелюстки, обрамляло її обличчя, з рук виростало зелене листя. Відтоді й донині, соняшник завжди наслідує рух золотого сонячного диска, обертаючись у його сторону (Із енциклопедії «Вікіпедія»).

56 *Визначте стиль прочитаного тексту. Поясніть роль дієприкметників та дієприкметникових зворотів у створенні образності художнього тексту.*

- З метою уникнення одноманітності деякі дієприкметникові звороти, що стоять після означуваного слова, можна замінити синонімічним сполученням зі словом **який** або **що**.
 - **Наприклад:** То виграють жовтогарячими пелюстками пишні соняшники, зігріті літом. То виграють жовтогарячими пелюстками пишні соняшники, **що** зігріті літом.
- Дієприкметниковий зворот має стояти **якомога ближче** до означуваного слова, інакше може спотворитися зміст речення:
Соняшники квітують улітку, розбуджені сонцем.
Соняшники, розбуджені сонцем, квітують улітку.

- Дієприкметниковий зворот не може бути розірваний іншим членом речення. Таке речення потребує редагування:
Засипана земля весняними квітами нагадувала килим.
Земля, засипана весняними квітами, нагадувала килим.

57 Прочитайте подані речення. Поясніть, чому перше й друге речення є граматично правильним, а третє неправильним.

1. Лежала трава, скошена косою.
2. Лежала скошена косою трава.
3. Скошена трава косою лежала.

Хвилинка для відпочинку

58 Придумайте загадки, використовуючи дієприкметники.

59 Утворіть з кожної пари речень одне, ускладнене дієприкметниковим зворотом. Підкресліть члени речення. Обґрунтуйте розділові знаки.

1. Соняшники посхиляли до землі свої голови. Вони обтяжені насінням.
2. Соняшник усміхається сонцю шовковими пелюстками. Вони розкри-ті назустріч теплу та світлу.
3. Соняшники розкошують у безмежному полі. Вони зігріті ласкавими променями сонцями.

60.1 Перепишіть текст, замінивши в ньому складні речення дієприкметниковим зворотом.

Зразок.

Люди здавна вірили в добру силу цієї рослини та в її магічні властивості, які здатні відганяти нечисту енергію.

Люди здавна вірили в добру силу цієї рослини та в її магічні властивості, здатні відганяти нечисту енергію.

Соняшник називають квіткою одкровення. Люди здавна вірили у добру силу цієї рослини та в її магічні властивості, які здатні відганяти нечисту енергію. Житло, яке прикрашене малюнками квітів, дерев, птахів та інших символів, — давня українська традиція. Це можна побачити на прикладі старих глиняних чи дерев'яних хат. Пелюстками цвіте соняшник на вишитих рушниках та українських сорочках.

Стіни світлиць, двері, столи, ліжка, стільці, скрині, колиски, навіть коромисла й вулики, які розписані були соняшником, завжди виглядали особисто пишно й урочисто (Н. Понятишин).

61.2 Поміркуйте, чи змінився зміст речень? Як ви вважаєте, чому?

62.1 Запишіть текст, підкресліть дієприкметникові звороти. Поясніть уживання розділових знаків.

Цвітуть соняшники. Озвучені бджолами, вони чомусь схожі для мене на круглі кобзи, які земля підняла зі свого лона на високих живих стеблах. Живе тіло кобз, пахуче, припорошене жовтим пилом, проросле пелюстками, світиться й золотіє, щось промовляє своєю широкою, незгаючою усмішкою. Скільки того сміху на городі — усі соняшники сміються, веселі, але водночас по-доброму замислені, кожен щось хоче сказати тобі, тільки підійди до нього (Є. Гуцало).

63.2 Виконайте одне із завдань.

1. Складіть мініпрезентацію «Рослини — символи України», використовуючи речення з дієприкметниковими зворотами.

2. Поміркуйте, скільки розділових знаків потрібно поставити в поданому реченні: «А поза тином вибитим вітрами буйно квітували жоржини і мальви і соняшники» (М. Вінграновський).

Скріня — ladă.

Припорошений (припорошена) — presurat (presurată)

§ 9. Активні та пасивні дієприкметники

Творення активних і пасивних дієприкметників теперішнього й минулого часу

*Навчаюся!
Тренуюся!*

*Краса природи — це одне з джерел,
що живить доброту, сердечність і любов.
В. О. Сухомлинський*

64 Прочитайте речення. Назвіть дієприкметники та означувані ними іменники. Визначте, хто виконує дію, за якою дієприкметник називає ознаку предмета.

1. Соловейко в гаї землю, убрану весною, вранці зустрічає. 2. І листя пожовкле вітри рознесли (Т. Шевченко).

- Дієприкметники бувають *активні* (*participii activi*) і *пасивні* (*participii pasivi*).
- Активні дієприкметники виражають ознаку за дією, яку виконує сам предмет: *п*л*о*м*е*н*ю*ч*і* *к*в*і*т*и*, *п*о*жов*к*л*е* *в*о*сен*н*я *л*ист*я*.**
- Пасивні дієприкметники виражають ознаку за дією, яку виконує над ними інший предмет: *п*рочитаний *в*ірш*,* *у*брана *з*емля.

65 Запишіть дієприкметники у дві колонки: активні, пасивні. Аргументуйте ваш вибір.

Нагороджений (нагороджена), працюючий (працююча), зів'ялий (зів'яла), переконаний (переконана), закручений (закручена), посивілий (посивіла), керуючий (керуюча), бажаний (бажана), знижений (знижена), почорнілий (почорніла), напоєний (напоєна), нев'янучий (нев'януча), повідомлений (повідомлена), діючий (діюча), оновлюючий (оновлююча), оновлений (оновлена), досліджений (досліджена).

66 Перебудуйте запропоновані речення за зразком. Визначте, які дієприкметники активні, а які — пасивні. Назвіть їх вид і час.

Зразок. *Природа, що спочиває. — Спочиваюча природа.*

Людина, яка мислить. Голос, який тремтить. Промінь, що грає на сонці. Спів солов'я, що чарує. Ліс, який затих. Скарб, який викопали. Квіти, що зів'яли. Заява, яку підписали.

67.1 Відгадайте загадки.

1. Зимою біле, весною чорне, літом зелене, восени стрижене.
2. Повна діжка жита п'ятчком накрита.

67.2 Знайдіть дієприкметники. Визначте, які з них — активні, а які — пасивні.

68 Проаналізуйте таблицю. Розкажіть за нею про творення активних дієприкметників. Зверніть увагу на те, від яких основ і за допомогою яких суфіксів створюються активні дієприкметники.

Творення активних дієприкметників

Активні дієприкметники теперішнього часу недоконаного виду створюються від основи теперішнього часу недоконаного виду за допомогою суфіксів -уч, -юч, -ач, -яч	в'януть +уч → в'яну чий працюють +юч → працюю чий лежать +ач → лежач ий свистять +яч → свистя чий
---	--

- Активні дієприкметники в українській мові створюються не від усіх дієслів і вживаються (особливо дієприкметники недоконаного виду) рідко. Вони замінюються описовою формою: людина, **яка себе поважає**.
- Частіше ці дієприкметники вживаються зі значенням минулого часу доконаного виду: посиві**лий**, загорі**лий**.
- Невластиві українській мові дієприкметники можна замінювати іменниками:

- ▶ відпочивальники (а не «відпочиваючі»), доповідач, промовець (а не «виступаючий»), керівник (а не «керуючий»), вірянин (а не «віруючий»), оточення (а не «оточуючі люди»).
- Зовсім не утворюються дієприкметники від дієслів на **-ся**.

69 Прочитайте дієприкметники. Випишіть активні дієприкметники минулого часу доконаного виду. Поясніть спосіб їх творення за зразком (письмово).

Зразок. Помолоділий → помолодіти + -л +ий

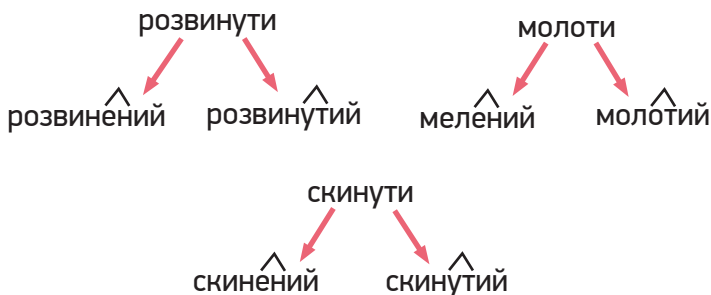
Зів'яла, знаучий, сплотніле, зомлілий, стверділий, палаючий, змарнілі, розкисле, пожовклий, затихлий, заанімілі, промоклі, хвилюючий, засмаглий, побіліле.

Творення пасивних дієприкметників

Пасивні дієприкметники доконаного і недоконаного виду творяться від основи інфінітива за допомогою суфіксів **-н-, -ен-, -єн-, -т-**

записати — записаний
принести — принесений
клеїти — клеєний
мити — митий

- Коли пасивні дієприкметники утворюються за допомогою суфіксів **-ен-, -єн-** від основи, яка закінчується на голосні (**-у-, -і-, -ї-**), то голосні основи випадають: *кроїти* — *кроєний*.
- Від дієслів із буквосполученнями **-оро-, -оло-** в корені та від дієслів із суфіксом **-ну-** можуть утворюватися паралельні форми дієприкметників.

70 *Відредагуйте висловлювання, запишіть їх. Аргументуйте свою відповідь.*

1. Недільної днини алеями парку прогулюються відпочиваючі кияни.
2. Сидячі на лавках люди спілкуються між собою або читають газети.
3. Проживаючі в Одесі мають можливість милуватися морем.
4. Початкуючі поети чудово описали красу Чорного моря.

При утворенні пасивних дієприкметників за допомогою суфікса -ен(ий) деякі кінцеві приголосні твірної основи чергуються , а саме:	
[б]-[бл]	відробити — відроб л ений, загубити — загуб л ений;
[п]-[пл]	засліпити — заслі пл ений, захопити — захо пл ений;
[в]-[вл]	відправити — відправ л ений, прославити — прослав л ений;
[м]-[мл]	заплямити — запл я млений, надломити — надлом л ений;
[ф]-[фл]	разграфити — разграф л ений;
[д]-[дж]	дослідити — дослід дж ений, збудити — збуд ж ений;
[г]-[ж]	берегти — бере ж ений, застерегти — застер еж ений;
[з]-[ж]	вразити — вра ж ений, знизити — зниз ж ений;
[к]-[ч]	випекти — випеч ч ений, посікти — посі ч ений;
[т]-[ч]	засвітити — засві ч ений, намітити — намі ч ений;
[с]-[ш]	гасити — гаш ш ений, запросити — запро ш ений;
[зд]-[ждж]	заїздити — заїжд ж ений, розгніздити — розгніжд ж ений;
[ст]-[щ]	виростити — вирощ щ ений, загустити — загу щ ений.

71 *Впишіть із поданої вище таблиці дієприкметники, форми яких були вам невідомі. Запам'ятайте їх.*

72 *Запишіть окремо активні дієприкметники теперішнього часу, активні дієприкметники минулого часу й пасивні дієприкметники. Позначте суфікси, за допомогою яких вони утворились.*

Позеленілий, осяяний, забутий, крокуючий, побачений, зчорнілий, сидячий, вигартований, сумуючий, помолоділий, впроваджений, рожевіючий.

73 Спишіть, додаючи до дієслів утворені від них пасивні дієприкметники, а поряд — звуки, що чергуються. Звіртеся з таблицею.

Зразок. Посадити — посаджений: [д]—[дж].

Сходити, змолотити, товкти, зобразити, запрягти, вивісити, сповістити.

74 Обговоріть із сусідом (сусідкою) по парті питання: Які приголосні чергуються при утворенні дієприкметників? Перед яким суфіксом? Презентуйте свої висновки однокласникам (однокласницям).

75.1 Прочитайте текст. Випишіть речення з дієприкметниками пасивного стану. Аргументуйте свій вибір.

Катерина Білокур могла працювати над однією квіткою так довго, поки та не одцвітала. Пелюсточку за пелюсточкою вимальовувала шість червоних жоржин біля плетеного тину. Одного разу зняла із себе мережану хустку, зав'язала нею куц жоржин у квітнику.

— Ні, не пасує, — подумала вона. Нарешті знайшла місце для хустки: висітимо на тиночку, мовби забута ще звечора, припала росю. Тоді пейзаж у просвітку між квітами буде ранковий, холоднуватий, сповнений блакиті, освітлений неясним світлом. «Забута хустка» зігріла картину теплом людської присутності (Д. Степовик).

К. Білокур «Колгоспне поле»

75.2 Складіть і розіграйте діалог «Життя нічого не дає без праці» з використанням дієприкметникових зворотів.

Скүтий (скүта) — 1) încătușat (încătușată), pus (pusă) în lanțuri; 2) unit (unită) prin forță; 3) перен. stînjedit (stînjedită), stingherit (stingherită).

Зойк — 1) țipăt, strigăt, răcnet; 2) geamăt, vaiet, lamentare.

§ 10. Правопис голосних і приголосних у суфіксах дієприкметників

*Навчаюся!
Тренуюся!*

*Людина ціниться по тому,
Чи вона зробила, що могла.
Скільки сил у неї вистачало,
Щоб на світі більше щастя стало.*
Н. Луків

76 Згрупуйте дієслова за дієвідмінами. Утворіть від них і паралельно запишіть форми 3-ї особи множини теперішнього часу й форми активного дієприкметника теперішнього часу. З'ясуйте, чим визначається добір суфіксів при утворенні відповідних дієприкметників.

Зразок: годувати → годують → годуючий (годуюча).

В'янути, зберігати, лежати, сохнути, спати, гріти.

- Суфікс **-юч(ий)** пишеться в активних дієприкметниках теперішнього часу, утворених від основ на м'який приголосний дієслів I дієвідміни: атаку[й-у]ть > атаку[й+у]чий > атакуюч(ий), атакуюч(а).
- Суфікс **-яч(ий)** пишеться в активних дієприкметниках, утворених від основ на м'який приголосний дієслів II дієвідміни: си[д'-а]ть, си[д'+-ач](ий) > сидячий (сидяча).
- Суфікси **-уч(ий)** і **-ач(ий)** пишуться в активних дієприкметниках теперішнього часу, утворених від основ на твердий приголосний: ве[д+-у]ть > ве[д+-уч](ий) > ведучий(ведуча), дри[ж+-а]ть > дри[ж+-ач](ий) > дрижачий (дрижача).

77 Запишіть поряд із кожним пасивним дієприкметником минулого часу початкову форму відповідного дієслова, з'ясуйте правило правопису **-ен(ий)** та **-(єн)ий**.

Білений (білена), вчений (вчена), напоєний (напоєна), піднесений (піднесена), примирений (примирена), присвоєний (присвоєна), роззброєний (роззброєна), скоєний (скоєна), скошений (скошена).

78 Поміркуйте.

Один із учнів висунув гіпотезу про те, що в українській мові дієприкметників минулого часу ... немає. На підтвердження своєї думки він запропонував такі речення: Я посивілий. Я буду посивілий через 50 років.

На вашу думку, правильно мислить учень?

79 Доберіть до іменників, користуючись довідкою, активні дієприкметники теперішнього часу й запишіть словосполучення. Поясніть правопис голосних і приголосних у суфіксах дієприкметників.

Актор (акторка), вітер, голос, день, діти, ланка, листок, напій, погляд, (спортивний) склад, сторона, хворий (пацієнт), хвора (пацієнтка).

Довідка: атакуючий (атакуюча), голодуючий (голодуюча), дрижачий (дрижача), дублюючий (дублююча), згасаючий (згасаюча), конфліктуючий (конфліктуюча), кочуючий (кочуюча), лежачий (лежача), люблячий (любляча), освіжаючий (освіжаюча), оцінюючий (оцінююча), тремтячий (тремтяча), ходячий (ходяча).

- Суфікс **-єн(ий)** завжди пишеться в пасивних дієприкметниках минулого часу, утворених від основ інфінітива на **-ї-**: загої-ти > загоєний (загоєна), закрі-ти > закрієний (закрєна), освої-ти > освоєний (освоєна).
- Суфікс **-ен(ий)** пишеться у дієприкметниках, утворених від основ інфінітива на приголосний та **-у-**: внес-ти > внесений (внесена), звіру-ти > звірений (звірена).
- Крім того, суфікс **-ен(ий)** нарівні з суфіксом **-т(ий)** використовується для утворення кількох пасивних дієприкметників від основ інфінітива на **-оло-** та **-ну-**: коло-ти > колений (колена) і колотий (колота); замкну-ти > замкнутий (замкнута) і замкнений (замкнена).
- У дієслівних основах із суфіксом **-ува-** при утворенні активних дієприкметників теперішнього часу замість цього суфікса з'являється суфікс **-уй**, а при утворенні пасивних дієприкметників минулого часу – суфікс **-ова-**: існу[-ува]ти > існу[уй+уч]ий, існуючий (існуюча); крок[-ува]ти > крок[уй+уч]ий, крокуючий (крокуюча), аргумент[-ува]-ти > аргумент[-ова+н]ий, аргументований (аргументована).

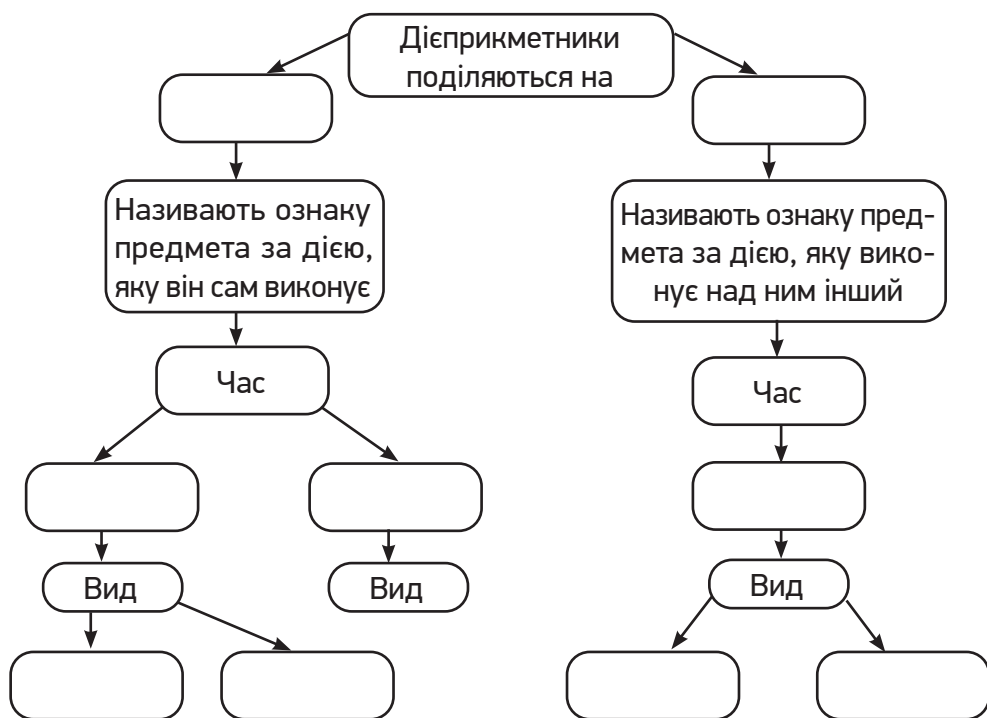
80 Утворіть та запишіть від запропонованих дієслів можливі дієприкметники активного стану теперішнього й минулого часу та пасивного стану минулого часу. Усно поясніть вибір і правопис суфіксів.

Афішувати, вигоїти, досягнути, керувати, кипіти, мити, наклеїти, осмислити, покинути, почорніти, створити, ходити.

81 Утворіть від поданих дієслів усі можливі дієприкметники, усно аргументуйте вибір суфікса та поясніть правопис голосних і приголосних в основі суфіксів.

Біліти, надіслати, виявити, відкрити, відломити, долати, загустити.

82 Виконайте проєкт на зразок поданої таблиці з теми «Активні і пасивні дієприкметники». Презентуйте свої напрацювання перед класом.

83 ХТО ШВИДШЕ? Позмагайтеся із сусідом (сусідкою) по парті: хто найбільше утворить дієприкметників. Приклади запишіть. Обміняйтеся зошитами та перевірте правильність виконання завдання. За потреби звертєся з підручником.

84.1 Прочитайте текст гумориста Євгена Дударя. Знайдіть дієприкметники, з'ясуйте їх значення та граматичні ознаки, спільні з дієсловами та прикметниками, визначте їх синтаксичну функцію й підкресліть як член речення.

Великий наш предок Григорій Сковорода ходив босий, опирався на ціпок, мав лляну торбину, світлу голову і талановиту, відкриту людям душу. Нам до Сковороди — як куцо́му до зайця. Ми маємо забі́ті дурни́цями голови, обску́бані дурня́ми душі, обставлений мотло́хом побут, і самі в усьому цьо́му стаємо мотло́хом. Ми «не маємо часу» одне одному всміхнутися. Сказати добре слово. Підтримати слабкого (Є. Дудар).

84.2 Складіть діалог з теми «Активні й пасивні дієприкметники та їх творення». Використайте дієприкметники з опрацьованого теоретичного матеріалу на уроці.

Мотлох — 1) boarfe, vechituri, bulendre; 2) rebut.
Обску́баний (обску́бана) — jumulit (jumulită).

§ 11. Н у дієприкметниках та НН у прикметниках дієприкметникового походження

*Прочитайте!
Це цікаво!*

Українське слово...
Ти безсмертне і величне, як Говерла,
Багате і дзвінке, як Україна.
Д. Луценко

Ніжна душа нашого народу бринить у слові. Слово, оповите любов'ю, вигранене вічністю, заходить у серце й наструює струни ніжності. З ніжної душі — слово ніжне й запашне, як розпростерта у світ неперевершена українська пісня. Дивиться мудрими очима вічність і промовляє до нас зелен-травою, яблуневою весною, червоним осіннім зойком клена й ніжністю слова. Слово ніжне будить у нас людину, слово ніжне, освячене любов'ю до найдорожчого на землі, сходить зорею й яскравіє, доки людина живе для добра, доки мудрість і праця квітчають землю, доки живе в людині жага творіння...

85.1 У якому стилі написано текст? Яка його основна думка? Поясніть, як ви розумієте останнє речення? Чи погоджуєтеся ви з автором? Аргументуйте свою думку.

85.2 Випишіть дієприкметники із залежними словами. Назвіть дієслова, від яких вони утворені, з'ясуйте спосіб творення.

85.3 Пригадайте, які дієслівні ознаки властиві дієприкметникам. Що спільне між дієприкметником і прикметником? А чим вони відрізняються?

- Дієприкметники відрізняються від прикметників тим, що мають значення *доконаного* чи *недоконаного виду*, *теперішнього* чи *минулого часу* та *активного* чи *пасивного стану*.

86 Прочитайте текст. Складіть речення зі словами *освітлений*, *освічений*.

Слово *освітлений* — дієприкметник. Означає якість предмета за дією «освітлювати», тобто на предмет падає світло і він стає видимим: Освітлена місяцем шхуна стояла непорушно на водній поверхні (М. Трублаїні).

Слово *освічений* — прикметник. Означає «культурний; який має освіту»: А хіба творці XVII століття не були освіченими для свого часу людьми? (М. Рильський).

87 Спишіть строфу вірша М. Вінграновського, добираючи з дужок епітет, ужитий автором (Увага! Ужиті епітети — це дієприкметники із суфіксом *-ен-*).

Заходить ніч на (тихий, затихлий, витишений) сад...
Глибокий вересень шумить крилом качиним,
І за вікном, у листолет (відкритим, відчиненим, закритим), —
Червоних зір червоний зорепад.

88 Прочитайте, порівняйте значення виділених слів.

1. Цей хлопець (дівчина) *вихований* (*вихована*) у дитячому садку.
2. Він (вона) хлопець (дівчина) *розумний*, *вихований* (*розумна*, *вихована*).

- У дієприкметниках, утворених за допомогою суфіксів **-н-**, **-ен-**, **-єн-**, пишемо одну букву **н**: зроблений, посаджений, принесений, сказаний, мальований, омріяний
- У прикметниках дієприкметникового походження наголошені суфікси **-анн-** (**-янн-**), **-єнн-** (**-єнн-**) пишемо з двома буквами **н**: невблаганний, нездоланний, невпізнаний, недоторканий, ненастанний, нездійснений, неоцінений, незлічений, нескінчений

89.1 Прочитайте. Визначте, у яких словосполученнях прикметники, а в яких — дієприкметники.

печена картопля
учена рада
здійсненна мрія
нездоланна країна

печена картопля
учена роль
здійснена мрія
нездолана країна

89.2 Обговоріть питання: На яку частину слова падає наголос у прикметниках, а на яку — у дієприкметниках?

89.3 Презентуйте свої висновки однокласникам (однокласницям).

Хвилинка для відпочинку

90 Прочитайте уривок із поезії.

Все на землі, все треба берегти —
І птаха й звіра, і оту рослину,
Не чванься тим, що цар природи ти —
Бо врешті, ти його частинка.
Друже мій, люби життя,
Люби людей, природу... (Б. Лепкий).

Як ви вважаєте, людина — цар природи? Аргументуйте свою думку.

91 До кожного прикметника доберіть спільнокореневий дієприкметник, запишіть їх парами, поставте наголоси й позначте суфікси. За потреби скористайтесь словником наголосів за покликанням <https://www.slovnyk.ua/index.php>.

Зразок: дозволéнний — дозвóлений.

Здійснений (здійсненна), невблаганний (невблаганна), невпізнаний (невпізнанна), невтолений (невтоленна), нездійснений (нездійсненна), нездоланий (нездоланна), незлічений (незліченна), непримиренний (непримиренна), неказаний (неказанна), нескінчений (нескінченна).

92 *Спишіть, позначаючи наголос та орфограми — буква н у дієприкметниках.*

Незрівняний (незрівняна), непрошений (непрошена), погоджений (погоджена), недооцінений (недооцінена), неоцінений (неоцінена), нездоланий (нездолана), занесений (занесена), недоторканий (недоторкана).

93.1 *Спишіть, вилучаючи «зайве» слово — іншу частину мови. Позначте наголос та орфограми, зв'язані з написанням дієприкметників та утворених від дієслів прикметників.*

1. Зібраний (зібрана), здійснений (здійсненна), складений (складена).
2. Невблаганний (невблаганна), недозволений (недозволена), незміряний (незміряна).
3. Незлічений (незліченна), знесилений (знесилена), несходжений (несходжена).
4. Упорядкований (упорядкована), удосконалений (удосконалена), здоланий (здолана).

93.2 *Виконайте одне із завдань.*

1. Складіть усне повідомлення про правила написання дієприкметників і спільнокоренових із ними прикметників. Запишіть приклади.
2. Уявіть себе Природою. З яким гаслом (проханням, порадою, вимогою) ви б звернулися до людей? Напишіть есе «Вас закликаю: не чиніть біди!», уживаючи дієприкметники і прикметники дієприкметникового походження.

Невблагáнний (невблагáнна) — (de) neînduplecat (neînduplecată), inexorabil (inexorabilă) (despre om); implacabil (implacabilă) (lege); neîndurător (neîndurătoare).

Незбагнéнний (незбагнéнна) — 1) de nepătruns (nepătrunsă), (de) neconceput (neconcepută); 2) inexplicabil (inexplicabilă), impenetrabil (impenetrabilă).

§ 12. НЕ з дієприкметниками.

Розбір дієприкметника як особливої форми дієслова

*Навчаюся!
Тренуюся!*

*Не все відразу дається,
А потроху та помалу,
То зробиш користі чимало.
Народна мудрість*

94 *Запишіть. Виділіть орфограму — «не з дієприкметниками».*

1. Гарно в полі, де палають райдуги високі, де не вкриті під громами тільки ти і сокіл. 2. Чисте, незаросле місце то звужувалось, то місцями розходилося, ніби озерце (*І. Нечуй-Левицький*). 3. До Дніпра приніс він неушкоджене своє серце і невтомне в праці тіло (*О. Копиленко*). 4. Ти дав мені дари, які хотів, такі були й мої — неміряні, нелічені (*Леся Українка*).

95 *Пригадайте правила вживання не з прикметниками та дієсловами. Розгляньте таблицю. Поміркуйте, чи пишеться не з дієприкметником за правилами вживання не з прикметником чи не з дієсловом? Аргументуйте свої висновки.*

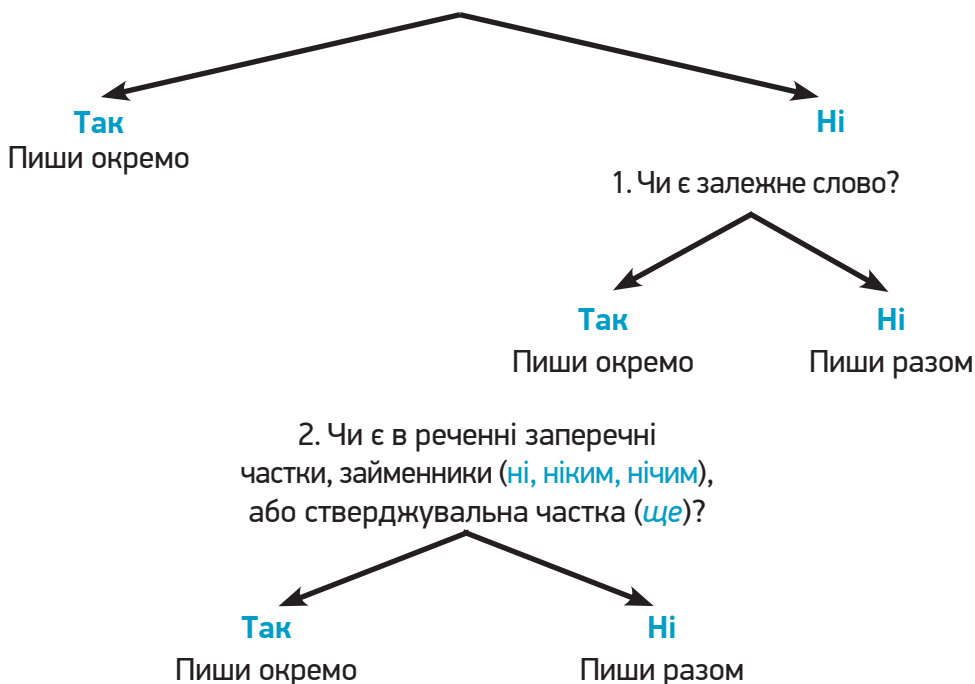

Не з дієприкметниками пишеться	
Разом	Окремо
1. Якщо дієприкметник у реченні виступає означенням і не має при собі залежних слів. <i>Серед пожовклого листу червоніли <u>незірвані</u> яблука.</i>	1. Якщо дієприкметник виконує роль означення й має при собі залежні слова: <i>Не <u>зірвані</u> (ким?) мною яблука прикрашали осіннє дерево.</i>
2. Якщо дієприкметник без не не вживається. <i>Нечувана радість прийшла на їхню землю.</i>	2. При протиставленні: <i>Не <u>написаний</u>, а <u>надрукований</u> план лежав на столі.</i>
3. Якщо не входить до складу префікса недо — й означає неповну якість: <i>Недописаний твір.</i>	3. Якщо дієприкметник у реченні виконує роль присудка: <i>Земля <u>не орана</u>, вівці <u>не лічені</u>.</i>

96 Прочитайте речення. Визначте, яким членом речення виступає дієприкметник. Користуючись таблицею та алгоритмом, поясніть різне написання дієприкметників з не.

1. Незакінчене діло покривається снігом.
2. Не закінчене вчасно діло не дає спокійно спати.
3. Не закінчена, а відкладена справа непокоїть душу.
4. Якщо справа не закінчена, не берися за іншу (*Народна мудрість*).

Чи є в реченні протиставлення?

97 Запишіть словосполучення, знімаючи скісну ризку, позначте й поясніть орфограми з опорою на алгоритм.

Не/скошена трава; не/полита досі розсада; не/бачена краса; не/бачена ніколи фортеця; не/скінчена мною розмова; не/здійснені плани; не/замкнені двері; ще не/замкнені двері; нічим не/підтверджений факт; ні до кого не/спрямоване слово; довго не/стихаючий вітер; ще не/дозрілі хліба; оті не/скошені трави; своєчасно не/скошена гречка.

98 Відредагуйте речення, виправте помилки. Аргументуйте ваші дії.

1. У лінивого піч до спини неприв'язана, а приклеїна.
2. Чого Івась ненавченний, того Іван не буде знати.
3. Чоловіка б'ють нележачого, а ледачого.
4. Пес бреше, бо співати не привичиний.

99 *Спишіть речення. Поясніть написання не з дієприкметниками. Яке правило ілюструє кожне речення. Аргументуйте ваші міркування.*

I група. 1. Треба оглянути неполиту ділянку. 2. Ділянка не полита. 3. Оглянути не политу нами ділянку. 4. Не перекопана, а переорана ділянка. 5. Земля на розсаднику не торкана. 6. Обабіч дороги хвилювалася ніким не скошена трава.

II група. 1. Поникли не розбруньковані віти верби, торкаючись до цього часу нескреслої ріки. 2. Не зрізане, а стяте вітром дерево. 3. Його неущожене гілля стиха похитувалося. 4. Упорядкували не розчищені восени кущі. 5. Червоніли не зірвані вранці яблука. 6. Біля тину стояла нефарбована лавка.

III група. 1. Серед води темніють не затоплені повинню верхів'я дерев. 2. Серед води темніють незатоплені дерева. 3. Виблискують не зарослі чагарником скелі. 4. Виблискують незарослі скелі. 5. Бурхливі потоки змили не прив'язаний звечора човен. 6. Бурхливі потоки змили неприв'язаний човен.

100 *ХТО ШВИДШЕ? Завершіть кожне з речень. Поясніть написання не з дієприкметником. Обміняйтеся зошитами та перевірте правильність виконання завдання. Прозвітуйте перед класом про результати перевірки.*

1. Улюбленою працею кожен (кожна) із нас буває не виснажений (не виснажена), а
2. Відчуття задоволення часто буває не висловленим, а
3. Усвідомлення корисності зробленого робить нас не стомленими, а

101 *Перекладіть словосполучення українською мовою. Порівняйте молдовський та український варіанти і сформулюйте висновок про правопис не з дієприкметниками в обох мовах.*

Material nestudiat. Materialul nu este studiat de elevi. Carte necitită. Cartea nu e citită de mine. Cartea încă nu e citită. Cuvinte nerostite. Cuvintele nu sînt rostite de tine.

102 Прочитайте, поясніть правопис не з дієприкметниками. Переставте місцями іменники з дієприкметниками. Чи відбулися зміни в правописі не з дієприкметниками?

У неохайного (неохайної) й ледачого (ледачої) учня (учениці) книги не складені, олівець не заструганий, лінійка не принесена, таблиця не складена, вірш не вивчений, параграф не опрацьований, проєкт не оформлений, зошит не підписаний, щоденник не заповнений, уроки не вивчені, правила не повторені, а ще у нього волосся не причесане, зуби не вчищені, одяг не випрасуваний, рот не закритий, очі не зацікавлені.

103 Тож, яким має бути справжній учень (справжня учениця)?

Розбір дієприкметника як форми дієслова

Послідовність розбору

1. Слово в тексті. 2. Початкова форма (Н. відмінок однини чоловічого роду). 3. Вид. 4. Стан. 5. Час. 6. Рід. 7. Число. 8. Відмінок. 9. Синтаксична роль. 10. Вимова і написання.

Зразок усного розбору

Оповитий — особлива форма дієслова — дієприкметник, початкова форма оповитий; має залежне слово садами, доконаного виду, минулого часу, чоловічого роду, в однині, називний відмінок; пасивного стану; у реченні разом із залежним словом виступає означенням; у дієприкметниках називного відмінка чоловічого роду твердої групи пишемо **ий**.

Мов крізь рожеву млу, струмує синя Рось і Корсунь устає, садами оповитий (М. Рильський).

Зразок письмового розбору

*Оповитий — дієприкмет., оповитий; залежн. сл. садами, док. виду, мин. часу, чол. р., одн., Н. в., пас. стану; означ.; у дієприкм. Н. в., чол. р., тв. гр., пишемо **ий**.*

104 Прочитайте речення, знайдіть і випишіть словосполучення з дієприкметником. Дотримуючись схеми, зробіть письмовий розбір дієприкметників.

Бачу в самому центрі старої матінки-Європи воскреслу державу Україну — бачу землю, бережно обведену хвилястою, ламаною лінією. А через всю Україну пливе Дніпро-Славутич, мов та оспівана народом голуба стрічка в русій косі (Я. Гоян).

105.1 *Складіть із кожним із словосполучень по два речення таким чином, щоб дієприкметники з не в першому випадку писалися разом, а в другому — окремо.*

(Не)витрачена сила, (не)завершена робота, (не)зібраний урожай.

105.2 *Виконайте одне із завдань.*

1. Випишіть із творів художньої літератури 4 речення з різними варіантами написання **не** з дієприкметниками.

2. Складіть діалог «Від зернини до паляниці». У репліках використовуйте різні варіанти написання **не** з дієприкметниками.

3. Створіть презентацію (6–7 слайдів) «Від зернини до паляниці».

Уживайте дієприкметники з **не**.

Розбрунькований (розбрунькована) — încăpușat (încăpușată).

Повінь — inundație, revărsare de apă, debordare.

Віснажений (віснажена) — 1) istovit (istovită), sleit (sleită), vlăguit (vlăguită), epuizat (epuizată); 2) muncit (muncită), trudit (trudită).

Перевірте свої знання

1. Із якими частинами мови дієприкметник має спільні ознаки? Назвіть ці ознаки.
2. Чому дієприкметники поділяються на активні і пасивні? Як творяться дієприкметники кожного з цих видів?
3. Чи є у відмінюванні прикметників і дієприкметників відмінності?
4. У який спосіб розрізняються дієприкметники і прикметники? Доведіть це на таких прикладах: *адресований (адресована), привезений (привезена), блакитний (блакитна), лежачий (лежача), біговий (бігова), ранній (рання)*.
5. За якою ознакою можна беззаперечно довести, що слова *співучий (співуча), гримучий (гримуча), перекладний (перекладна), переможний (переможна)* — прикметники, хоч утворені від дієслівних основ за допомогою суфіксів *-уч-, -н-*?

Тестові завдання за темою «Дієприкметники»

1. Усі слова дієприкметники в рядку

А сказано, розв'язано, вибито

Б сказавши, розв'язуючи, вибиваючи

В сказаний, розв'язана, вибиті

Г сказала, розв'язав, вибив

2. Пасивними дієприкметниками є всі слова в рядку

А сподіваючись, дивлячись, провівши

Б проспіваний зігрітий, намальований

В зустрів, пишеш, майструє

Г зроблено, виконано, усунено

3. Не з дієприкметниками пишемо разом, коли

А при дієприкметнику є залежні слова

Б при дієприкметнику немає залежних слів

В якщо в реченні є заперечення

Г дієприкметник є присудком у реченні

4. Усі дієприкметники з НЕ пишуться окремо в рядку

А не/доспані ночі, книга не/прочитана, не/вишита сорочка

Б не/заплановані заходи, не/спіймана риба, не/виголошена сьогодні промова

В не/заплановані задалегідь заходи, справа не/закінчена, квіти не/політі

Г не/допечена була хлібина, не/почута пісня; не/зміряні глибини

5. НЕ з дієприкметниками пишуться разом у рядку

А не/скошена трава, не/політі досі квіти, не/бачена природа, не/бачена ніколи фортеця

Б не/закінчена розповідь, не/замкнені вікна, ні в чому не/підтверджений факт, ні до кого не/спрямована думка

В не/продумана відповідь, ще не/дозрілі врожаї, оті не/скошені поля, не/записаний твір

Г не/помічений човен, не/підписані документи, не/дописаний лист, ці не/забуті спогади

6. НЕ з дієприкметниками пишуться разом у рядку

А не/зарослі чагарником береги, не/затоплене містечко, ніким не/торкана роса, не/завершена робота

Б не/почорнілий з часом паркан, ще не/скошена пшениця, не/просохла земля, не/розсідланий кінь

В не/виконане учнем завдання, не/завершена книга, не/підбілена верба, не/зірвані ще груші

Г нічим не/захищений порт, не/прив'язаний звечора човен, ще не/забута образа, не/намальована художником картина

7. Правильно утворено всі форми дієприкметників у рядку

А накреслений, зшитий, роблячий, побачений

Б лежачий, посивілий, зліплений, нафарбований

В зацікавлений, помолодівший, уславлений, змарнілий

Г розвалений, посміхаючийся, палаючий, знайдений

8. Правильно утворено дієприкметник у рядку

А висохнути — висохший

Б упіймати — упіймавший

В умитися — умившийся

Г одягнути — одягнений

9. Помилково вжито слово в рядку

А бувший у користуванні

Б знаний у столиці

В охочий відвідати виставку

Г необхідне для кожного

10. Дієприкметниковий зворот не треба виділяти комами в реченні (розділові знаки пропущено)

А Коло великоднього столу заставленого усяким свяченим стояла Олеся.

Б Завжди зі смаком одягнена вона справляла враження вихованої панночки.

В Над Максимом нахилилося почервоніле від гніву й туги лице Тугара Вовка.

Г Затуманене легкими й прозорими хмарками над містом пливло сонце.

§ 13. Дієприслівник як особлива форма дієслова: значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль

*Навчаюся!
Тренуюся!*

*Для нас у ріднім краю навіть дим
Солодкий та коханий...
Леся Українка*

106 *Що таке дієслово? Які форми дієслова ви знаєте? На які запитання відповідає кожна з форм? З яких частин складається слово дієприслівник? Висловте своє припущення стосовно цієї назви.*

107.1 *Запишіть речення. Визначте дієслова-присудки. Випишіть слова, які пояснюють дієслова, указуючи на додаткову дію.*

Настала зима. Легенькі сніжинки, граційно кружляючи в блакитному небі, тихо падають на землю. Наче тополиний пух, вони тулилися край дороги, западаючи між корінням дерев.

107.2 *На які запитання відповідають? Які морфологічні ознаки мають? Яку синтаксичну функцію виписані слова виконують?*

- Висловлюючи думку, ми часто називаємо кілька дій або станів якогось одного предмета. Дієслово-присудок називає в реченні основну дію, а дієприслівник — додаткову. Обидві дії — основну й додаткову — виконує той самий предмет (підмет). Дієприслівник супроводжує основну дію, допомагає стисло передати думку, урізноманітнює синтаксис.
- Дієприслівники легко знайти в тексті й відрізнити від інших форм дієслова за суфіксами **-учи-**, **(-ючи-)**, **-ачи-** (**-ячи-**), **-ши**, **-вши**, до яких може приєднуватись **-ся** (рідше **-сь** у поетичних творах).

Дієприслівник (gerunziu) — особлива незмінювана форма дієслова, яка, пояснюючи присудок (основну дію або стан), називає додаткову дію і відповідає на запитання **що роблячи? що зробивши?** Наприклад: *Левко підійшов до своїх молодих колег, посміхаючись і трохи похитуючись на кущих ногах (В. Підмогильний).* Основну дію виражено особовою формою дієслова **підійшов**, а додатковій дії — незмінюваними формами **посміхаючись** і **похитуючись**:

як? що роблячи?

Підійшов

посміхаючись і похитуючись

Ознаки дієслова	Ознаки прислівника
<ul style="list-style-type: none">Вид: доконаний (<i>прочитавши</i>) і недоконаний (<i>читаючи</i>).Час (лише два): теперішній (<i>утворюючи</i>) і минулий (<i>утворивши</i>).Може мати залежні слова: <u>вертаючись</u> додому, <u>втомившись</u> на тренуванні.	<ul style="list-style-type: none">Незмінюваність.У реченні виконує синтаксичну роль обставини: Сказав <u>поквапившись</u>.

108 Серед поданих форм дієслова виділіть дієприслівники. Запишіть їх, позначаючи морфеми.

Зберегти, надихати, несучи, розмірковують, повідомили, роздягти, оберігаючи, завітчаний, лежачи, прикріпивши, виконуючи, побілівши, приводячи, потеплілі, викинуто, злітаючи, оголосити, кажучи, потерпівши.

Хвилинка для відпочинку

109 Відгадайте загадку.

Водій тролейбуса має три сестри, а вони не мають брата.
Як це може бути?

110 Перекладіть українською мовою інфінітиви та дієприслівники, зверніть увагу на відмінність їх правопису в обох мовах.

ABC

A adormi — adormind, a cînta — cîntînd, a observa — observînd, a se apropia — apropiindu-se, a se mînia — mîniindu-se, a spune — spunînd, a sta — stînd, a ști — știind.

111.1 Прочитайте текст. Визначте його стиль і тип мовлення.

Зима, *прийшовши* на зміну дощам пізньої осені, часто починається з холодних вітрів. Дерева вже давно скинули своє листя, поступово *занурюючись* у глибокий сон. Яскраве сонце світить лише кілька годин на добу, зовсім не *зігріваючи*. Зима — ніби справжня Снігова королева холодна та іноді непривітна. Зате прекрасна у своїх білих шатах зі снігу й прикрасах із діамантів льоду. *Накинувши* на плечі шаль із вітру та хуртовини, зима нечутним кроком ступає по землі, *радіючи* нас своєю красою і веселими забавами (З підручника).

111.2 Доведіть, що виділені слова є дієприслівниками. Визначте дії, які вони виражають. Назвіть виконавців дій у кожному реченні. Поясніть роль дієприслівників у мовленні.

111.3 Випишіть одне словосполучення з дієприслівником. Виконайте письмово синтаксичний розбір цього словосполучення.

112 Утворіть від поданих у дужках дієслів дієприслівники та запишіть їх. Визначте вид і час утворених дієприслівників. Поясніть прислів'я.

Учись, на інших (дивитись). (Знати) ремесло, старцювати не будеш. Не цурайся коня, і трактора (придбати). (Нюхати), не наситишся. Краще скласти руки, ніж працювати (опустити) рукава (*Народна творчість*).

113.1 Перепишіть, знайдіть дієприслівники, усно визначте їх морфологічні ознаки, спільні з дієсловами й прислівниками. Поставте запитання від присудка до дієприслівника із залежними словами, підкресліть дієприслівники як член речення.

І мріялись мені далекі села:
Дівчата йдуть, співаючи з ланів,
Клопочуться хазяйки невсипущі,

Стрічаючи отару та черідку,
Не прискоряючи ходи, поважно,
А нишком поглядають на димок,
Що в'ється понад комином низеньким...

Леся Українка

113.2 Виконайте одне із завдань.

1. Напишіть есе за словами Лесі Українки «Для нас у ріднім краю навіть дим солодкий та коханий...», уживаючи дієприслівники.
2. Складіть допис у соціальній мережі «Що означає бути сучасним» із використанням дієприслівників.

Розсікати — 1) a despica (un lemn); 2) a spinteca.
Занурюватися — a se scufunda.

§ 14. Дієприслівники недоконаного і доконаного виду. Творення дієприслівників недоконаного і доконаного виду

*Набуваюся!
Тренуюся!*

Молодь багата мудрістю батьків.
Народна мудрість

114 Утворіть дієприслівники від поданих дієслів; поясніть, чому від кожного дієслова можна утворити лише один дієприслівник.

Стрибати, стрибнути, зупинитися, зупинятися, дивитися, вдивлятися, надивитися, відвідувати, відвідати, обдумувати, обдумати.

115 Прочитайте речення, визначте час дієслів-присудків. Обговоріть питання «Чи набувають виділені в реченнях дієприслівники часового значення дієслова-присудка?»

1. Виступаючи перед аудиторією, лектор хвилюється.
2. Виступаючи перед аудиторією, лектор хвилювався.
3. Виступаючи перед аудиторією, лектор хвилюватиметься.

116 Розгляньте подану таблицю. Розкажіть за нею про дієприслівники недоконаного й доконаного виду. З'ясуйте, як утворюються дієприслівники кожного виду, від яких основ і за допомогою яких суфіксів. Свої міркування проілюструйте прикладами з попередньої вправи.

Творення дієприслівників доконаного і недоконаного виду

Вид і час дієприслівників	Запитання	Як утворюються	Приклади
Недоконаний вид, теперішній час	Що роблячи?	Основа дієслів теперішнього часу (недокон. виду) + -учи (-ючи), -ачи (-ячи)	Тягнуть — тягну <u>чи</u> , грають — граю <u>чи</u> , лежать — лежач <u>и</u> , возьмають — возя <u>чи</u> , риють — рию <u>чи</u>
Доконаний і недоконаний види, минулий час	Що зробивши? Що роблячи?	Основа інфінітива (докон. і недокон. виду) + -ши, -вши	Грати — грав <u>ши</u> , лежати — лежав <u>ши</u> , рити — рив <u>ши</u> , косити — косив <u>ши</u> , бігти — біг <u>ши</u>
<ul style="list-style-type: none"> • Дієприслівники можуть утворюватись і від дієслів на -ся (-сь). • Афікс -сь зберігається: слухаю<u>ться</u> — слухаю<u>чись</u>, запізнит<u>ся</u> — запізнив<u>шись</u>. 			

117.1 Прочитайте дієслова. Утворіть дієприслівники доконаного і недоконаного виду. Поясніть, від яких форм дієслів вони утворені. З'ясуйте спосіб творення дієприслівників.

Перевірити, перевіряти, згадати, згадувати, читати, прочитати, радіти, зрадіти, будувати, збудувати, чути, почути, підіймати, підняти, штовхати, штовхнути.

117.2 Складіть 1–2 речення, використовуючи утворені дієприслівники. Визначте синтаксичну роль дієприслівників.

118.1 Утворіть дієприслівники недоконаного та доконаного виду від поданих дієслів. Виділіть у дієприслівниках суфікси.

Зразок. Робити — роблять — роблячи (недоконаний вид).

Починати, підносити, місити, забувати, рухатися, зв'язати, почати, гомоніти, проводити, переплутати, тримати.

118.2 Чи можна лише за суфіксами визначити вид дієприслівника?

119 Запам'ятайте фразеологізми з дієприслівниками та їхнє значення. З двома із них складіть речення.

Засукавши рукава (ревно взятися до роботи); спустивши рукава (без охоти, без старання); не зморгнувши оком (не вагаючись, не соромлячись); змірявши поглядом (пильно придивившись); зціпивши зуби (стримуючи свої почуття, біль); не ївши, не пивши (голодний); лиха прикупивши (з труднощами).

120.1 Перепишіть, розкриваючи дужки й утворюючи дієприслівники доконаного й недоконаного виду.

«(Пізнавати) свій край... себе, свій рід, свій народ, свою землю — ти побачиш шлях у життя. Шлях, на якому найповніше розкриваються твої здібності.

Ти даси йому продовження, (вторувати) стежину, із тієї стежини вже рушили у життя твої пращури. І також будеш ти» (Г. Сковорода).

Матері... Все життя дивляться вони нам услід, (вирядити) в люди. В тривозі й любові, в замилуванні й надії вдивляються матері у своїх дітей, (сподіватися) і (прагнути) щастя для них (О. Сизоненко).

120.2 Використовуючи дієприслівники доконаного й недоконаного видів, поспілкуйтеся на тему:

«Як ви розумієте слова Г. Сковороди? Що для вас означає «... свій край..., свій рід, свій народ, своя земля?» Своїми думками поділіться з однокласниками (однокласницями).

121.1 Перепишіть, підкресліть дієприслівники, визначте їх вид і час.

Весь людський вік нас супроводжують пісні. Гойдається материнський спів над колискою, пеленаючи дитинство в тихі мелодії, роняючи в дитячу душу перші зерна поезії й ніжності. Потім пісні дзвенять дівочими й парубочими голосами, вливаючись у серця бентегу кохання, смутку розставання, мрії й надії на щастя (О. Дей).

121.2 Виконайте одне із завдань.

1. Уявіть ситуацію: 5–6 однокласників, збираючись до свого друга (по-други) на день народження, домовилися в привітаннях і побажаннях на його (її) адресу висловити все те гарне про нього (неї), за що вони цінують їхню дружбу, чому вони вважають його (її) принциповою, порядною, доброю, чуйною людиною. Складіть полілог. У репліках кожного учасника використайте дієприслівники доконаного і недоконаного виду.

2. Доведіть або спростуйте твердження: дієприслівники недоконаного виду можуть виступати лише в значенні теперішнього і майбутнього часу, а дієприслівники доконаного виду можуть виражати минулий час.

Вторувати — муз. 1) a acompania, a însoți, a secunda; 2) *перен.* a bate în struna cuiva, a-i ține isonul.
Шугнути — 1) a alerga încoace și încolo; 2) a zbura (cu zgomot); a sufla.

§ 15. Дієприслівниковий зворот

Коми при дієприслівниковому звороті та одиничному дієприслівникові

*Прочитайте!
Це цікаво!*

*Добром за добро відплачує кожен,
добром за зло — тільки справжня людина.
Народна мудрість*

Запізніла вдячність

Потрапила акваріумна рибка в річку.

Оточили її місцеві риби, подивувалися й запитали — як їй жилося в домашніх умовах.

— Добре! — згадуючи теплий, затишний акваріум, відповіла, тремтячи від холоду, рибка й поскаржилася:

— Одне було погано: годували тільки один раз в день!

— Ну, з цим у нас простіше! — заспокоїли її риби. — Їж, скільки хочеш!

І кинулися хто куди в пошуках корму. Аж пізно ввечері, зустрічаючи ніч напівголодною, акваріумна рибка зрозуміла сенс цих слів. А ще вона зрозуміла, що була дуже невдячною до всього того, що давалося їй — даром!

122 Прочитайте текст «Запізніла вдячність». Знайдіть дієприслівники із залежними від них словами та підкресліть як члени речення.

- **Дієприслівниковий зворот** (*construcție gerunzială*) — це дієприслівник разом із залежними від нього словами. Наприклад: Озеро спить, укрившись місячною попоною (І. Цюпа).

дієприслівниковий зворот

- Дієприслівниковий зворот є одним членом речення — обставиною. Наприклад: Дівчина, вітаючись із бабусяю, приязно посміхнулася.
▶ Вітаючись із бабусяю, дівчина приязно посміхнулася.

123

На основі спостереження зробіть висновок, де може стояти в реченні дієприслівниковий зворот та як його виділяємо на письмі. Поділіться з класом своїми висновками.

124

Прочитайте речення. Знайдіть у кожному з них предмет (особу), додаткову дію якого позначає виділений дієприслівниковий зворот.

Дерева стояли в снігу, настовбурчившись замерзлими гілочками (М. Коцюбинський). Узявшись за руки, хлопчики й дівчатка перейшли подвір'я — пара за парою, як гусенятка. Змагаючись у блиску із сніжинками, ряхтіли у високій чорноті яскраві зірки (О. Соболевський).

- В усному мовленні дієприслівниковий зворот **виділяємо паузою, а на письмі — комами**. Наприклад: 1. Усохлий дуб, насупившись рогато, червоний обрій настромив на ріг (Л. Костенко). 2. Шуміло море, виграючи на сонці (О. Гончар). 3. Виграючи на сонці, шуміло море (О. Гончар).
- Одиничні дієприслівники здебільшого виділяємо комами.
 - Наприклад: Злякавшись, Олена затамувала подих.

Не виділяємо комами:

- дієприслівниковий зворот-фразеологізм, який стоїть після присудка-дієслова. Наприклад: Сидіти склавши руки. Тікати не чуючи ніг.
- одиничний дієприслівник, який стоїть одразу після присудка або в кінці речення і вказує на спосіб виконання дії.
 - Наприклад: Родіна слухала мене не перебиваючи (В. Пустовійт).

125.1 Спишіть речення, розставляючи пропущені розділові знаки.

Шкідлива звичка... Запаливши цигарку ти зробив один крок до руйнування свого здоров'я. Нікотин згубно впливає на організм підлітка забруднюючи легені погіршуючи пам'ять знижуючи працездатність. Підліток (не)дооцінюючи наслідків шкідливої звички руйнує свій організм. Пам'ятай про це! (З журналу)

126.2 Підкресліть дієприслівникові звороти як члени речення. Поясніть написання виділеного слова.

127.1 Прочитайте фразеологічні звороти. З'ясуйте їх значення. Аргументуйте відсутність коми при дієприслівниковому звороті.

Бігти не чуючи ніг. Говорити не переводячи подиху. Працювати не покладаючи рук. Сидіти згорнувши руки. Розповідати не кажучи лихого слова.

127.2 Складіть речення з кожним фразеологічним зворотом.

128.1 Перепишіть. Разом із сусідом (сусідкою) по парті розставте розділові знаки й обґрунтуйте пунктограми. Підкресліть звороти відповідно до їх синтаксичної ролі.

Поради дітям

У будь-якій ситуації залишайтеся людиною не втрачаючи самоповаги. Намагаючись виховувати в собі найкращі риси не забувайте про людей, що знаходяться з вами поруч. Цінуйте рідних піклуючись про матір батька бабуся молодших братів і сестер. Пам'ятайте що існує розум честь совість. Відмовтеся від дорогих подарунків якщо батьки готові вам їх зробити відмовляючи собі в найнеобхіднішому. Даруйте людям радість робіть їм добро не чекаючи віддачі (З часопису).

128.2 *Як ви розумієте ці вислови? Напишіть мінівисловлення «Корисні поради». У реченнях використовуйте дієприслівники і дієприслівникові звороти.*

Хвилинка для відпочинку

129 *Ознайомтеся із рецептами щасливого життя.*

Займайтеся спортом, робіть зарядку, застеляйте ліжко як тільки встали, мийте посуд одразу після їжі, учіть мови, читайте книжки, думайте про добре, хваліть себе, пишіть списки, робіть невеличкі сюрпризи, частіше посміхайтесь, медитуйте, займайтесь творчістю.

130.1 *Прочитайте речення з учнівських творів. Знайдіть помилки в уживанні дієприслівникових зворотів і правильно побудуйте речення. Запишіть відредаговані речення.*

1. Заходячи в кімнату, мати сиділа й читала книгу. 2. Слухаючи музику, у мене виникло бажання вчитися грати на якомусь інструменті. 3. Сидячи на березі, до нас підійшли школярі шостого класу. 4. Під'їжджаючи до свого села, у мене злетіла бейсболка. 5. Говорячи про зимову красу, дівчинка писала твір.

130.2 *Назвіть дієприслівники доконаного й недоконаного виду.*

131.1 *Випишіть із тексту дієприслівники, зробіть морфологічний розбір. Перекажіть текст, доповнивши його реченням із дієприслівниковим зворотом.*

Молодий чоловік, активно жестикулюючи, зачепив рукавом соусник. Перекинувшись, посудина на скатертині утворила велику пляму. Ніхто з присутніх цього ніби й не помітив.

Гарне виховання не в тому, щоб не розлити соус, а в тому, щоб ...

131.2 *Складіть діалог з однокласником (однокласницею) «Чи важливе виховання?». У репліках використовуйте фразеологізми.*

132.1 *Прочитайте текст. Випишіть речення із дієприслівниковими зворотами, обґрунтуйте розділові знаки.*

Вдячність — це розуміння того, що тобі поталанило отримати й бажання поділитися з кимось. Це здатність серед мільйонів мінусів знайти один великий плюс. Вдячність — абсолютний синонім щастя. Уживаючи слова вдячності, людина відчуває якусь радість, позитивну енергію. Здавалося б, яке просте слово «дякую». Таке звичайне й таке важливе для кожного з нас, адже, відчуваючи вдячність, ми припиняємо концентруватися на собі, звертаємо увагу на інших людей, а висловлюючи вдячність, ми й самі прагнемо робити добро (В. Сухомлинським).

132.2 *Виконайте одне із завдань.*

1. Складіть діалог «Подяка... Що це для мене? Просто ввічливість або щире почуття?», уживаючи дієприслівникові звороти та одиничні дієприслівники.

2. Напишіть есе «Чи ціную я те, що дає мені життя і люди?». У тексті використайте дієприслівникові звороти й одиничні дієприслівники.

Попона — rătură de cal, sergă, ipingea.

§16. Синонімія складних речень і речень із дієприслівниковими зворотами

*Прочитайте!
Це цікаво!*

*Добре тому жити, хто вміє дружити.
Народна мудрість*

Люди усієї планети дуже цінують дружбу і тому 30 липня ми відзначаємо одне з найважливіших свят усього людства — Міжнародний день дружби між державами, культурами та всіма людьми на Землі. Свято це зовсім молоде. Лише у 2011 році Генеральна Асамблея ООН прийняла резолюцію про його проведення.

Цей день покликаний зміцнити дружбу між народами світу, показати, що люди, їх погляди, переконання, культури, хоч і дуже різні, проте рівні між собою та заслуговують поваги. Дивлячись телевізор, читаючи книги, подорожуючи, або ж просто заходячи в інтернет, ми знайомимося з цікавими традиціями, звичаями та досягненнями різних народів світу. Терпимість до інших націй, прагнення до пізнання різноманітних культур сприяють збереженню миру на Землі, що так важливо для щасливого майбутнього нашої планети (*Із вікіпедії*).

133 *Випишіть із прочитаного тексту речення з дієприслівниковим зворотом, визначте час, вид, стан.*

134 *Знайдіть серед поданих речень помилкове з дієприслівниковим зворотом. Проаналізуйте правильні речення і подумайте, як можна виправляти помилкові речення з дієприслівниковим зворотом.*

Перебуваючи на екскурсії, хлопців зацікавив столітній дуб. Під час екскурсії хлопців зацікавив столітній дуб. Коли хлопці перебували на екскурсії, їх зацікавив столітній дуб.

- Деякі дієприслівники й дієприслівникові звороти за значенням дещо подібні до складних речень. Наприклад: Закінчивши читати книгу, (ти) не поспішай загорнути її. Коли ти закінчив читати книгу, то (ти) не поспішай загорнути її. Подібні за значенням дієприслівникові звороти й складні речення називаються синонімічними.

- Із метою економності вислову та точності відтворення думки в українській мові часто допускається паралельне вживання таких синонімічних структур, що сприяє уникненню одноманітності мовлення, урізноманітнює його.

Некоректне використання дієприслівникового звороту є однією з найпоширеніших помилок, що трапляється у власних висловленнях. Для уникнення цих помилок прочитайте пам'ятку та зробіть виписку-конспект основних її положень.

Це треба знати

- Дієприслівникові звороти коротші й динамічніші, ніж аналогічні їм значеннєві форми складних речень.
- Дієприслівниковим зворотом не можна висловити значення часу, причини, умови. Тому якщо треба зберегти смисловий відтінок складного речення, його не слід замінювати дієприслівниковим зворотом.
- Не рекомендується розпочинати речення або абзац дієприслівниковими зворотами, бо це збільшує його обсяг і надає сухого, трафаретного, канцелярського звучання усьому тексту.
- Паралельне вживання синонімічних структур сприяє уникненню одноманітності мовлення, урізноманітнює його.

135 Прочитайте речення, складені учнями (ученицями). Чого вони не знали? Виправте їхні помилки, користуючись пам'яткою «Це треба знати».

1. Блукаючи лісом, милуючись красою весняних квітів, учнями було зібрано матеріал для твору.
2. Не вивчивши правила, вчителька поставила мені двійку.
3. Граючи в м'яча, мати покликала мене обідати.

136 I група. До дієприслівникового звороту доберіть правильний варіант продовження речення:
Працюючи вправно та швидко,...

- А робота була закінчена на годину раніше.
- Б він закінчив роботу на годину раніше.
- В роботу було закінчено на годину раніше.

II група. До дієприслівникового звороту доберіть правильний варіант продовження речення:

Прийшовши до будинку, ...

- А він побачив світло у вікні.
- Б йому блиснуло світло у вікні.
- В його освітило світло з вікна.

III група. До дієприслівникового звороту доберіть правильний варіант продовження речення:

Проходячи мимо книгозбірні,...

- А їй впали в око нові книги на вітрині.
- Б їй захотілося переглянути нові книги.
- В вона затрималася перед вітриною, щоб переглянути нові книги.

IV група. До дієприслівникового звороту доберіть правильний варіант продовження речення:

Наблизившись до берега,...

- А йому почувся плескіт хвиль.
- Б він почув плескіт хвиль.
- В його вразив плескіт хвиль.

Хвилинка для відпочинку

137 Доповніть вірш пропущеними словами.

Треба вчитися ...,
А не кидатись словами,
Щоб не стати
Друг нас виручити може,
У біді він
А як пісня, жарт чи сміх —
Радість ділиться на
Друг нас може захистити
Може з класом
Друг не стане кепкувати
І на людях нас

А як сварять всі навкруг —
Йде на захист справжній
І ніколи не забудь!
Й ти для друга — вірним ... !
Й ще одне запам'ятай:
Друзів ти ... !
Знай, моя дитино мила,
Дружба — це велика ... !

138 *Користуючись підказкою, відредагуйте речення, запишіть їх (деякі слова можна пропустити або замінити іншими).*

Підказка: Додаткова дія, яку означає дієприслівник, виконується тим самим підметом, що й дія, названа дієсловом-присудком. У реченні, де присудок — безособове дієслово (виражає стан природи чи людини), дієприслівниковий зворот не вживається.

1. Розбите та понівечене моє серце, згадуючи оту стражденну Україну.
2. Побачивши кордони Батьківщини, мене охопила безмежна радість.
3. Перебуваючи на чужині, як ніколи хочеться бачити свою країну гордою, вільною, щасливою.

139 *Обговоріть питання «Роль дієприслівника в реченні». Поділіться висновками із однокласниками / однокласницями.*

140 *Відредагуйте речення.*

1. Проходячи повз вікно, почулася пісня. 2. Виходячи з вагона, у моєї валізки відірвались ручки. 3. Опинившись у лісі, нам стало страшно. Загубивши стежку, нас охопила розгубленість. 4. Підійшовши до класу, його очі широко розплющились від здивування. 5. Вносячи добрива у ґрунт, рослина швидко росте.

141 *Прочитайте уважно кожну групу речень. Подумайте, як можна використати дієприслівниковий зворот для посилення смислового й структурного зв'язку між реченнями та для їх об'єднання в єдине складне ціле. Запишіть утворені речення.*

1. Розтанув сніг. З берегів вийшли річки. Вода покрила низини і луки.
2. Пригріває сонце. Птахи повертаються до нас. Вони переповнюють садки, гаї, ліси своїм голосним і радісним співом.
3. Вилетіли зі своїх зимових квартир бджоли й джмелі. Вони хазяйновито облітають садки й беруться за роботу.

142.1 *Серед поданих речень знайдіть ті, у яких помилково вжито дієприслівниковий зворот, переставте їх на складні, розставте розділові знаки.*

1. Скупавшись у холодній воді, у нього була ангіна.
2. Зібравшись на спортмайданчику, почалося тренування.
3. Не засвоївши добре правил вживання апострофа, у мене знову були помилки.
4. Ідучи парком, повертають увагу засніжені ялини.
5. Побувавши у фольклорній експедиції, нами було записано багато пісень.
6. Читаючи роман, серце наповнювалося болем.
7. Повернувшись зі школи, його радісно зустрів собака.

142.2 *Виконайте одне із завдань.*

1. Складіть висловлення в публіцистичному стилі «Життя без дружби — світ без сонячного світла» із уживанням фразеологізмів, що містять дієприслівники.

2. Не раз ми чули такі слова: у мене багато друзів. А може, то мають на увазі приятелів, добрих знайомих. Справді, чи може бути багато друзів в однієї людини? Сформулюйте власні судження на цю проблему, використавши дієприслівникові звороти.

Понівéчений (понівéчена) — distrust (distrusă), mutilat (mutilată).

Одноманітний (одноманітна) — 1) uniform (uniformă); 2) monoton (monotonă).

§ 17. НЕ з дієприслівниками

*Навчаюся!
Тренуюся!*

*Не почавши, думай,
А почавши, роби.
Народна мудрість*

143 Прочитайте. Поміркуйте: чи є залежність між написанням не з дієсловами та з дієприслівниками?

(Не) знають — (не) знаючи, (не) вміє — (не) вміючи, (не) волять — (не) волячи, (не) спитати — (не) спитавши, (не) дочувають — (не) дочувши.

Не з дієприслівниками пишеться		
Разом		Окремо
Не вживаються без <i>не</i>	Утворені від дієслів з префіксом <i>недо-</i> , який вказує на неповноту дії:	В усіх інших випадках
<i>не</i> хтуючи <i>не</i> навидячи <i>не</i> волячи	<i>недо</i> бачаючи <i>недо</i> чуваючи <i>недо</i> писавши	<i>не</i> написавши <i>не</i> думаючи <i>не</i> чуючи

144 Розкрийте дужки й переписіть дієприслівники з не, поділивши їх на дві групи: а) такі, що з не пишуться окремо та б) такі, що з не пишуться разом. Складіть речення із виділеними дієприслівниками.

(Не)прочитавши книгу, (не)повернувшись у село, (не)почувши дзвоника, (не)дооцінюючи можливості, (не)розламавши кригу, (не)стямлячись від обурення, (не)дослухаючись до порад, (не)долюблюючи брехунів, (не)доївши яблука, (не)волячи сусідів, (не)зловивши риби, (не)покоячись про ячмінь, (не)вгаваючи ні на хвилину, (не)помітивши ошуканства, (не)навидячи базік, (не)підрахувавши витрат.

Ключ: Складіть із других букв записаних іменників початок прислів'я: «... за діжку не берись».

145 ХТО ШВИДШЕ? У кожному рядку знайдіть третє зайве.

1. (Не)зробивши, (не)знаючи, (не)навидячи.
2. (Не)дооцінюючи, (не)писавши, (не)зчувшись.

3. (Не)погодившись, (не)перевіривши, (не)воливши.
4. (Не)хтуючи, (не)притомнівши, (не)пізнавши.
5. (Не)дійшовши, (не)дочуваючи, (не)помічаючи.

Зверніть увагу!			
			
Не здужавши (не змігши)	Нездужаючи (хворіючи)	Не покоючись (не спочиваючи)	Непокоючись (хвилюючись)
<p>! Не дивлячись = не дивитися. Незважаючи = попри, дарма що Не зважаючи = не звертаючи уваги Неславлячи = ганьблячи Не славлячи = не прославляючи</p>			

146 *Перепишіть, розкриваючи дужки. Обговоріть із другом (подругою) по партії ваш вибір. Результатами поділіться з класом.*

1. Петро, (не)здужаючи вже кілька днів, виглядав блідим і знесиленим. Він, (не)здужавши підняти уламок скали, приніс великий гострий камінь.
2. (Не)покоючись на м'яких меблях змалку, він звик до дерев'яних нар. (Не)покоючись про довілля, старшокласники вирішили патрулювати парк.
3. Баба побігла селом (не)славлячи своїх дітей. Вони чесно виконували свою роботу (не)славлячи героїв.

Хвилинка для відпочинку

147 *ХТО ШВИДШЕ? Знайдіть пару за кольоровими підказками».*

Говорити (не)думаючи, -	(не)знаючи курсу.
(Не)попрацювавши у спеку,	втрачають відповідальність.
(Не)піднімай вітрил,	оскверняєш себе.

(Не)славлячи інших,	однаково, що стріляти не цілячись.
(Не)хтуючи обов'язки,	і мухи не впіймаєш.
(Не)навидячи інших,	соромиш себе.

148 *Перепишіть прислів'я, на місці крапок уписуючи дібрані з довідки та правильно записані дієприслівники з не.*

1. Не станеш жертвою, сам... зла. 2. Не поцінуєш світла, мороку. 3. Не трохи посуду глиняного, ... мідного. 4. ... нових чобіт, не викидай старих. 5. Якби, ... за справу, можна було навчитися, пес став би професором. 6. Честю..., не вбережеш совість. 7. Ворог використовує зрадника, ... його.

Довідка: *Не/побачивши, не/придбавши, не/беручись, не/хтуючи, не/справивши, не/навидячи, не/чинячи.*

149.1 *Прочитайте й поясніть значення фразеологізмів. Із двома з них складіть речення, запишіть їх.*

1. Не зламавши слова (присяги). 2. Не шкодуючи сил. 3. Не минаючи (не пропускаючи) нагоди. 4. Нехтуючи безпеку (небезпекою). 5. Не шкодуючи фарб. 6. Не потикаючи носа. 7. Не роблячи погоди. 8. Не знайшовши місця. 9. Не впавши лицем у болото (у багно).

149.2 *Обгрунтуйте написання не з дієприслівниками.*

Розбір дієприслівника як форми дієслова

1. Слово в тексті.
2. Дієприслівник якого дієслова?
3. Вид.
4. Перехідність — неперехідність.
5. Час.
6. Синтаксична роль.
7. Вимова.
8. Написання.

Зразок усного розбору

Я мало не заслаб, ждучи вас (І. Карпенко-Карий).

Ждучи — дієприслівник від дієслова ждати, недоконаного виду, перехідний (ждучи вас), минулого часу (заслаб ждучи), обставина; дієприслівникові суфікси вимовляються і пишуться з **и**.

Зразок письмового розбору

Ждучи — дієприсл. від дієслова ждати, недок. виду, перехідн. (ждучи вас), мин. часу (заслаб ждучи), обстав.; дієприсл. суф. вимовляємо і пишемо з **и**.

150 *Перепишіть речення, знайдіть у них дієприслівники, та, дотримуючись схеми, зробіть їх усний і письмовий розбір.*

Не працюючи, ситий не будеш. Не домовившись з головою, до чогось іншого не важся. Ласка не коляска: сівши, не поїдеш. Далеко сховавши, ближче знайдеш. Вище лоба очі не ростуть. Ходячи не наїсися, а стоячи не випишся.

151.1 *Уважно прочитайте байку. Випишіть дієприслівники, розкриваючи дужки.*

Чорно працював Віл, (не)доїдаючи, (не)допиваючи, із плуга у віз перепрягаючись. І все тягнув лямку з останніх сил, навіть хвилини (не)спочиваючи.

Зустрівся якийсь із ним благородний Олень та й питає:

- Заради чого жили надриваєш, (не)волячи себе повсякчас?
- Як заради чого? Для дітей стараюся, (не)покоюся про їхнє майбутнє!
- А я (не)гаю часу даремно, учу своїх оленят самостійно харч добувати, щоб (не)росли трутнями (І. Власенко).

151.2 *Виконайте одне із завдань.*

1. Напишіть розгорнуту відповідь на запитання: «Чия життєва філософія вам більш до вподоби? Чому?»

2. Напишіть есе «Не почавши, думай, а почавши, роби» (Народна мудрість).

Ошукáнство- înșelăciune, înșelătorie, impostură.
Лямка — chingă, curea lată de tras.

Перевірте свої знання

1. Із якими частинами мови дієприслівник має спільні ознаки? Назвіть ці ознаки.
2. Якого виду бувають дієприслівники?
3. За допомогою яких суфіксів творяться дієприслівники недоконаного й доконаного виду?
4. Коли одиничний дієприслівник не виділяється комою?
5. У якому випадку дієприслівниковий зворот не виділяється комами?
6. Яким членом речення виступає одиничний дієприслівник і дієприслівниковий зворот?
7. Коли НЕ з дієприслівником пишеться разом? Наведіть приклади.

Тестові завдання за темою «Дієприслівник»

1. *Усі слова є дієприслівниками в рядку*

А викопані, зароблені, палаючи

Б працюючи, літаючи, колючі

В згасаючи, стоячі, почорнілі

Г зробивши, читаючи, підхоплюючи

2. *Усі дієприслівники доконаного виду в рядку*

А торкаючись, сидівши, пишучи

Б читаючи, малюючи, стоячи

В дозволивши, прибігши, вистоявши

Г плачучи, ріжучи, прагнучи

3. *Дієприслівники недоконаного виду теперішнього часу в рядку*

А радіючи, пишаючись, живучи

Б заснувавши, викликавши, берігши

В указавши, відзначивши, відвідавши

Г вивчивши, збудувавши, запитавши

4. *Дієприслівники недоконаного виду можна утворити від усіх дієслів у рядку*

А оформити, прибігти

Б зламати, створити

В летіти, малювати

Г відпочити, виносити

5. *НЕМАЄ залежних слів при дієприслівникові в реченні*

А Аж гульк — з Дніпра повиринали малії діти, сміючись.
Б Лавина помчала, стрімко набираючи швидкість.
В Розплющивши очі, юнак ледве втямив, що лежить далеко внизу.
Г Гарбузи й на вулицю, бувало, виглядали, деручись густими верболозовими та очеретяними тинами.

6. Частка не з дієприслівниками пишеться разом у рядку

А не/навидячи, не/дочуваючи
Б не/прикидаючись, не/дивлячись
В не/зважаючи, не/чекаючи
Г не/здужавши, не зрозумівши

7. Не виділяється комами одиничний дієприслівник у реченні

А А сонце захекавшись потім зійшло.
Б Ми з тобою в часі розійшлися, а тепер зустрівшись не знайшлись.
В Б'ємось за виживання. Не мовчи! Чи можна виживати живучи?
Г Співаючи ідуть дівчата.

8. Знайдіть правильно побудоване речення з дієприслівниковим зворотом

А Сашко, образившись на товариша, і не захотів з ним розмовляти.
Б Василь, одягнувши рюкзак, взув кеди.
В Юля, подружившись з Галею, і дуже допомагала їй.
Г Сергійко, згадавши про забутий портфель, і пішов по нього.

9. Дієприслівниковий зворот виділяється в реченні

А Серце в'яне співаючи.
Б Однокласники розмовляли сміючись.
В Князь зібравши хоробрих воїнів вирушає в далеку дорогу.
Г Ідуть дівчата в поле жати, та, знай, співають ідучи.

10. Правильно розставлені розділові знаки при дієприслівниковому звороті в реченні

А Побувавши на екскурсії ми написали звіт.
Б Учитель, пояснивши матеріал, запропонував виконувати вправи.
В Наталка зупинившись біля вікна, почула мелодію вальсу.
Г Переглянувши кінофільм дідусь довго обмірковував його.

11. Уведіть у речення дієприслівниковий зворот.

Читаючи книгу.

12. Зробіть синтаксичний розбір речення й морфологічний розбір дієприслівника.

Уранці прокинулося й море, пославши дрібні хвилі до берега.

§ 18. Прислівник: значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль

*Прочитайте!
Це цікаво!*

*Хто не знає куди прямує, дуже здивується,
Якщо потрапить не туди.
Марк Твен*

Казка про прислівник

Одного разу прислівник розчарувався в собі.

— Я такий нудний, бо ж незмінний. Іменники, дієслова, прикметники — усі за чимось змінюються.

І вирішив він піти з країни Мови.

Одного дня прокинулися мешканці країни Мови, а прислівника вже й слід прохолов. Спробували говорити, питати одне одного. Щось негарно виходить. Сказати куди піти не можуть (наліво, вгору, тут, там), почуття висловити важко (спересердя, ненароком, лагідно). Вирішили всі разом шукати.

Знайшли в полі самотнього та сумного, утішили та попрохали вибачення, що були неуважними. І до сих пір живуть разом щасливо (З підручника).

152 Чи можемо ми обійтися в усному та писемному мовленні без прислівників? Назвіть самостійні частини мови. Що знаєте про прислівник? Чим ця частина мови відрізняється від інших самостійних?

*Навчаюся!
Тренуюся!*

153.1 Розберіть за будовою слово «прислівник». Зробіть висновок про його значення.

Без прислівників текст може існувати, але він збідниться: не буде конкретної вказівки на те, де, коли і як відбуваються події.

153.2 Випишіть з-посеред спільнокореневих слів такі, що відповідають на запитання як? коли? якою мірою?.

Близький, зблизька, приблизити, близько; літній, улітку, літо; зеленіти, зелень, зелено, зелений; учорашній, учора; три, утричі, потроїти, трійка; щасливий, щастя, щасливо.

153.3 Поміркуйте, чи змінюються виписані слова за родами, числами й відмінками.

- **Прислівник (adverbul)** — це самостійна незмінна частина мови, яка виражає ознаку дії або стану, ступінь або міру вияву іншої ознаки й відповідає на запитання *як? де? куди? коли? чому? скільки? навіщо?*
- Прислівники не змінюються. Вони не мають закінчень: високо, здалеку, бігом, зліва.
- У реченні прислівник найчастіше буває обставиною: Сонце **ввечері** зайшло за ріку (В. Ткаченко).
- Якщо прислівник залежить від іменника, то виконує роль означення: Подорожні обрали шлях **направо**.
- Прислівник, який виражає стан людини, природи чи ставлення до висловлюваного, є присудком (весело, сумно, тихо, соромно, можна, жаль, темно, пора): Надворі **холодно**.

154 Перепишіть словосполучення і визначте, з якими частинами мови вжиті прислівники.

Пожовкнути (як?) раптово — ознака дії; падаючи (куди?) додолу — ознака дії; приємний (наскільки?) дуже — ознака ознаки; добре (як?) дуже — ознака ознаки; забарвлений (якою мірою?) занадто — ознака ознаки; читання (яке?) вголос — ознака предмета.

155 Розподіліть прислівники відповідно до значення: до першої колонки запишіть прислівники, що виражають ознаку дії; до другої — ознаку іншої ознаки; до третьої — ознаку предмета.

Розмовляти тихо, жити поблизу, дуже високий, сказати спересердя, писати грамотно, розмова наодинці, ледве теплий, писати грамотно, удвічі дешевший, повернути ліворуч, трохи гіркий, виглядати молодод, надзвичайно талановитий, кава по-варшавськи.

156 Перепишіть. Розставте пропущені розділові знаки. Визначте й підкресліть у виділеному реченні граматичну основу. Яким членом речення виступає прислівник?

Уночі потягло холодом. До ранку випав невеличкий сніжок. Зранку він

знов почав падати все прибільшуючи. Почало колесом світ крутити. До обіду таке схопилося! Світу білого не видно. Кругом хати наче у сто коней гасало жалібно співало в димарі! *Аж сумно стало!*

*Прочитайте!
Це цікаво!*

157.1 *Виразно прочитайте текст. Визначте прислівники та їхню синтаксичну роль. Поясніть написання виділеного слова.*

У житті нинішньої молоді й дітей важливу роль відіграють цифрові технології. Психологи активно досліджують зміни в поведінці сучасних підлітків порівняно зі старшими поколіннями. Чи ж справді між ними існує суттєвий розрив? Спілкуванню телефоном школярі часом приділяють набагато більшої уваги, ніж «живій» бесіді. Відповіді на будь-яке питання вони шукають передовсім в інтернеті. Такий контакт із технологіями, безумовно, впливає на розвиток, соціалізацію, навчання.

Буває, школярі кілька дій виконують одночасно. Вони читають правило в підручнику, виконують домашню вправу, слухають улюблену музику, переглядають вебсторінки. До чого призводить таке поєднання *непоєднанного*? Беззаперечно, до поверхневої уваги. Сконцентруватися на одній дії та найбільш важливій інформації таким учням важко. Так само для них важко відрізнити головне від другорядного. У майбутньому на розвиток молодих людей це матиме значний вплив (*М. Дорош*).

157.2 *Чи можуть цифрові технології повністю замінити книжку? Складіть про це роздум, використовуючи прислівники.*

Хвалитка для відпочинку

158 *Назвіть 5 днів тижня, не називаючи при цьому ні числа, ні назв днів. Які прислівники ви використаєте?*

159.1 *Відгадайте загадки.*

1. Удень вікно розбивається, а вночі вставляється.
2. Улітку відпочивають, узимку дітей катають.
3. У нас узимку білим цвітом, сад зацвів, неначе літом.
4. Крил не має, а гарно літає.

Відгадки: сніг, сани, іній, ополонка.

159.2 *Визначте прислівники. Поставте до них запитання.*

160 *Придумайте гру для молодших школярів, у якій буде використано прислівники-антоніми, наприклад: униз — угору, швидко — повільно тощо. До гри складіть інструкцію.*

161 *Запишіть словосполучення, підкресліть прислівники та визначте: а) головними чи залежними словами вони виступають; б) зі словами яких частин мови поєднуються; в) на які ознаки вказують. Із трьома словосполученнями усно складіть речення.*

Навчати по-батьківському, їхати сьогодні, повернувшись додому, говорячи навмисне, надто приємний, добре збудований, дуже добре, котлети по-київськи, юшка по-полтавськи, читання вголос.

162 *Розподіліть між собою прислів'я. Прочитайте свої прислів'я сусідові (сусідці) по парті, уставляючи на місці пропуску антоніми до виділених прислівників.*

1. Високо літає, та ... сідає. 2. Де м'яко стелять, там ... спать.
1. Далеко, та ...; ..., та слизько. 2. Гірко зробиш — ... з'іси.

163 *Замініть словосполучення прислівниками з довідки.*

Кожного дня, по праву руку, у призначену годину, перший раз, босими ногами, при всіх людях, догори обличчям, зігнувши ноги в колінах і тримаючись на пальцях, у гніві, дуже розсердившись.

Довідка: спересердя, привселюдно, вчасно, горілиць, щодня, навпочіпки, босоніж, вперше.

164.1 *Випишіть прислівники разом із головними чи залежними словами. У кожному із словосполучень поставте запитання, яке вказувало б на смисловий зв'язок прислівника з пояснюваним словом.*

Сучасній людині важко уявити своє життя без ЗМІ. Особливо поширене нині телебачення. Телеекран — це світ, доставлений додому. Та нам із вами в цьому світі відведено роль пасивну. Дивимося. Слухаємо. Віримо. Запам'ятовуємо.

Але бути такими пасивними небезпечно. Мовчки спостерігаючи сцени жорстокості й людську біду на екрані, глядач до них звикає. Ймовірніше, він не буде боротися проти кривди в реальному житті (Із журналу).

164.2 *Виконайте одне із завдань.*

1. Напишіть твір-мініатюру «Сучасні технології — виклик часу». У тексті підкресліть прислівники.

2. У багатьох казках богатирі зупиняються перед каменем, на якому є напис. Відтворіть цей напис, підкресліть у ньому прислівники. Визначте їх морфологічні ознаки, синтаксичну роль.

3. Знайдіть в інтернеті та прослушайте пісню «Одна калина» у виконанні Софії Ротару. Випишіть прислівники.

Віртуоз (італ.) — людина, яка досягла в роботі високої майстерності.

Соціалізація — socializare.

Спересёрдя — de mînie, furios.

Горілиць — pe spate, cu fața în sus.

Навпочіпки — (a sta, a se așeza) pe vine; ghemuit.

§ 19. Розряди прислівників за значенням

*Прочитайте!
Це цікаво!*

*Тоді лише пізнається цінність часу,
коли він утрачений.
Григорій Сковорода*

Притча про цінність часу

Один бізнесмен назбирав великий капітал — 3 мільйони доларів. Він вирішив, що візьме собі рік відпустки, щоб удосталь відпочити. Але не встиг прийняти це рішення, як його відвідав Янгол Смерті. Бізнесмен дуже злякався і вирішив відкупитися.

— Продай мені три тижні життя, і я віддам тобі мільйон, — запропонував він.

Але Янгол Смерті відмовив.

— Гаразд, продай тільки один день, і я віддам усе, що маю. Янгол відмовив.

Тоді чоловік запитав, чи може Янгол Смерті дати йому кілька хвилин, щоб написати прощального листа. Янгол погодився. Бізнесмен написав: «Правильно використовуйте час, який вам відведено для життя. Я не зміг купити навіть години за 3 мільйони доларів. Перевірте, чи все, що вас оточує, справді має цінність» (*Народна мудрість*).

*Навчаюся!
Тренуюся!*

165.1 *Перепишіть. Підкресліть прислівники як члени речення й усно визначте, на які запитання вони відповідають.*

Чи вмієш ти гідно оцінити кожну мить життя? Чи вчишся обачливо й обережно витратити час? Багато людей усвідомлює цінність часу лише згодом, у спогадах. Зазвичай кожного заспокоює думка, що далі йтиметься краще.

Пригадую миті, коли я відчував (відчувала) себе найкраще...

165.2 *Продовжте текст, використовуючи прислівники.*

166.1 *Визначте розряди прислівників за допомогою таблиці.*

Розряди прислівників за значенням

Розряд за значенням	Запитання, на які відповідають прислівники	Приклади
Прислівники способу дії	Як? Яким способом?	Красиво, високо, тихо, так, по-нашому, по-дитячому, спросоння
Прислівники міри і ступеня дії	Скільки? Якою мірою? Як багато? Наскільки?	Надто поспішав, надзвичайно швидко, недостатньо активний, дуже високий
Прислівники часу	Коли? Відколи? Доки? З якого часу? По який час?	Завтра, тепер, учора, ранком, щохвилини, з давніх-давен, завжди
Прислівники місця	Де? Куди? Звідки? У якому напрямку?	Навколо, тут, скрізь, усюди, лісом, праворуч, згори, здалека, униз
Прислівники причини	Чому? Чого? Через що? З якої причини? Від чого?	Згарячу, зосліпу, зопалу, спросоння, мимоволі
Прислівники мети	Для чого? Навіщо? З якою метою?	Наперекір, навмисно, на радість, на зло

166.2 Наведіть до кожного розряду прислівників 3-4 власні приклади. Запишіть їх.

167.1 Перепишіть речення, підкресліть прислівники як члени речення, надпишіть скорочено їх значення: способу дії, міри і ступеня, місця, причини, мети.

1. Жодну з ролей людини не зіграти переконливо без віри (Ю. Ілленко).
 2. Учитись важко, але навчати ще важче (З журалу). 3. Вода мерехтіла, вода світилась різними барвами, вода міняла настрій, де всміхалась по-дитячому широко, а де стриманіше (Є. Гуцало). 4. Коли в людини є народ, тоді вона уже людина (Л. Костенко). 5. Дуби ростуть поволі, неквапливо (М. Рильський).

167.2 Якого розряду прислівників немає в реченнях? Складіть самостійно із ними речення.

168.1 Прочитайте акровірш.

Хата мною багата.
Людам брат я і друг.
І коли вже я в хаті —
Буде й щастя навкруг!

168.2 Випишіть прислівник, визначте його розряд.

169 **ХТО ШВИДШЕ?** Користуючись довідкою, замініть фразеологізм одним словом-синонімом. Усно визначте розряд прислівників.

Йти в ногу, міряти на око, одяг до лица, робити на сміх, вимучити до краю, за тридев'ять земель, хоч греблю гати, ні світ, ні зоря.

Довідка: Абяк, далеко, рано, разом, гарно, приблизно, багато, сильно.

170 Прочитайте речення. Випишіть прислівники (і прислівникові сполучення слів) молдовської мови і допишіть їх точні українські відповідники. Зробіть висновки.

1. Acasă, pomii iarăși s-au acoperit de floare... (L. Lari). 2. Astăzi au plecat cocorii cu aripile grele ca o tristețe (Gheorghe Vodă). 3. Cum am ajuns sus, am simțit în nări aer rece cu mireasmă de iarnă (M. Sadoveanu). 4. La plăcinte înainte și la război înapoi (Proverb). 5. Știu mai bine ce-ți priește (M. Eminescu). 6. Sînt de mai multe zile cu voi (P. Ispirescu). 7. Înțelepciunea stă uneori mai prejos decît inima (M. Sadoveanu). 8. Vorbind puțin vei asculta mai mult (Proverb).

171 **ХТО ШВИДШЕ?** Ігрове завдання «П'яте зайве». Знайдіть зайвий прислівник.

1. Неуважно, спокійно, чудно, уночі, пронизано.
2. Щойно, навесні, день у день, тричі, надворі.
3. Угору, нашвидку, далеко, ліворуч, униз.
4. Спросоння, взимку, по-дружньому, спересердя, знічев'я.

172.1 *Запишіть народні вислови. Знайдіть прислівники і з'ясуйте, яким членом речення вони виступають.*

1. Тиха вода, а як гарно камінь шліфує. 2. Сім погод надворі: сіє, віє, мутить, крутить, рве, зверху ллє, знизу мете. 3. Прийшла весна дуже красна. 4. Поки було літо, то все було розмаїто. 5. Не хочеш холоду — полюбиш ліс змолоду. 6. Злива довго не йде. 7. Восени і горобець багатий. 8. Пустився вітер зопалу в море та наробив горе (*Народна творчість*).

172.2 *Зверніть увагу на наголос і правопис слів надворі і надворі. З'ясуйте, чи до однієї частини мови вони належать. Складіть з цими словами речення.*

173.1 *Спишіть речення, виділяючи (як члени речення) прислівники. Назвіть їх основні ознаки.*

1. Навчіться цінувати час, розумно його витратити і ставитися до нього з повагою. 2. Уникайте відкладання справ на потім і будь-якого зволікання. 3. Працюючи з комп'ютером, щогодини робіть п'ятихвилинну перерву. 4. Пам'ятайте завжди про те, що час — це дорогоцінний дар, і тоді ваше життя почне змінюватися чудесним чином. Незабаром ви помітите, що у вас з'явиться вільний час.

173.2 *Виконайте одне із завдань.*

1. Напишіть розгорнуту відповідь на запитання: Чи допомагає вам комп'ютер у навчанні? Як? У разі потреби використайте прислівники.
2. Напишіть есе «*Згаяного часу і конем не доженеш*». Під час написання використайте відповідні до змісту прислівники.
3. Запишіть сім прислів'їв або приказок, у яких уживаються прислівники. Визначте синтаксичну роль прислівників та їх розряд за значенням.

Знічів'я — 1) din trîndăvie, lene; 2) din lipsă de activitate, ocupație.

Зволікання — 1) tărăgănare, tergiversare; 2) amînare.

§ 20. Ступені порівняння прислівників

Людина з друзями — степ із квітами,
А людина без друзів — жменя попелу.
Народна мудрість

174 Пригадайте, які прикметники мають ступені порівняння. Які ступені порівняння та їх форми ви знаєте? Як вони творяться?

Прочитайте!
Це цікаво!

Українське прислів'я стверджує, що людина без друзів — дерево без коріння. Друзі мають дуже велике значення. Це найдорожчі люди після батьків. З ними завжди можна бути відвертим. Разом із друзями легше виконувати усіляку роботу, радісніше проводити вільний час.

Щоб люди вас поважали, приязно ставилися до вас, ніколи не забувайте і завжди

дотримуйтеся золотого правила вихованості: стався до людей так, як хочеш, щоб ставилися до тебе (З підручника).

175.1 У прочитаному тексті знайдіть слова, що мають ступені порівняння, і з'ясуйте, до якої частини мови вони належать.

175.2 Обговоріть питання «Яким, на вашу думку, повинен бути справжній друг? (справжня подруга)» У відповідях використовуйте прикметники. Від прикметників утворіть і запишіть прислівники, наприклад відданий — віддано... Утворіть ступені порівняння записаних прислівників.

Форми ступенів порівняння	Ступені порівняння	
	Вищий	Найвищий
Проста	Додавання до прислівника суфікса -ш- (-іш-) : <i>глибоко</i> → <i>глибше</i> <i>темно</i> → <i>темніше</i>	Додавання до простої форми вищого ступеня прислівника префікса най- , для підсилення значення — префіксів що-, як- : <i>найглибше, найтемніше;</i> <i>якнайглибше;</i> <i>щонайтемніше</i>
Складена	Додавання до звичайного прислівника слів більш (менш) : <i>більш глибоко</i>	Додавання до звичайного прислівника слів найбільш (найменш) : <i>найбільш глибоко</i>

176 *ХТО ШВИДШЕ?* Утворіть просту і складену форми вищого та найвищого ступенів порівняння прислівників від поданих слів.

I група. Гарно, рано, далеко, зручно.

II група. Часто, швидко, просто, важко.

III група. Довго, багато, голосно, дорого.

IV група. Близько, трохи, вузько, мало.

177 Для чого, на вашу думку, потрібні різні форми прислівників?

178 Розгляньте уважно зображення. Які прислівники можна використати під час опису цих ілюстрацій?

179 Утворіть від поданих прислівників просту і складену форми вищого та найвищого ступенів порівняння. Поясніть спосіб творення.

Яскраво, тепло, високо, рясно.

- Деякі прислівники простої форми вищого ступеня порівняння можуть утворюватися від різних коренів. Наприклад: *добре* → *краще*, *погано* → *гірше*, *багато* → *більше*.
- В окремих прислівниках відбувається чергування приголосних:
 - 1) [г] + [ш] → [жч] (дорого → дорожче);
 - 2) [ж] + [ш] → [жч] (дуже → дужче);
 - 3) [з'] + [ш] → [жч] (вузько → вужче)
- Окрім цього, при творенні простої форми вищого ступеня порівняння в окремих прислівниках випадають суфікси **-к-**, **-ок-** перед суфіксом **-ш-** (швидко → швидше, широко → ширше).
- Від прислівників із префіксом **за-** (забагато, занадто) або із суфіксами **-еньк**, **-есеньк-** (*тихенько*, *тихесенько*) ступені порівняння не утворюються.
- Необхідно розрізняти прислівники вищого та найвищого ступенів порівняння й однозвучні форми вищого та найвищого ступенів порівняння прикметників середнього роду в називному відмінку однини. Порівняймо: 1. Учень 7-А класу написав оповідання найкраще. (написав як? — найкраще.) — прислівник найчастіше пов'язаний за змістом із дієсловом — присудком. У реченні виступає *обставиною*. 2. Найкраще оповідання написав учень 7-А класу (*оповідання яке?* — найкраще) — прикметник узгоджується з іменником.

180 *Запишіть подані прислівники у дві колонки : 1) ті, що утворюють ступені порівняння; 2) ті, що не утворюють ступенів порівняння.*

Навіки, по-дитячи, ясно, весело, охайно, пізно, спросоння, синьо, досі, гірко, широко, гарно, подекуди, звечора, навмисне, скоро, лагідно, утричі, привабливо, дзвінко, дорого, гаряче, замало, післязавтра.

181 *Користуючись словами, поданими у хмарі слів, складіть і запишіть загадку.*

182 Підкресліть прислівники із попередньої вправи та визначте їх розряд за значенням. Чи утворюються від цих прислівників ступені порівняння?

183 *ХТО ШВИДШЕ?* Відновіть прислів'я. Підкресліть прислівники та визначте ступінь порівняння.

Ліпше мати сто приятелів	дві ліпше.
Берись дружно	легше плакати неначе.
Кожух краще новий,	а приятель старий.
Одна голова добре,	не буде сутужно.
Удвох, кажуть люди,	ніж бути ними ошуканим.
Не довіряти друзям ганебніше,	ніж одного ворога.

184 Знайдіть помилки у вживанні ступенів порівняння прислівників. Запишіть відредаговані речення.

1. Андрій виконав завдання найшвидше за всіх.
2. Мені саме близько йти до школи.
3. Родичі запрошували приїжджати більш частіше.
4. Вчитель попросив читати більш голосніше.
5. На цьому пляжі людей було менше (З учнівських творів).

185 Дайте розгорнуту відповідь на запитання, використовуючи прислівники різних розрядів і ступенів порівняння. Поясніть їх написання.

I група. Кого ми називаємо другом (подругою)?

II група. За що ми цінуємо своїх друзів та подруг?

III група. Чи вмієте ви дружити?

IV група. З чого розпочинається дружба?

186.1 Запишіть текст. Підкресліть прислівники, визначте їх ступені порівняння.

Значно краще людині живеться, коли в неї є друзі. Вони швидко приходять на допомогу, зараджують у біді, найтепліше зустрічають, дають поради і радіють її успіхам. Дружба — безцінний скарб, який потрібно оберігати. Найгірше, коли цей скарб втрачається. І людина, як одиноке зів'яле дерево, залишається сама.

186.2 Виконайте одне із завдань.

1. Складіть зв'язне повідомлення за темою «Справжній друг — хто це?» (4–5 речень, використовуючи прислівники вищого й найвищого ступенів порівняння).

2. Складіть та запишіть речення з різними формами одного й того самого прислівника: *смачно, голосно*.

Зарáдити — a ajuta, a da o mînă de ajutor.

Сутужно — *розм.* complicat, anevoios, încurcat; strîmtorat.

Ошуканий (ошукана) — înșelat (înșelată), păcălit (păcălită).

§ 21. Способи творення прислівників

*Прочитайте!
Це цікаво!*

*Наука про давнину умудряє
нас життєвим досвідом,
дає уроки майбутнього і робить нас
справжніми патріотами.
Д. Яворницький*

187.1 *Прочитайте. З'ясуйте тему тексту. Доберіть до нього заголовок. Які запитання за текстом ви поставили б своїм однокласникам (однокласницям)?*

Одну з найзагадковіших археологічних культур Східної Європи відкрив у 1893 році видатний український археолог, надзвичайно обдарована людина Вікентій В'ячеславович Хвойка. Він народився в багатодітній сім'ї в північній Чехії. Переїхавши із Праги до Києва, В. Хвойка спочатку вчителював і займався виведенням нових сільськогосподарських культур, за що невдовзі його обрали членом Французької національної академії.

У Києві увагу вченого привернули високі дніпровські схили та пагорби, мальовничі руїни і пам'ятки. Саме тут він почав серйозно цікавитися археологією, пошуками давніх культур.

В. Хвойка увійшов в історію археології передусім як першовідкривач трипільської культури, розвиток якої тривав близько двох тисяч років (М. Русяєва).

187.2 *Назвіть прислівники, ужиті в тексті. Укажіть їх розряд за значенням і синтаксичну роль. Визначте способи творення виділених прислівників.*

- Первинних прислівників небагато: **тут, там, тоді, сюди, де, куди, коли, скрізь, як, досі, доки, поки** (утворилися давно від коренів та основ займенників, утрачених зовсім сучасною українською мовою).
- Прислівники походять від усіх самостійних частин мови: від іменників (початок → **спочатку**, гора → **згори**), прикметників (тихий → **тихо**, новий → **заново**), числівників (два → **удвічі**, перший → **уперше**), займенників (мій → **по-моєму**), дієслів (хотіти → **досхочу**,

сидіти → сидячи), від інших прислівників (тепер → **дотепер**, завжди → **назавжди**).

188.1 Доведіть чи спростуйте твердження.

Оленка із Семеном посперечалися. Семен твердить, що прислівник *жаль* утворився шляхом переходу іменника чоловічого роду в прислівник, а Оленка запевняє, що прислівник *жаль* утворився від слова *жалко* безсуфіксним способом.

Розсудіть, хто правий у даному випадку. Яких знань не вистачає дітям?

188.2 Проаналізуйте способи творення прислівників, користуючись поданою таблицею, і скажіть, за допомогою якого ж способу утворився прислівник «жаль». Хто був правий, Семен чи Оленка?

Способи творення прислівників

Способи творення	Приклади
Префіксальний	де — <u>а</u> биде, давно — <u>не</u> давно, голос — <u>в</u> голос
Суфіксальний	гарний — гарно, два — двічі, охайно — охайніше
Префіксально-суфіксальний	твій — <u>по</u> -твоєму, ручний — <u>у</u> ручну високий — <u>з</u> висока
Злиття основ	мимо + ходити — <u>ми</u> <u>мо</u> <u>хі</u> <u>д</u> <u>ь</u> сила + міць — <u>си</u> <u>ло</u> <u>мі</u> <u>ц</u> <u>ь</u> боса + нога — <u>бо</u> <u>со</u> <u>ні</u> <u>ж</u>
Складання двох антонімічних, однакових чи близьких за змістом слів	видимо-невидимо; більш-менш; мало-помалу; далеко-далеко
Перехід інших частин мови в прислівники	<ul style="list-style-type: none"> підійти до дому (іменник із прийменником) і прийти додому (прислівник); пахне весною (іменник) і їздити весною (прислівник)

189 *За допомогою додавання поданих словотворчих суфіксів і префіксів, утворіть прислівники. Назвіть способи їх творення.*

Суфікси: -о, -е, -ому, -у, -ки, -і.

Префікси: по-, на-, в-, з-, за-, о-

Тихий, новий, двоє, голос, гора, низ, ручний, мій, очі, привабливий, мовчати, весна, український, перший, далекий, бік, північ, верх, хотіти.

Правила наголошування прислівників

- Прислівники прикметникового походження, як правило, мають наголос на корені: важкий — важко, легкий — легко, сумний — сумно, високий — високо, глибокий — глибоко, широкий — широко, гарячий — гар'яче і (гар'яче).
- У прислівниках із суфіксом **-ома** наголошується кінцевий голосний цього суфікса, наприклад: крадькома, тайкома.
- У прислівниках із суфіксом **-ма** наголос може припадати або на нього, або на основу: дарма і дарма, лігма і лігма, ліжма і ліжма, але прислівники ницьма, сидьма мають наголос тільки на корені.

190 *Прочитайте прислівники, правильно їх наголошуючи. Випишіть лише ті, що утворені злиттям основ слів.*

Праворуч, завидна, повсякчас, навколо, натроє, навздогін, мимохіть, мимохідь, усередині, босоніж, мимоволі, восени, поночі, зрання, позаочі, воднораз, напролом, зсередини, обіруч, горілиць, востаннє, внічию, напам'ять.

191 *Для поданих прислівників характерним є подвійний наголос. За допомогою словника наголосів або тлумачного словника з'ясуйте, у яких словах при зміні наголосу змінюється й лексичне значення. Уведіть ці прислівники в самостійно складені речення.*

Байдуже, боляче, зараз, гар'яче, глибоко, голіруч, задарма, у цілому, завжди, шкода, дочиста, вигідно.

192.1 *Поміркуйте, від яких слів можна утворити різні за будовою прислівники.*

Зразок: Новий $\begin{cases} \overline{\text{по}}\text{-новому} \\ \overline{\text{за}}\text{новому} \end{cases}$

192.2 Зробіть висновок, від яких частин мови утворюються прислівники.

Хвилинка для відпочинку

193 Відгадайте загадки.

Що із землі легко підняти, та далеко не можна кинути?
Як сильно не бий, він плакати не буде, тільки сам почне скакати завзято.
Сиджу верхи, не знаючи на кому.

Відгадки: капелюх, шапка, пір'їнка, м'яч.

194 Прочитайте текст. Випишіть прислівники, визначте їх розряди й ступені порівняння. Укажіть спосіб творення прислівників.

На території України і Європи з'явилася й розквітла одна з найперших цивілізацій на Землі — Трипілля. Вона виникла раніше, ніж цивілізації Єгипту й Межиріччя. Духовне життя трипільського суспільства завжди викликало інтерес дослідників. Уперше залишки стародавньої трипільської культури виявив у 1893 році археолог Вікентій Хвойка у селі Трипілля під Києвом.

Безліч артефактів трипільської культури, отриманих під час археологічних досліджень, свідчить про надзвичайно високий рівень цивілізації мідного віку. Незважаючи на те, що нам вже багато що відомо про трипільську культуру, вона як і раніше залишається загадкою для дослідників (з інтернету).

195.1 Запишіть прислівники, ставлячи в них наголос. Виділені прислівники розберіть за будовою.

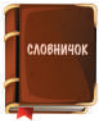
Деколи, де-небудь, доверху, зазвичай, затепла, зблизька, зрання, ліворуч, навідмаш, навіч, навсібіч, надовго, *напровесні*, наскрізь, неподалеку, неспроста, передом, безкрай, віч-на-віч, *уперемішку*, усередині, широко.

195.2 Виконайте одне із завдань.

1. Уявіть ситуацію: на уроці історії ви отримали індивідуальне завдання підготувати інформацію про видатну пам'ятку архітектури (скульптури, живопису тощо) вашого рідного краю. Створіть презентацію, використовуючи прислівники **задовго, зсередини, водночас, віддавна, зусібіч, деінде, позаторік** та ін.

2. Чи вважаєте ви себе патріотом свого міста (села або селища)? Використовуючи прислівники, утворені різними способами, складіть есе «Я люблю своє місто (село)», висловивши переконливі аргументи на підтвердження власної точки зору.

3. Напишіть твір-мініатюру «Мій робочий день», використавши слова **звечора, щоразу, щодня, вранці, швидко, відразу, день у день, опівдні, дружно, ввечері**.

Зусібіч — din toate părțile.
Деінде — undeva, oriunde.

§ 22. Букви -Н- та -НН- у прислівниках

*Прочитайте!
Це цікаво!*

За нас ніхто природу не врятує...

Одного літнього ранку ми всією сім'єю поїхали в ліс по гриби. Мама з татом пішли в ліс, а ми з маленьким братиком залишилися біля машини. Наче все було спокійно й тихо. Але враз зашуміли дерева і щось зашепотіло. На якийсь час мені стало страшно. Братик заспокоїв мене: «Не лякайся, то дерева розмовляють із квітами й травичкою». Я прислухалась і справді почула таку розмову: «Не бережуть нас люди, не цінують. А скільки ми їм даємо всього потрібного для життя. А вони з нас так знущаються — ламають, рвуть, топчуть...»

На якусь мить мені стало соромно за тих людей, які так чинять. Я розгубилася, бо рослини говорили правду, і цей список можна продовжити

до безкінечності. І мені на мить здалося, що ми також приїхали руйнувати природу. І тому я собі дала слово — завжди і скрізь охороняти природу (З журналу).

196 *Визначте тему прочитаного тексту. Чи можна розв'язати проблему, порушену автором статті. У своїх відповідях використовуйте прислівники різних розрядів і ступенів порівняння.*

*Навчаюся!
Тренуюся!*

197.1 *Прочитайте й спробуйте пояснити, чому в прислівниках, записаних зліва пишеться одна літера н, а в прислівниках правої колонки — дві літери н?*

розкішно	старанно
червоно	щоденно
доречно	незрівнянно

197.2 *Виконайте словотвірний аналіз зазначених прислівників. Поміркуйте, від чого залежить написання н і nn у прислівниках.*

- У прислівниках пишемо стільки **н**, скільки їх є в прикметниках і дієприкметниках, від яких утворено ці прислівники. Наприклад: беззмін**но** (бо беззмін**ний**), числен**но** (бо числен**ний**), неждан**о** (бо неждан**ий**).
- Із **двома н** пишемо також прислівники *спросоння, зрання, востаннє, попідвіконню, попідтинню*.

198.1 *Спишіть слова, уставляючи на місці пропуску, де потрібно, букву н.*

1. Бездоган..о, скажен..о, завітчан..о, шален..о, *щоден..о*, незбагнен..о, впевнен..о, гуман..о, самовіддан..о, старан..о, *незрівнян..о*, невгамовн..о, сумлін..о, сон..о, спросон..я, попідвікон..ю, невин..о, непримирен..о.

2. Впевнен..о, синхрон..о, несподіван..о, страшен..о, попідтин..ю, неждан..о-негадан..о, стомлен..о, зран..я, ненавмисн..о, невблаган..о, ненастан..о, зажурен..о, невпин..о, поімен..о.

198.2 *Складіть і запишіть речення із виділеними прислівниками.*

199.1 *До прислівників доберіть слова-синоніми з довідки. Поясніть уживання подвоєння.*

Журливо, по секрету, виснажливо, млисто, несправедливо, казково, важливо, щиро, зразково, дбайливо, увічливо, суворо, загадково, убого, дохідливо.

Довідка. Делікатно, незбагнено, упереджено, сумно, відмінно, гостинно, доступно, таємно, туманно, трудно, нездійснено, цінно, старанно, жалібно, невблаганно, злиденно.

199.2 *Два-три прислівники введіть у самостійно складені речення.*

200.1 *Спишіть, підкресліть прислівники, виділяючи орфограми та пояснюючи їх.*

Усім нам, мешканцям невеликої, прекрасної, але вкрай переобтяженої шкідливими плодами людської діяльності планети, необхідно почати діяти. Ми мусимо активно рятувати природне середовище, зберігати й «ремонтувати» свій дім, колись прекрасний, який почав розвалюватися з нашої ж вини. Але це — надзвичайно складно, важко, відповідально. І ця робота лише тоді дасть позитивні наслідки, коли ми виконуватимемо її не тільки сумлінно, з душею і серцем, але, що дуже важливо, професійно, грамотно, з урахуванням законів природи (З журналу).

5 ЧЕРВНЯ ВСЕСВІТНІЙ ДЕНЬ
ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО
СЕРЕДОВИЩА

200.2 *Виконайте одне із завдань.*

1. Складіть словниковий диктант для однокласників / однокласниць на вивчену орфограму (15–18 слів).

2. Складіть і розіграйте діалог «Як ми можемо допомогти природі», використовуючи прислівники з **н** та **нн**.

Попідтінню — pe sub garduri.

Попідвіконню — pe sub ferestre.

Переобтяжений — încărcat (încărcată), împovărat (împovărată) peste măsură.

§ 23. НЕ і НІ з прислівниками

*Навчаюся!
Тренуюся!*

*Легкого хліба ніде немає.
Народна мудрість*

201.1 Прочитайте текст. З'ясуйте, що виражає заголовок: тему чи основну думку. Що означав для людства винахід телефонного зв'язку? Яку роль у вашому житті відіграє телефон?

Телефон... Така навдивовижу звична річ. Підняв трубку, крутнув диск чи натиснув кнопки — і почув знайомий голос друга. А за цією звичністю низка цікавих винаходів і відкриттів. Телефонний апарат винайшов Олександр Грехем Беллу в 1875 році в американському Бостоні.

Не/забаром з'явився номеронабирач. Тепер з'єднання абонентів відбувалося на спеціальних автоматичних телефонних станціях за номерами їхніх телефонів.

Не/впізнанно змінюються й самі телефонні апарати. На багатьох із них немає вже диска номеронабирача. Його замінили кнопки, які прискорюють набір номера. З'явилися апарати з пам'яттю. Вони можуть зафіксувати зайнятий номер потрібного вам абонента й передавати його в мережу *не/одноразово*, доки абонент не звільниться.

Упровадження електроніки дало змогу створити нові приставки до телефонних апаратів. Одна з них може запрограмувати 32 восьмизначних номери, а потім увести їх у довготривалу пам'ять, допоки вони знадобляться (*С. Косар*).

201.2 Назвіть прислівники. Запишіть виділені прислівники, знявши ризку. Як вони пишуться з часткою *не*, разом чи окремо?

202 Порівняйте написання виділених слів. Визначте, у якому реченні щось заперечується. У якому реченні прислівник з *не* виражає одне поняття? Зробіть висновок про написання *не* з прислівниками разом і окремо.

1. *Неглибоко*, під самою поверхнею землі, зберігався скарб.
2. Попливемо, там *не глибоко*.

203 Семикласники посперечалися між собою. Одні вважають, що слово *непривітно* пишеться з *не* разом, а інші — окремо. Розгляньте таблицю й розсудіть, хто з них правий, а хто — ні.

Не з прислівниками пишемо **разом**

- Якщо без **не** прислівник не вживається: **незабаром, непорушно**
- Якщо до прислівника-обставини з **не** можна дібрати синонім: **невисоко — низько**
- Якщо прислівник утворений від прикметника з наголошеними суфіксами **-анн-, -енн-**: **несказанно, широченно**

Не з прислівниками пишемо **окремо**

- Якщо в реченні є протиставлення: **не дорого, а дешево**
- Якщо прислівник є в реченні присудком: **Цього робити не треба**.

204 Складіть по два речення так, щоб у першому випадку *не* було префіксом, а у другому — часткою. Підкресліть прислівники як члени речення.

Нерадісно — не радісно, недорого — не дорого, недалеко — не далеко, неголосно — не голосно, нелегко — не легко.

205 До поданих слів доберіть із довідки прислівники-синоніми, утворені префіксальним способом за допомогою частки *не*. Поясніть написання прислівників із *не*. Визначте, які прислівники без *не* не вживаються.

Мало, поганенько, грубо, просто, збитково, тьмяно, низько, постійно, безрадісно, терміново, мілко, халатно, злочинно, могутньо.

Довідка: невтішно, нездоланно, неவிбагливо, небезпідставно, невіразно, неввічливо, небагато, неглибоко, невігідно, негайно, незаконно, невпинно, невисоко, недбало.

Ні з прислівниками пишемо *разом*, якщо вона є префіксом: **ніде, нізащо**
Ні у фразеологізмах пишемо з прислівником *окремо*: **ні туди ні сюди**

206 **ХТО ШВИДШЕ?** Відновіть фразеологічні звороти, уставивши з довідки потрібні за змістом прислівники з часткою **ні**.

1. Голкою ... ткнути. 2. Як ... нічого. 3. ... у світі. 4. І вгору глянути ...
5. ... 6 не подумав. 6. Далі вже ... 7. ... не годиться. 8. Переводиться на ...
Довідка: нікуди, нікуди, нінащо, ніде, ніде, нізащо, ніколи, ніколи.

207.1 В українській мові зміна наголосу в прислівниках з префіксом **ні-** змінює їх значення. До українських прислівників доберіть молдовські відповідники. Зробіть висновки.

ABC

Ніде, ніколи, нікуди, ніде, ніколи, нікуди.

208.1 Поясніть значення фразеологізмів. Обґрунтуйте написання **ні** з прислівниками.

Ні взад ні вперед; ніколи вгору глянути; ні спереду ні ззаду нема складу.

208.2 Складіть речення із двома фразеологізмами. Запишіть їх. Поясніть розділові знаки.

Підказка: Фразеологізм, у якому два слова з'єднані повторюваним сполучником **ні... ні**, комою не розділяють: **ні в тих ні в сих; ні світ ні зоря; ні пуху ні пера; ні мертвий ні живий. Але ж не можна отак, ні сіло ні впало!** (Ю. Яновський). **Ще ляпне таке, що ні в тин ні в ворота!** (Панас Мирний).

209.1 *Перепишіть, знімаючи ризики.*

Не/забудьте, виродки, ні/де — народ мій є! В його гарячих жилах козацька кров пульсує і гуде! (В. Симоненко). 2. Прийдешні покоління не/даремно усіх нас разом зватимуть «народ» (Т. Майданович). 3. Народ ні/як не/стане няньчитись з таким, який йому чужий (П. Тичина). 4. Душе моя! Мов гілка з пнем предивно, так ти зрослась зі мною не/розривно (І. Франко). 5. Галасливим ні/коли не/вірю (Г. Чубач). 6. Змінились ми, змінились не/впізнанно (О. Грот). 7. Виглядай мене в віконечко! Не/забаром я прийду (Олександр Олесь).

209.2 *Складіть речення з фразеологізмами дихнути ніколи; не складно, але ладно.*

210.1 *Запишіть речення, поясніть написання не і ні з прислівниками.*

Працюй ударно — дні пройдуть немарно (з користю). Вчитися ніколи не пізно. Легкого хліба ніде нема. Ластівки невтомно ширяють у рідній стихії й весело щебечуть. Невдовзі духмяний аромат розіллється навколо.

210.2 *Напишіть невеликий твір про невдалу гру, нецікавий похід, використовуючи прислівники з не і ні.*

Збитко́во — în pierdere, în pagubă.

Сайга́к — зоол. capră sălbatică.

§ 24. І, И в кінці прислівників

*Навчаюся!
Тренуюся!*

*Ах, скільки радості, коли ти любиш землю,
Коли гармонії шукаєш у житті!
В. Сухомлинський*

- У кінці прислівників відповідно до вимови пишемо **и** або **і**. Наприклад: угорі, згори, напровесні. Труднощі становлять прислівники, у яких перед **і, и** стоять **г, к, х, ж, ч**.

211 Прочитайте слова. Визначте, після яких букв у кінці прислівників пишемо *и*, а після яких — *і*. Чи є в цих словах префікс *по-*? Зробіть висновок про написання *и* та *і* в кінці прислівників.

опівно <u>чі</u>	вер <u>хи</u>	по-українсь <u>ки</u>
насторо <u>жі</u>	заввиш <u>ки</u>	по-ведме <u>жи</u>
три <u>чі</u>	навкру <u>ги</u>	по-вов <u>чи</u>

212 Розгляньте таблицю написання *и*, *і* у прислівниках і доповніть кожну рубрику своїми прикладами.

Пишемо *и*

- Після букв, що позначають тверді приголосні: восени
- Після **г, к, х**: навкруги, залюбки
- Після **ж, ч**, якщо прислівник утворено за допомогою префікса **по-**: по-ведмежи, по-заячи
- Після **ч**, якщо прислівник утворено від дієприслівника: стоячи, лежачи

Пишемо *і*

- У кінці прислівників після букв, що позначають м'які або пом'якшені приголосні: в цілості, навесні
- У деяких прислівниках після **ч**: тричі, вночі

213.1 **ХТО ШВИДШЕ?** Запишіть, уставляючи замість крапок потрібні кінцеві голосні та розподіляючи слова у дві колонки: а) з *и* в кінці б) з *і* в кінці.

Утямк., безвіст..., увечер..., угор..., взнак..., вкуп..., уноч..., восен..., врешт..., усередин..., довол..., догор..., опівдн..., опівноч..., зсередин..., навік..., заран..., взнак..., напровесн..., навскос..., завтовшк..., віднин..., подекуд..

213.2 За допомогою тлумачного словника з'ясуйте лексичне значення слів *знаки*, *утямки*, *навскоки*.

214 Утворіть і запишіть прислівники, скориставшись схемою. Поясніть правопис кінцевого голосного. Від якої частини мови утворилися прислівники? Яким способом?

ПО

юнак (юначка)
батько (мати)
українець (українка)
приятель (приятелька)
сусід (сусідка)

И

215 Відновіть прислів'я, дібравши їх продовження з другої колонки. Поясніть правопис уживання *и* та *і* в прислівниках.

Що маєш робити, ...

Хто спішить...

Лінивому...

Грамоті вчиться — ...

Хто нічого не робить...

все нікол(и, і).

той нікол(и, і) не має часу.

завжд(и, і) пригодиться.

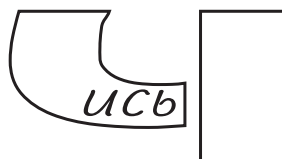
то зроби сьогодні(и, і).

той двіч(и, і) робить.

Хвалілка для відпочинку

216 Розшифруйте ребуси.

217. Утворіть прислівники шляхом поєднання іменників із прийменником. Поясніть написання.

В(глибина), в(гора), в(далина), в(ніч), в(ранок), в(середина), в(купа), в(кінець), до(середина), до(гора), в(знак), на(вік).

218 За поданими схемами-моделями усно утворіть прислівники.

1. П О ^ Ані... и, в...и, чим...і.

2. П О ^ За...и, до...и, на... і.

219.1 Запишіть поданий текст, уставляючи пропущені букви. Виконайте словотвірний аналіз виділених слів. Поясніть їх написання.

Зелений острів. Так завжд.. люди звали мальовниче урочище в межиріччі Псла й Хортиці, омите з трьох боків голубою течією. Коли ж навесн.. вся ця оболонь заливалася повінню, тоді вона була схожа на своєрідне море, у якому купалися дерева, неначе зелені вітрила шаланд. Усі луки навкруг.. залиті водою, і тільки в середині травня ріки входили у свої береги. То й тоді, щоб потрапити сюди, треба було переплисти на човні або перейти *вбрід* кілька рукавів і старих річищ (З часопису).

219.2 Виконайте одне із завдань.

1. Змалюйте у творі-мініатюрі куточок природи, який вас не залишив байдужим. По можливості використайте прислівники: **навкруг.., вдалин.., понин.., залюбк.., отутечк.., навесн.., трох..**

2. Складіть автобіографічний мінітвір про один із випадків, що трапився у вашому житті, використовуючи такі прислівники: **увечер.., навкруг.., відтод.., навшпиньк.., напередодн.., момивол..**

Урочище — 1) hotar natural; 2) pădure, cîmpie, mlaștină.
Напередодні — în ajun.

§ 25. Написання прислівників через дефіс

*Прочитайте!
Це цікаво!*

Яке це славне слово — хлібороб.
М. Рильський

220.1 Виразно прочитайте текст уголос. Доведіть, що висловлення належить до роздуму. За допомогою чого автор досягає виразності мовлення?

Чи доводилося тобі, любий читачу мій, тримати *коли-небудь* у душі таємницю? Справжню серйозну таємницю, якої *ніхто-ніхто* ще не знає і яка може ошелешити *будь-кого*. Чи доводилося тобі, любий друже, тримати

таку таємницю? Якщо не доводилося, то я тобі скажу *віч-на-віч*: ох, яка ж це важка нестерпна річ!

Таємниця та *всього-на-всього* не дає тобі дихати, не дає всидіти на одному місці, крутить тебе дзиг'юю, підкидає вгору, несе, штовхає тебе кудись. Розпирає тобі груди, ламає ребра — рветься до людей.

І де тих сил набратися, щоб утримати її? Не пускати з язика (В. Нестайко).

220.2 *Випишіть слова, що пишуться через дефіс. З'ясуйте, до яких частин мови вони належать. Спробуйте пояснити правопис цих слів.*

220.3 *Чи довіряли вам друзі якусь таємницю? Розкажіть, чи змогли ви втримати її.*

*Навчаюся!
Тренуюся!*

221.1 *Випишіть прислівники, знявши ризку.*

Землеробством наші предки займалися зроду/віку. Засівати поле треба не казна/як, а вміючи. Селяни завжди сподівались одержувати хороший урожай, тому й трудилися не як/небудь. По/перше, не сіяли на третій фазі місяця, на Вербному тижні або в понеділок, четвер (О. Жигаленко).

221.2 *Обміняйтеся зошитами із сусідом (сусідкою) по парті та перевірте написання прислівників. Чи були ви впевнені в правильності написання цих прислівників, чи сумнівалися?*

222 *Користуючись поданною таблицею, сформулюйте правила вживання дефіса в прислівниках.*

Спосіб творення	Через дефіс пишуться	Приклади написання
Префіксальний	Префікси	будь-коли, будь-як, казна-де, казна-куди, хтозна-звідки, хтозна-як, бозна-де, бозна-коли, невідь-де, невідь-як
	Будь-, казна-, хтозна-, бозна-, невідь-	

Префіксально-суфіксальний	Префікс	<i>по-болгарськи, по-людськи, по-доброму, по-вашому, по-нашому, по-своєму, по-друге, по-п'яте</i>
	<i>по-</i>	
	Суфікси	
	<i>-и, -е, -ому, -ему (-єму)</i>	
Суфіксальний	Суфікси	<i>добре, чудово, прекрасно, тепліше, гарно</i>
	<i>-о, -е</i>	
Слово/осново-складання	*повторення слів *повторення основ *поєднання синонімів *поєднання антонімів	<i>де-де, так-так, гарно-гарно, тихо-тихо, гарно-гарнесенько, давним-давно, любодорого, любо-мило, тихо-мирно, частогусто, більш-менш, сяк-так, туди-сюди</i>
Зрощення	Повторення слів із службовими частинами мови	<i>Де-не-де, коли-не-коли, будь-що-будь</i>

223 Розподіліть прислівники залежно від написання.

Мало...помалу, не...сподівано, до... ладу, ось...таки, не...впинно, в... по-зику, віч...на...віч, часто...густо, з...далека, до... останку, любо...дорого, аморально...таки, аби...де, с...тиха, яби...як, ну...ну, рік...у...рік, отожд...бо, на...щастя, тень...теленя, от...таки, рано...пораненьку.

224 ХТО ШВИДШЕ? Утворіть словосполучення «дієслово + прислівник з префіксом по-». Поясніть правопис прислівників через дефіс.

Співати (італійський), пояснити (батьківський), написано (дитячий), попросити (добрий), одягнутися (модний), визнати (чесний), прибрати (хазяйський), думати (свій), захищати (геройський).

Хвалюнка для відпочинку

На прийомі в дантиста

Лікар. Можна тебе попросити кілька разів голосно закричати?

Хлопчик. Навіщо? Мені ж зовсім не боляче.

Лікар. Ти бачив, скільки людей прийшло на прийом? А за годину починається трансляція футбольного матчу Ліги чемпіонів.

- Розрізняйте прислівники з префіксом **по-** й спільнокореневі прикметники, займенники, числівники з прийменником **по-**
- Прислівники означають **ознаки дії, відповідають на запитання як?**, відносяться здебільшого до дієслова і не відмінюються.
- Прикметники, займенники, числівники, ужиті з прийменником **по-**, означають **різні ознаки предметів, відповідають на запитання по якому? по чийому? по котрє?**, відносяться до іменника й відмінюються.

225 Поясніть, чому подані пари спільнокореневих слів пишуться по-різному.

По-вашому — по вашому; по-восьме — по восьме; по-домашньому — по домашньому, попросту — по-простому.

226.1 Спишіть, розкриваючи дужки. Порівняйте написання співзвучних слів.

Мисливець ішов (по)лисячому сліду. — Він дивився на їжу (по)лисячому. Пташки защебетали вже (по)весняному. — (По)весняному небі пролетіли перші ластівки.

Заняття тривають (по)перше червня. — (По)перше, потрібно зустрітися з товаришем.

226.2 Зробіть висновок про правопис прислівників із префіксом по- й однозвучних прикметників і числівників із прийменником по.

226.3 *Свої міркування порівняйте з теоретичним матеріалом підручника.*

227.1 *Спишіть, розкриваючи дужки. Визначте синтаксичну роль прислівників. Виділіть орфограму «Дефіс у прислівниках».*

Діло сяк(так) волочиться, та покинути не хочеться (*Народна творчість*). Тихо(мирно) спала згряя лебедина (*Олександр Олесь*). Усяк розумний (по) своєму: один спершу, а другий потім (*Народна творчість*). Ось(ось) прийду до хатоньки моєї, де мати жде мене (*Олександр Олесь*). Тихо(тихо) лопотить на деревах листя та гуде у траві джміль (*В. Нестайко*). Спів веселий давно(давно) помалу стих (*Олександр Олесь*).

227.2 *Визначте розряд за значенням прислівників.*

Волочі́тися — 1) а се ті́рї, а merge încet; 2) перен. а hoinări, а umbla haimana; а umbla după cineva; а face curte; 3) а се boroni, а се grăpa.

Лопотати́ — 1) а bombăni, а mormăi; 2) а foșni, а fîșii, а fîlfii; 3) а tropoti, а tropăi.

§ 26. Написання прислівників разом

*Навчаюся!
Тренуюся!*

*Хліб — найвища святість.
Народна мудрість*

228.1 *Спишіть прислівники. Визначте спосіб їх творення.*

1. Укупі, звідси, заввишки, навдивовижу, навіткіача, загодя, надворі, уперше, втретє, недоладно.
2. Голіруч, повсякчас, босоніж, живовидячки, воднораз.
3. Побіч, підряд, навстіж, урозтіч, вшир, дотепер, вплач, вповдовж, навзнак, убрід.

228.2 Виділіть префікси, суфікси, основи. Укажіть на характерні ознаки прислівників, що пишуться разом.

229 Розгляньте подані нижче прислівники, згрупуйте їх за особливостями утворення й з'ясуйте в підсумку, як від цього залежить їх написання.

Восени, всмак, заочі, запанібрата, запізно, нараз, насамперед, нашвидкуруч, позаторік, помалу, пречудово, чимало, щонайкраще, щоразу, якнайпослідовніше.

230 Розгляньте подану таблицю, перевіряючи, чи правильно ви виконали попередні вправи. Розкажіть за таблицею про написання прислівників разом.

Разом пишуться:		
Прислівники, утворені за допомогою префіксів прийменникового походження: набік, зараз, заміж, повік, отут, униз	Прислівники з префіксами прийменникового походження, якщо в слові є суфікси о, -е(є); -и, -ни; -у (ю), -а (-я): напевно, втретє, безвісти, насправжки, знизу, справа, вгорі	Прислівники, утворені за допомогою злиття основ слів: горілиць, праворуч, мимохить, мимохідь

231 Доберіть і запишіть прислівники-відповідники до сталих виразів, знімаючи ризик. З'ясуйте морфологічну будову цих прислівників. Поясніть їх правопис.

На всі заставки, скільки є сили, де припало, на живу нитку, жодним способом, з бігом часу, страшне діло скільки, правду кажучи, жодною мірою.

Довідка: аби/як, що/духу, де/далі, чи/мало, аби/де, що/сили, ані/трохи, що/правда, ані/як.

232.1 Доберіть із довідки прислівники-синоніми до поданих сполучень слів. Поясніть, яким способом утворені ці прислівники.

На босу ногу, ненароком, по дорозі, дедалі, з власної волі, справа, похапки, зліва, навзнаки, заразом, проти волі, будь-коли.

Довідка: мимохіть, водночас, босоніж, нашвидкуруч, повсякчас, чимраз, мимохідь, праворуч, самохіть, горілиць, силоміць, ліворуч.

232.2 Уведіть 3–4 прислівники в самостійно складені речення.

233.1 Випишіть прислівники за варіантами: варіант 1 — утворені сполученням прийменника з прислівником; варіант 2 — прийменника з іменником; варіант 3 — прийменника з прикметником; варіант 4 — прийменника з числівником; варіант 5 — прийменника із займенником. Поясніть правопис.

На/приклад, у/день, на/багато, в/нічию, в/третє, с/проста, на/вічно, до/тепер, на/певне, у/п'яте, в/тім, на/віки, на/скрізь, на/що, на/четверо, у/ночі, за/одно, по/одинці, на/віщо, по/декуди, з/низу, в/рівень, за/довго, з/гарячу, за/видна, с/проста, на/початку, на/скрізь, у/голос, на/троє.

233.2 Розберіть за будовою виділені прислівники.

234 Замініть подані слова й словосполучення прислівниками з -руч-. Поясніть спосіб творення кожного прислівника.

Зразок: Зліва — ліворуч.

Власними руками, справа, на швидку руку, голими руками, виготовляти руками.

Хвилинка для відпочинку

235 Відгадайте загадки-жарту.

Який прислівник однаково читається зліва направо і справа наліво? У яких прислівниках є три-чотири приголосних і один голосний? Які прислівники запитують про себе?

Відгадки: Щотижня, щогодини, щороку, щоденно; зараз, тут; вдень, вверх, вниз.

236 *Замініть словосполучення й речення дібраними з довідки близькими за смыслом прислівниками.*

Учинити, як належить товаришеві. Вивчити текст слово в слово. Рухатися без шуму. Зробити щось поспішаючи. Упасти обличчям догори. Вивернути одяг підкладкою назовні. Йти, розстебнувши пальто, куртку або інший верхній одяг. Зсувати головний убір на одне вухо.

Довідка: *Нашвидку, по-товариському, набакир, нарозхрист, напам'ять, безшумно, навзнаки, навиворіт.*

237.1 *Спишіть, розкриваючи дужки.*

Хліб... За всіх часів він вважається найбільшою святістю. (Во)сени сім'ї часто переселялись у нову хату, але брали із старої пінну діжу, в якій місили тісто. У центрі кожної хати (ліво)руч знаходилася красуня-піч: і годувальниця і нагрівальниця. І (на)весні, і (в)зимку, і навіть (у)літку не знала вона відпочинку, бо пекла запашний хліб. Знала красуня-піч: не стане хліба — прийде лихо. Чи ж не тому, говорячи (у)вечорі щоденну молитву, сім'я ставала (пліч)о(пліч) і просила Бога «Хліб наш насущний дай нам сьогодні» (З журналу).

237.2 *Визначте стиль і тип мовлення. Поясніть правопис прислівників.*

238 *Використовуючи прислівники з довідки, проведіть заочну екскурсію до хлібопекарні.*

Довідка: *спочатку, по-перше, очевидно, насамперед, праворуч, ліворуч, голіруч, впродовж, завширшки, відтепер, отут, забагато, віддавна, сповна.*

239.1 *Прочитайте текст. Випишіть прислівники, розкриваючи дужки.*

Я завжди пам'ятаю, як урочисто проводжали в поле плугатарів із раннім плугом. Коли ж вони повертались (в, у)вечері (до)дому, їх стрічали старі й малі. А яка то була радість, коли орач (по)малу виймав тобі з торби

шматок зачерствілого хліба і казав, що він од зайця! Це був найкращий хліб мого дитинства! А хіба не святом ставав той день, коли сам торкався до чепіг і (в, у)раз проводив свою першу борозну? (М. Стельмах)

239.2 Виконайте одне із завдань.

1. За допомогою словника з'ясуйте, чи виступають синонімами слова *нагору* і *на-гора*. З одним із них складіть речення.
2. Запишіть самостійно дібрані складні прислівники, утворені за допомогою часток *аби-, ані-, де-, чи-, що-, як-*.

Набаки́р — pe-o parte, pe-o ureche.

Навзна́ки — cu fața în sus.

§ 27. Написання прислівників окремо

*Навчаюся!
Тренуюся!*

*Людина — господар свого покликання.
В. Сухомлинський*

240 Доберіть до слів спільнокореневі прислівники, утворивши їх за допомогою вказаних префіксів. Сформулюйте правило написання прислівникових сполучень. Свої висновки порівняйте з матеріалом таблиці.

на	{	щастя слава сміх прощання жаль	без	{	жаль кінець потреба сумнів слід	по	{	правда совість суть щирість черга	до	{	завтра край крихта побачення сьогодні
-----------	---	--	------------	---	---	-----------	---	---	-----------	---	---

Окремо пишуться прислівникові сполучення

у яких іменник зберігає своє лексичне значення й граматичну форму: без кінця, до речі, на зразок, через силу	що складаються з двох іменників і мають значення прислівників: день у день, раз у раз, час від часу, з дня на день	що складаються з прийменника та прикметника чи збірного числівника: в основному, в цілому, по двоє
--	---	---

241 Поміркуйте, чому прислівники, що пишуться окремо, називають прислівниковими сполученнями.

Хвалілка для відпочинку

242 Розташуйте книжки в такому порядку, щоб вийшло прислів'я. На книжках якого кольору є прислівники? Запишіть їх, доберіть антоніми.

243.1 Спишіть прислівникові сполуки. Запам'ятайте їх написання.

Один одинцем, один в один, з роду в рід, раз у раз, день у день, рік у рік, сам на сам, час від часу, з дня на день, з ранку до вечора, з боку на бік, ні слуху ні духу.

243.2 Складіть і запишіть речення з трьома із поданих прислівникових сполук. Визначте їх синтаксичну роль у реченні.

244 Уявіть ситуацію: ваш однокласник / однокласниця вважає, що можна бути щасливим, не приносячи користь іншим. Спробуйте переконати його / її, що це не так, адже людина народжена для того, щоб приносити користь іншим. Складіть і розіграйте діалог відповідно до запропонованої ситуації, використовуючи подані прислівникові сполучення.

Нещодавно, жваво, без сумніву, по-справжньому, в нагороду, до останку, на жаль, на радість.

245 Запишіть прислівникові сполуки, зашифровані у схемах. Поясніть їх.

246 *Запишіть прислівники та прислівникові сполуки, знявши ризики (у разі потреби скористайтеся словником).*

По/біч, по/близу, по/закону, по/зможі, по/верх, по/можливості, по/вік, по/волі, по/заду, по/правді, по/ночі, по/пліч, по/руч, по/совісті, по/сусідству, по/суті, по/ряд, по/середині, по/части, по/черзі, по/щирості.

247 *Перепишіть речення, розкриваючи дужки. З'ясуйте розбіжність у написанні однозвучних слів. Назвіть частини мови, до яких вони належать.*

Кімната замкнута (з)середини — читай (з)середини розділу. Видніється (в)далечині — (у)далечині моря. Глянути (в)бік — ударити (в)бік. Попередити (в)останнє — налити води (в)останнє відро. Увести прислівник (у)перше речення — (у)перше почути. Подарувати (на)пам'ять книгу — продекламувати вірш Шевченка (на)пам'ять. (У)середині все тремтіло від щастя — знайти (в)середині альбому потрібне фото.

248.1 *Запишіть прислівники в три колонки: ті, які пишуться через дефіс; ті, які пишуться разом; ті, які пишуться окремо.*

Донині, по-дружньому, будь-куди, звідки-небудь, по-друге, рано-вранці, ледве-ледве, всього-на-всього, де-не-де, як-не-як, занадто, дедалі, абияк, навкруги, завдовжки, повсякчас, день у день, рік у рік, до вподоби, на добраніч, на жаль, на щастя.

248.2 *Виконайте одне із завдань.*

1. Складіть діалог, розкривши зміст вислову В. Сухомлинського «Людина — господар свого покликання». Використайте прислівники й прислівникові сполучення.

2. Складіть сімейний бюджет на місяць, використовуючи прислівники: **у міру, насамперед, всього-на-всього, час від часу, по можливості, як слід.**

Покли́кання — chemare, vocație.

§ 28. Фразеологізми й крилаті вислови з прислівниками

Розбір прислівника як частини мови

*Прочитайте!
Це цікаво!*

*Кожен вираз рідної мови має своє обличчя.
Як у квітки, у них свій неповторний
аромат і відтінок...
В. О. Сухомлинський*

249.1 *Прочитайте гумореску Павла Глазового і скажіть, чому хлопчик не зрозумів дідуся.*

— Лягай спати вже, онучку, —
Дід говорить басом, —
Я як був таким маленьким,
Лягав з курми разом.

А онучок здивувався:
— Як же ви там спали?
Як ви з сідала, дідусю,
Додолу не впали?

249.2 *Випишіть фразеологізм. Доберіть до нього синонімічний прислівник.*

- *Фразеологізми (стійкі словосполучення) весь час виникають у нашій мові й надають їй влучності, образності та дотепності. Тому їх вправно використовують письменники, створюючи художні твори жартівливого змісту.*

Наприклад, гуморист *Остан Вишня*, байкар *Леонід Глібов* та багато інших. Фразеологізми — це словосполучення (речення), які за значенням дорівнюють одному слову: *Лягати з курми разом* — *лягати рано*.

- Фразеологізми роблять мовлення виразнішим, влучнішим, дотепнішим. Світ фразеології цікавий і різноманітний. Ми можемо зустріти багато стійких висловів, які ввійшли в наше життя. За допомогою них можна не тільки *встати ні світ ні зоря*, але й *рукою подати* на кілька кілометрів, *впасти як сніг на голову* комусь тощо.
- Наскільки бідною була б наша мова без фразеологізмів! Наскільки красивою, образною, багатого є мова людини, яка влучно, доречно вживає фразеологізми! Вона тоді звучить, як музика!

250 *ХТО ШВИДШЕ?* Замініть фразеологізми прислівниками-синонімами з довідки. Складіть і запишіть речення із двома прислівниками (на вибір).

Одна нога тут, а друга там. Ніс у ніс. До останньої нитки. Голкою ніде ткнути. Бурмотіти під носа. На одній ноті. Знати як облупленого. На власні очі. З першого слова. Слово по слову. Як сніг на голову.

Довідка: *Раптово, швидко, дуже тісно, тихо, особисто, близько, поступово, відразу, дуже добре, монотонно, наскрізь.*

251 Спишіть фразеологізми, доберіть до них синонімічні прислівники.

З голови до ніг. До сьомого поту. Як сніг на голову. Працювати не покладаючи рук. Хоч відбавляй. Їсть — аж за вухами лящить. Усміхатися до вух. Слово в слово. Поклавши руку на серце.

Довідка: *Щиро (відверто), жадібно, багато, повністю, важко, точно, щиро (радісно), невтомно, несподівано.*

252 Замініть вислови синонімічними прислівниками.

Лягати разом з курми. Шукати по гарячих слідах. Надворі, хоч в око стріляй. Працює як сонна муха. Дав як кіт наплакав.

Довідка: надворі темно, лягати рано, шукати відразу, дав мало, працює повільно.

253 Користуючись довідкою, доберіть до малюнків фразеологізми. Поряд запишіть синоніми-прислівники.

Довідка: Як сніг на голову, лити як із відра, грошей кури не клюють, як кіт наплакав, як в аптеці, як вітром здуло.

Розбір прислівника як частини мови

Послідовність розбору

1. Частина мови. Загальне значення.
2. Морфологічні ознаки:
 - а) незмінність;
 - б) ступінь порівняння (якщо є).
3. Синтаксична роль.

Зразок усного розбору

Будинок той Андрій бачив оце вперше (В. Козаченко).

Вперше — прислівник; означає час дії: бачив (коли?) вперше. Це незмінне слово. У реченні є обставиною.

Повторив повільніше (М. Ковалевська).

Повільніше — прислівник; означає спосіб дії: повторив (як?) повільніше. Це проста форма вищого ступеня порівняння; утворений за допомогою суфікса *-іш*. У реченні є обставиною.

Зразок письмового розбору

Вперше — присл., бачив (коли?) вперше — час дії; незм.; обстав.
Повільніше — присл., повторив (як?) повільніше — спосіб дії; незм.; прост. ф. вищого ступ, порівн.; обстав.

254.1 *Випишіть прислівники з першого і третього речень. Письмово розберіть їх як частину мови.*

Тиха вода, а як гарно камінь шліфує. Сім погод надворі: сіє, віє, мутить, крутить, рве, зверху ллє, знизу мете. Прийшла весна дуже красна. Поки було літо, то все було розмаїто. Не хочеш холоду — полюбиш ліс змолоду. Злива довго не йде. Восени й горобець багатий. Пустився вітер зопалу в море та наробив горе (*Народна творчість*).

254.2 *Виконайте одне із завдань.*

1. Складіть діалог про покликання людини «Мій життєвий вибір» із використанням прислівників.
2. Розкрийте зміст значення фразеологізму «Сказати легко, та зробити важко». Свої міркування оформіть у вигляді твору-роздуму.
3. Пригадайте й запишіть прислів'я, приказки, загадки, у яких використовуються прислівники.

Перевірте свої знання

1. Що таке прислівник? Чим прислівник відрізняється від інших самостійних частин мови?
2. Відомо, що прислівники — незмінні слова. Поміркуйте, які з них усе ж таки змінюються й за яких умов. Наведіть приклади.
3. Розкажіть про написання прислівників разом. Наведіть приклади.
4. Поясніть, коли прислівники пишуться через дефіс. Наведіть приклади.
5. Поясніть різницю в написанні словосполучень *одягнений по-зимовому*; *по зимовому лісі*.
6. Яку стилістичну роль виконують прислівники в мовленні?

Тестові завдання за темою «Прислівник»

1. *Прислівник має такі морфологічні ознаки*
А час, спосіб, вид
Б час, незмінність
В рід, число, відмінок
Г незмінність
2. *Від усіх прислівників можна утворити ступені порівняння в рядку*
А угорі, весело, щасливо, світло
Б м'яко, погано, каліграфічно, внизу
В яскраво, мудро, міцно, твердо
Г наскрізь, сьогодні, рано, мовчки
3. *Усі прислівники пишуться окремо в рядку*
А по/справжньому, на/радість, де/не/де, в/літку
Б на/жаль, на/зло, рік/у/рік, кінець/кінцем
В будь/коли, на/щастя, з/дня/на/день, по/третє
Г до/смаку, в/трюх, по/перше, хоч/не/хоч
4. *Усі слова прислівники в рядку*
А рано-вранці, давно, сьогодні, ранок
Б вгорі, вниз, низько, гора
В удвох, два, вдвічі, вдень
Г наспіх, смішно, мимоволі, босоніж
5. *Укажіть рядок, у якому всі прислівники виконують роль вставних слів у реченні*
А зроду-віку, сяк-так, навіщо, якраз
Б напоготові, заодно, навиліт, тим часом

В усе одно, наяву, натомість, таким чином

Г напевно, можливо, до речі, по-друге

6. Установіть відповідність між прислівником та його значенням

А праворуч 1 означальний

Б торік 2 мети

В навмисно 3 часу

Г ніжно 4 місяця

7. Усі слова прислівники в рядку

А удвох, уночі, два, довго

Б уночі, наспіх, вбік, бік

В босоніж, насилу, давно, тричі

Г уголос, праворуч, напередодні, гарний

8. Прислівник, який означає час дії, є в рядку

А навмисне

Б улітку

В вороже

Г вліво

9. Прислівник, який у вищому ступені має суфікс -ш-, є в рядку

А ясно

Б сильно

В швидко

Г весело

10. Перепишіть, позначивши наголос, уставляючи Н або НН.

Священ..о, відмін..о, темн..о, гуман..о, здивован..о.

11. Перепишіть, розкрийте дужки.

(По) перше, час (від) часу, (з) низу, з роду (віку), (ні) куди.

*12. Складіть два речення: перше з прислівником **напам'ять**, друге — з одновзвучним прийменником та іменником **на пам'ять**.*

СЛУЖБОВІ ЧАСТИНИ МОВИ

§ 29. Прийменник. Непохідні та похідні прийменники.

Правопис похідних прийменників

*Навчаюся!
Тренуюся!*

Квітка Цісик як символ української сили,
таланту та любові до Батьківщини.
Руслан Кундис

Службові слова		
прийменник	сполучник	частка
в, на, під, поміж	і, й, але, що, щоб, де	би, б, ж, же, казна-, не

Службові частини **не мають самостійного лексичного значення** (не називають предметів, ознак, кількості, дій); **не мають морфологічних ознак, притаманних самостійним частинам мови** (роду, числа, відмінка, часу тощо); самостійно **не виконують ніякої синтаксичної ролі**.

Службові частини мови — **незмінні** слова.

Прийменник (prepozitia) — це службова частина мови, що виражає залежність іменника, займенника, числівника від інших слів у словосполученні й реченні (повертатися **з** концерту, іти **назустріч** мрії).
Прийменник самостійно не є членом речення (може входити до складу членів речення разом зі словом, якого стосується (З дитинства батьки навчали Квітку та її старшу сестру Марію грі на скрипці й на фортепіано)).

Разом з відмінковими формами іменників, числівників, займенників прийменники можуть виражати:

- час (**за** п'ять хвилин, **о** десятій годині);
- простір (злетіти **у** небо, доїхати **до** міста);
- причину (запізнився **через** негоду);
- мету (прийшов **на** концерт, зустрілася **з** шанувальнками);
- спосіб дії (сказати **по** правді, робити **із** задоволенням);

- порівняння (*більше за інших*);
- відношення до матеріалу (*сукня з атласу, квіти з паперу*);
- предмет, на який спрямована дія (*розповідати про виступ, привітати зі святом*).

255.1 Знайдіть і выпишіть різні прийменники, укажіть, що вони виражають (час, мету, причину тощо).

Українка із галицьким корінням Квітка Цісик народилася й все життя прожила в США. Її голосом захоплювався весь американський шоубізнес.

У дитинстві Квітка була пластункою — їздила у табори в гори, де вивчала українські пісні, звичаї та обряди.

Після смерті батька Квітка змушена була шукати додаткові можливості заробітку: пропонувала записи різноманітним компаніям, співала у нью-йоркських клубах. Так її помітили продюсери. Відтоді в Америці Цісик стала однією з найвідоміших і найдорожчих виконавиць джінглів до рекламних роликів.

Протягом 16 років і до самої смерті співачка була офіційним голосом компанії «ФордМоторз».

Цісик прослухали понад 22 мільярди разів, тобто в кілька разів більше, ніж населення Землі (*Газета «День»*).

255.2 Складіть хмару слів із виписаних прийменників.

255.3 Дайте відповідь на запитання «Чи можна Квітку Цісик уважати сильною особистістю? Чому?»

*Прочитайте!
Це цікаво!*

Прийменників небагато: близько 200, але за частотою вживання вони займають четверте місце (після іменника, дієслова, займенника). Прийменники називають словами відношень, тому що вони разом із закінченнями беруть участь у вираженні відношень між словами. Завдяки цьому вони поєднують порізнені слова в єдине ціле — речення.

Прийменникам притаманна постійна звичка — стояти при іменниках і допомагати їм у багатьох граматичних справах. Прийменники поєднуються не з іменниками взагалі, а з певними іменниковими відмінками. Сім відмінків (це дуже мало!) не спроможні впоратися з величезною кількістю граматичних значень, які іменник зобов'язаний виражати в реченні. Тому дещо перейняли на себе прийменники (*І. Вихованець*).

*Навчаюся!
Тренуюся!*

За будовою прийменники бувають:
прості (на, по, до, з, коло);
складні (понад (по+над), із-за (із+за));
складені (з метою, згідно з).

256.1 *ХТО ШВИДШЕ? Випишіть із поданих слів прийменники, розподіліть їх за будовою (прості, складні, складені).*

Під, відповідно до, пісня, задля, чудовий, з-під, захоплюватися, поміж, успіх, артистичний, на, з метою, без, з-над, згідно з, посеред, через.

256.2 *Складіть п'ять речень про Квітку Цісик, використовуючи зазначені прийменники.*

Групи прийменників за походженням

Непохідні (походження неможливо визначити)	Похідні утворені		
Без, у (в), до, для, з (із, зі, зо), за, об, від, на, над, під, по, при, про, між,	складанням двох або кількох непохідних прийменників	поєднанням непохідного прийменника з прислівником, іменником	переходом інших частин мови в прийменники
	з-під, з-над, із-за, поза, заради, попід	згідно з, під час, за винятком	близько, край, уздовж, зважаючи на

257 *Охарактеризуйте прийменники за походженням. Запишіть їх у дві колонки: непохідні та похідні.*

Усупереч, через, з-понад, об, про, поряд з, залежно від, з-поміж, понад, у поза, на шляху до, збоку, навпроти, під час, на, попереду, по, внаслідок, з метою, шляхом, назустріч, із-за, край, за рахунок, уздовж, на випадок, серед, задля, незважаючи на, з-поза, о, відповідно до, поряд, за винятком, до, круг, з.

258 *Визначте, якою частиною мови є виділені слова. Аргументуйте свою думку.*

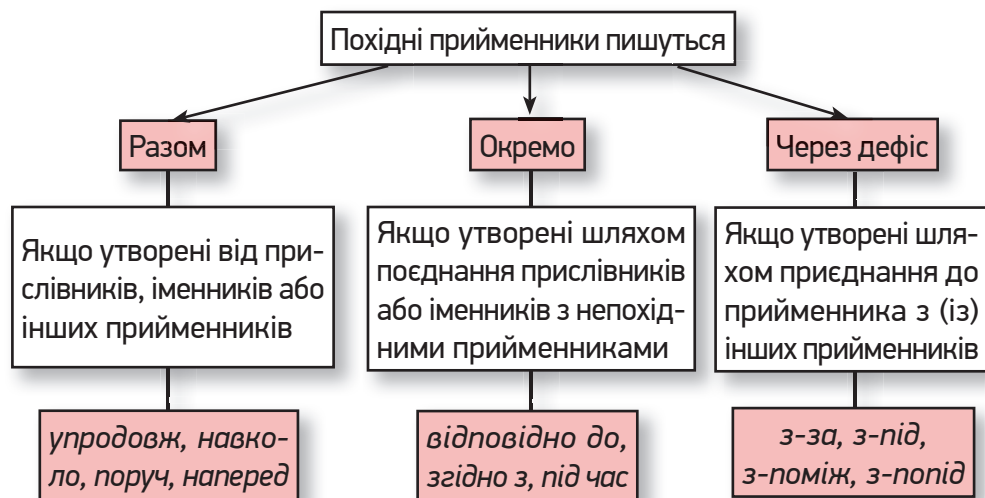

Зустрілися **коло** театру, з'явилося **коло** диму; вивчати **протягом** року, боротися з **протягом**; чекати **поблизу** вокзалу, стояти **поблизу**; зустрілися **коло** концертного клубу, намалювали **коло**; знаходилися **вздовж** сцени, вишикувалися **вздовж**.

259 *Складіть речення, у яких подані слова виступали б або самостійними частинами мови, або прийменниками.*

Кінець, збоку, навпроти, шляхом, близько.

Написання прийменників

260 *Перепишіть, розкриваючи дужки. Поясніть написання прийменників разом, окремо або через дефіс.*

1. По (над) усе у світі Квітка Цісик прагнула виступити в Україні бодай з одним концертом. 2. На концерти Квітки приїжджали шанувальники (із)

за кордону. 3. У програмі фестивалю «Червона рута» був спеціальний концерт, на який запрошували українців (з) поза меж України. Організатори запросили Квітку Цісик, але вона, на жаль, не змогла приїхати. 4. (По) при шалений графік співачка загорілась зробити для України подарунок — два альбоми.

Хвилинка для відпочинку

Мовознавча гра «Лабіринт»

261 Знайдіть і запишіть шість похідних прийменників (можна рухатися в будь-якому напрямку, тільки не по діагоналі).

З	Д	П	О	Д	О	П	Е
Н	А	Ж	С	Е	П	Е	Р
З	М	І	Е	З	Я	Д	А
П	О	З	А	Д	Л	З	З

262.1 Випишіть із підручника історії України 5 складних прийменників, що пишуться разом, 5 — через дефіс та 10 складних прийменників, що пишуться окремо.

262.2 Створіть презентацію «Цікаві факти із життя Квітки Цісик», використовуючи прийменники.

Шоубізнес — şowbiz

§ 30. Особливості вживання прийменників в українській і молдовській мовах

*Навчаюся!
Тренуюся!*

*Дев'ять десятих нашого щастя
залежить від здоров'я.
А. Шопенгауер*

263 Розгляньте таблицю прийменників і системи відмінків іменника в обох мовах і дайте відповіді на запитання.

1. Скільки відмінків в українській мові? А в молдовській?
2. Із скількома та якими саме відмінками утворюються прийменникові сполучення в українській і молдовській мовах?
3. Із якими відмінками в обох мовах немає прийменникових сполучень? Чому?

В українській мові		У молдовській мові	
Прийменники	Відмінки	Прийменники	
—	Н.	Н.	—
Без, біля, в(у), від, для, до, з(зі), з-за, з-під, з-поза, з-понад, з-попід, близько, кінець, коло, край...	Р.	Г.	Asupra, contra, împotriva, deasupra, înaintea, în fața, în urma, de-a lungul...
—	Д.	Д.	Grație, conform, contrar, mulțumită, datorită, potrivit, aidoma, asemenea...
В(у), з, за, крізь, між, на, над, об, під, по, про, поза, поміж, понад, попід, повз...	Зн.	Ас.	Către, cu, de, fără, în, între, la, lângă, pînă, pentru, spre, sub, despre, dinspre, de la, de către, de lângă, pe lângă, afară de, aproape de, departe de, împreună cu, de pe lângă...
Зі(з), за, між, над, перед, під, поза, понад, попід, повз...	Ор.	—	
В(у), на, о, по, при...	М.	—	
—	Кл.	V.	—

264 Відтворіть українською мовою молдовські словосполучення й прокоментуйте їх.

1. A produce o impresie asupra cuiva.
2. A sta aplecat asupra cărții.
3. A proceda conform legii.
4. A merge către casă.
5. Cutie pentru scrisori.

- Сполучення прийменників з іменниками і займенниками в обох мовах використовуються для вираження *додатків, означень та обставин*. Їх вираження в обох мовах може бути однаковим і різним.
- Молдовському прийменниковому словосполученню може відповідати рівноцінне українське прийменникове словосполучення. Наприклад: *a lua de mînă* — *взяти за руку*; *drept la muncă* — *право на працю*; *a veni rînă la patru* — *прийти до четвертої*.
- Молдовському прийменниковому словосполученню в українській мові може відповідати безприйменникове словосполучення. Наприклад: *a cheta pe Ion* — *кликати Івана*; *a sosi cu trenul* — *прибути поїздом*; *unealtă de producție* — *знаряддя виробництва*.
- Українській мові не властиві молдовські словосполучення типу *a mînca cu furculița*, *a scrie cu tocul*. Такі словосполучення в українській мові вживаються без прийменника: *малювати олівцем*, *шити голкою*, *забивати молотком*.
- Молдовським словосполученням, які складаються з двох іменників, поєднаних прийменником, в українській мові відповідає безприйменникове словосполучення прикметника з іменником: *barcă cu motor* — *моторний човен*; *figură de ceară* — *воскова фігура*; *rîine de casă* — *домашній хліб*.
- Молдовські прийменникові словосполучення з дієсловом у ролі головного слова та іменником або прислівником після прийменника в українській мові передаються сполученням дієслова та прислівника: *a sta în neclintire* — *стояти нерухомо*; *a coborî în jos* — *опуститися вниз*.
- Нерідко словосполученню молдовської мови в українській мові може відповідати одне слово. Наприклад: *a cădea la pat* — *захворіти, злягти*; *a sta de vorbă* — *говорити*.

265 *Ознайомтесь зі словосполученнями, доберіть (усно) їх відповідники в українській мові та з'ясуйте, у чому подібність і відмінність цих словосполучень в обох мовах.*

ABC

1. Copil de cinci ani. 2. Moară de vînt. 3. Pod peste Nipru. 4. A expedia prin poștă. 5. Castanii din Kiev. 6. O gură de apă. 7. A rîde printre lacrimi. 8. Om de litere. 9. A sta la o parte. 10. Cîntec de dragoste.

266.1 *Випишіть із тексту всі прийменники, поясніть орфограми в написанні складних слів.*

До інфекційних хвороб належать грип, ангіна, свинка, вітряна віспа, холера та інші. Найкращим способом захисту від інфекційних хвороб є запобігання проникненню інфекції в організм. Для цього треба знати шляхи поширення інфекції. Деякі хвороботвірні мікроорганізми передаються через повітря з крапельками слизу, слини.

266.2 *Визначте, якими частинами мови є виписані словосполучення, з якими відмінками вживаються використані прийменники та які виражають відношення.*

266.3 *Поряд із кожним словосполученням подайте його переклад. Зіставте молдовські й українські прийменникові конструкції та поясніть їх спільні й відмінні ознаки.*

267.1 *Спишіть пари слів. Складіть із ними речення про те, як впливають шкідливі звички на організм дитини. Поясніть написання прийменників із частинами мови та способи, за допомогою яких розрізняють прийменники від префіксів.*

Напам'ять — на пам'ять, убік — у бік, востаннє — в останнє.

267.2 *Виберіть із поданих у дужках потрібний прийменник. Обґрунтуйте свій вибір. Підготуйте розповідь про варіанти прийменників у, з, над, від.*

Щорічно нікотин вбиває (у, в) світі понад ста двадцяти тисяч людей. Курця (із, з, зі) стажем легко впізнати за помітним огрубінням голосу, пожовтінням зубів, неприємним запахом (із, з, зі) рота, жовтуватим кольором шкіри і зморшками на обличчі, нездоровим виглядом волосся. Оберегайте себе (від, од) шкідливих звичок.

268.1 *Випишіть із тексту всі прийменники, поясніть орфограми в написанні складних слів.*

Вірус грипу має дуже високий ступінь агресивності, захворіти на нього може людина з будь-якої соціальної групи, будь-якого віку і статі. В період

зростання захворюваності на грип необхідно уникати контакту з особами, які мають симптоми грипу; обмежити своє перебування в місцях великого скупчення людей; якомога частіше провітрювати приміщення та мити руки. Однак найкращим засобом, що забезпечує повноцінну та високоефективну профілактику грипу, є вакцинація (З інтернету).

268.2 Виконайте одне із завдань.

1. Напишіть твір «Шкідливі звички. Чи варто починати?»
2. Створіть буклет «Станьмо вільними від шкідливих звичок»
3. Підготуйте презентацію «Як уберегтися від інфекційних захворювань», використовуючи рецепти народної медицини.

Одвічний (одвічна) — de veacuri, de demult.

§ 31. Сполучник як службова частина мови Сполучники сурядності й підрядності, їх види

*Навчаюся!
Тренуюся!*

*Життя дуже коротке
і не можу собі уявити навіть,
що його вистачить на те,
щоб вивчити всі твори для скрипки.
Анастасія Петришак*

Сполучник (conjunctie) — службова частина мови, що вживається для зв'язку однорідних членів речення або частин складного речення та виражає смислові зв'язки між ними: *Талановита дівчина акомпанує Бочеллі й грає на Страдіварі. У 5 років Анастасія Петришак почала вчитися грати на фортепіано, щоб не відставати від брата.*

Сполучники не змінюються, не мають лексичного значення, не є членами речення.

Групи сполучників за значенням

Сурядні (з'єднують однорідні члени речення або частини складносурядного речення)	Підрядні (поєднують головну та залежну частини складнопідрядного речення)
єднальні: і, й, та (і), і... а, ні...ні, ані...ані, не тільки ... а й	причинові: бо, тому що, через те що, оскільки, у зв'язку з тим що часові: коли, тільки, як, щойно, ледве, як тільки, після того як
протиставні: а, але, та (але), зате, проте, однак	умовні: якщо, якби, як, аби, коли, коли б, якщо...то мети: щоб, аби, для того щоб, з тим щоб
розділові: або, чи, хоч, або...або, чи...чи, хоч...хоч, то...то, чи то...чи то, не то...не то	допустові: хоч, хоча, дарма що, незважаючи на те що, хай, нехай
	порівняльні: як, мов, наче, неначе, немов, ніби, немовбито
	з'ясувальні: що, щоб, як
	міри та ступеня: аж, що аж, що й наслідкові: так що

269.1 Прочитайте текст. Випишіть сполучники, укажіть їх розряди.

Анастасія Петришак жодного дня не розлучається зі скрипкою, не має вихідних чи відпусток, бо не вважає своє заняття роботою, і не здійснює приватних поїздок: лише навчання, концерти та саморозвиток. У літаку вона напам'ять згадає ноти, а коли прибуває, то прямує не на вечерю, а на репетицію, що триває до глибокого вечора. Уже після цього займається буденними справами.

269.2 Назвіть прийменники, які наявні в тексті.

269.3 Дайте відповіді на запитання.

1. Яке ваше улюблене заняття?
2. А яких ще відомих творчих жінок ви знаєте?

270 *ХТО ШВИДШЕ? Запишіть у дві колонки: 1) сполучники сурядності; 2) сполучники підрядності.*

А, щоб, але, аби, зате, якщо, дарма що, проте, як, однак, та, коли, і, тому що, або, незважаючи на те що, й, якби.

271.1 *Запишіть вправу, уставляючи пропущені сполучники.*

Підкорила Італію ... на цьому зупинятися не збирається. Українка Анастасія Петришак в 11 років переїхала з Івано-Франківська за кордон, ...навчатися музики. Тепер вона відома скрипалька, яка виступає на одній сцені разом зі світовими зірками. 26-річній Анастасії Петришак довіряють старовинні інструменти відомих майстрів, таких як Страдіварі, Амати ... Гварнері. Вперше за багато років українка повернулася на батьківщину, ...взяти участь у масштабному концерті. Своєму успіху завдячує батькам, першому викладачеві ... складнощам, які траплялись на її шляху.

271.2 *Виконайте синтаксичний розбір першого речення.*

Хвалюнка для відпочинку

272 *Знайдіть «зайве» слово, ураховуючи групи сполучників за значенням.*

- А тому що, тим що, бо, у зв'язку з тим що, дарма що
- Б щоб, для того щоб, з тим щоб, щоби, тим що
- В мов, немов, коли б, мовби, нібито, як

273.1 *Розподіліть сполучники на розряди за значенням (часу, причини, мети, умови та інші).*

Оскільки, незважаючи на те що, немов, що, як-от, як тільки, щоб, коли, затим щоб, коли б, так що, начебто, через те що, як, аби, тому що, хай, якщо, з того часу як, дарма що, адже, хоч, у зв'язку з тим що.

273.2 Створіть презентацію «Відомі скрипалі й скрипальки світу», використовуючи сполучники сурядності.

Приватний (приватна) - în scopuri personale.
Буденний (буденна) — cotidian (cotidiană).

§ 32. Правопис сполучників

*Прочитайте!
Це цікаво!*

Найпрекрасніша легенда балету

Французький хореограф Серж Лифар — українець за походженням. Народився у квітні 1905 року в передмісті Києва. Родина Лифарів мала глибоке козацьке коріння.

Хлопчик був наділений тонким музичним чуттям. З дитинства Лифар співав у церковному хорі Софіївського собору, брав уроки гри на скрипці у професора Воячека, відвідував клас фортепіано в Київській консерваторії. Але визначальною в його долі стала зустріч із Броніславою Ніжинською, сестрою відомого на той час танцівника Вацлава Ніжинського, тому що її балетна секція стала для 17-річного Сергія першим кроком до вершин слави.

Переломним у житті Лифаря став 1929 рік. Саме тоді яскраво спалахнула зірка Сержа Лифаря, адже він очолив французьку балетну трупу «Гранд-Опера».

Більше 30 років віддав цьому театрові, був його солістом, хореографом і педагогом. Фактично він відродив французький балет, його репертуар, трупу, його школу та славу. Сучасники називали його «богом танцю», «добрим генієм балету ХХ століття». За роки роботи в Опері Лифар виховав одинадцять зірок балету (з інтернету).

*Навчаюся!
Тренуюся!*

274.1 *Випишіть із поданого вище тексту сполучники, визначте їх групу за значенням (підрядні, сурядні).*

274.2 *Поясніть правопис великої літери.*

274.3 *Дайте відповіді на запитання.*

1. Як ви вважаєте, завдяки яким рисам характеру Серж Лифар став «богом танцю»?
2. Яких відомих танцівників і танцівниць ви знаєте?
3. Чи захоплюєтеся ви танцями? Чому?

275 *Уважно розгляньте таблицю. Зробіть висновки щодо правопису сполучників.*

Написання	Правило
Разом	Сполучники, як би вони не були утворені, звичайно пишуться разом (одним словом): а) <i>адже, аніж, ніж, отже, отож, таж, також, теж, тож;</i> б) <i>аби, мовби, немовби, ніби, начеб, неначеб, щоб, якби;</i> в) <i>мовбито, немовбито, нібито, начебто, неначебто, тобто, цебто;</i> г) <i>абощо, тощо, якщо;</i> д) <i>притому, притім, причому, причім, проте, зате, затим.</i>
Окремо	Частина сполучників може мати при собі частки, з якими вони пишуться тільки окремо, а саме: <i>адже ж, або ж, але ж, бо ж, все ж, хоч би, хоча б, коли б, коли б то.</i>
	Окремо пишуться всі складові частини в таких сполучниках: <i>та й, то й, дарма що, так що, тому що, через те що, для того щоб, з тим щоб, в міру того як, з тих пір як.</i> У кількох сполучниках перші дві частини пишуться разом, наступні — окремо, а саме: <i>тимчасом як, незважаючи на те що, затим що.</i>

Через дефіс	Через дефіс пишуться сполучники з підсилювальними частинами бо, но, то : <i>отж-бо, тож-то, тому-то, тим-то, як-би-то, тільки-но</i> .
-------------	---

276.1 *Запишіть сполучники, знімаючи ризик. Поясніть їх правопис.*

Як/що, про/те, тому/що, для/того/що/б, як/би, через/те/що, за/те, що/б, між/тим/як, ад/же, не/зважаючи/на/те/що, а/ні/ж, так/що, не/наче, не/мов, дарма/що, при/чому, на/ч**еб/то**, якби/то.

276.2 *Складіть із виділеними сполучниками речення про Сергія Лифаря.*

Пишемо разом сполучники *притому, причому, мовби, немовби, нібито, немовбито тощо*.

277.1 *Розгляньте уважно таблицю.*

Сполучники	Однозвучні слова (пишуться окремо)
Не відповідають на запитання; не є членами речення; не мають лексичного значення; можна замінити сполучником-синонімом; здебільшого ненаголошені	Відповідають на запитання; є членами речення; мають лексичне значення; можна замінити повнозначним словом; здебільшого наголошені
<i>Приклади</i>	
Проте, зате (= але, однак) <i>Хлопець дуже поспішав, проте все одно запізнівся.</i>	Про те, за те <i>Він думав про те, куди поїхати відпочивати.</i>
Щоб (= аби) <i>Щоб отримати гарний результат, потрібно докласти зусиль.</i>	Що б <i>Що б там не відбулося, усе буде добре.</i>

Якби, якщо (= коли б)

Якби ти вийшов раніше, не потрібно було б поспішати.

Як би, як що

Як би не хотілося відпочити, потрібно довиконувати завдання.

277.2 *Складіть речення з поданими словами так, щоб вони виступали то сполучниками, то однозвучними з ними словами. Використовуйте для допомоги матеріал таблиці.*

Зате/за те, якби/як би; щоб/що б, проте/про те.

Хвалілка для відпочинку

278 *Дайте відповіді на запитання.*

1. Який сполучник складається з протиставного сполучника й сполучника підрядності?
2. Із якого сполучника можна утворити два підрядних?

279 *Запишіть пари речень, знімаючи ризик.*

1. Мало хто знає про/те, що Серж Лифар був ректором Університету танцю, професором Вищої школи музики та почесним президентом Національної ради танцю при ЮНЕСКО. І хоча майстер балету покинув Україну, про/те не розлюбив її до кінця життя.

2. Як/би не самовіддана праця, фанатична любов до танцю, не став би Серж «добрим генієм балету ХХ століття». Як/би не ображали Лифаря, він ніколи не мстив.

280.1 *Перекладіть речення українською мовою.*

ABC

1. Nu te-am știut că-mi ești din aceștia (*l. Creangă*). 2. Iar mama lui bădița Vasile își petrece băiatul la Piatra... (*l. Creangă*). 3. Eram în gimnaziu când am citit primele poezii ale lui Eminescu. 4. Dacă te hotărăști să mergi, merg și eu cu tine. Așa cântă de cu jale, de pică frunza pe cale (*Folclor*).

280.2 Випишіть парую сполучники — відповідники в обох мовах і надпишіть, якої будови (простий, складний чи складений) кожен із них.

281.1 Складіть пам'ятку «Як відрізнити сполучники й однозвучні з ними частини мови».

281.2 Виконайте одне із завдань.

1. Створіть «хмару слів» із сполучників, які пишуться через дефіс.
2. Напишіть есе «Українці та українки, які змінили світ...»

Переломний (переломна) — aici: schimbare bruscă.

Визначальний (визначальна) — stabilit, determinat; apreciat.

§ 33. Частка як службова частина мови.

Розряди часток за значенням

*Прочитайте!
Це цікаво!*

*Щоб досягти вершини,
потрібні бажання й віра.
Народна мудрість*

Українець, що заснував WhatsApp

Прикладом для мотивації є Ян Кум, програміст, творець популярного месенджера WhatsApp, який свого часу відчув увесь тягар емігрантського життя.

Американський мільярдер народився у Фастові, на Київщині. Його сім'я жила доволі бідно. Ян був єдиною дитиною в сім'ї, батько працював будівельником, а мати була домогосподаркою. Коли Кум був маленький, траплялись моменти, що сім'я не могла оплатити навіть опалення чи електрику. Однак, як пізніше згадував Ян, саме такі миті зробили з нього сильнішу та амбітнішу людину. А от у школі майбутній інженер цікавився не точними науками, а спортом. Хлопець любив грати у футбол, хокей, та особливо подобалося йому заняття боксом.

Його мама поїхала до США з України в 1992-му разом з сином і спочатку підробляла нянею. *Ян теж не цурався будь-якої роботи і мив підлогу в супермаркеті.* Паралельно багато читав, цікавився комп'ютерною літературою. Університет Сан-Хосе він так і не закінчив, але натомість вступив в хакерський клуб і отримав роботу в Yahoo. У 2009-му разом з Брайаном Ектоном Ян придумав безкоштовний месенджер для смартфонів, який пізніше продав Марку Цукербергу за божевільні 19 мільярдів доларів (*З інтернету*).

*Навчаюся!
Тренуюся!*

282.1 *Випишіть із поданого вище тексту прийменники та сполучники, розподіливши їх у дві колонки.*

282.2 *Виконайте синтаксичний розбір виділеного речення.*

282.3 *Про що ви дізналися з тексту? Чи є важливою й цікавою для вас така інформація?*

Частка — службова частина мови, що надає реченню чи окремим його членам відтінків значення або слугує для творення певних граматичних форм і нових слів: *Лише сильний духом стане переможцем.* Частка **не змінюється, не має лексичного значення, не є членом речення.**

283.1 *Розгляньте таблицю. Обговоріть її в групах.*

Розряди часток за значенням

Словотворчі	
будь-, небудь-, хто-зна-, казна-, аби-, де-, -ся (сь), -же (-ж), не-, ні-, б- (би-)	творення займенників, прислівників, зворотних дієслів, сполучників, часток
Формотворчі	
би (б), хай, нехай	творення форм умовного способу та 3-ї особи наказового способу дієслова

Модальні		
Питальні	чи, хіба, невже	оформлення запитання
Підсилювальні	як, й, що за, та, що то	підсилення
Стверджувальні	так, еге, еге ж, атож, авжеж	ствердження
Заперечні	не, ні, ані	заперечення
Вказівні	ось, от, це, оце, то, ото, он, ген, онде	додаткова вказівка на предмет, дію, місце
Означальні	саме, якраз, справді, власне, точно	увираження значення слів
Видільні	навіть, тільки, лише (лиш), лишень, же (ж), хоч, хоча б, таки, уже, аж	виділення окремих слів, посилення їх значення
Кількісні	майже, мало не, приблизно, трохи не, чи, не, ледве не	вказівка на кількість
Спонукальні	годі, -бо, -но, бодай, давай	спонукання
Приєднувальні	також, теж, до того ж, ще й	приєднання

283.2 Які частки, на вашу думку, уживаються найчастіше?

283.3 Запишіть частки в три колонки: модальні, словотворчі, форматворчі.

Гаразд, но, казна, хай, авжеж, будь, то, аби, б, хіба, навряд чи, нехай, хтозна, би, також, майже, небудь.

284 Випишіть частки з тексту. Визначте їх розряд.

Ще не так давно WhatsApp був одним із найпопулярніших месенджерів. Зараз через аналоги він уже не користується таким попитом, проте все одно майже сотні тисяч користувачів надсилають повідомлення саме в цьому додатку. А створив його звичайний підприємець із України, який, до речі, програмування вивчив самостійно. Невже це можливо? Авжеж, якщо для цього в букіністичній крамниці брати на час старі підручники.

Ян Кум щедрий благодійник. Близько 558 мільйонів доларів пожертвував на добрі справи (з інтернету).

285 *Запишіть речення, уставляючи частки з довідки. Зробіть висновок про використання цих часток.*

Яну Куму хотілося ... усе обговорити.

Вони ... уже прийшли.

Узяв ... я тебе з собою.

Послухайте ... мене!

Вивчіть ... програмування.

Довідка: би, б, же, ж.

286.1 *ХТО ШВИДШЕ? Із наведених часток випишіть лише формотворчі.*

Авжеж, якраз, тільки, так, хай, справді, нібито, б, ось, не, би, аж, нехай, що за, ще, й, отож, ні, хіба, таки, ані.

286.2 *З'ясуйте, до яких розрядів належать інші частки.*

287 *Складіть і запишіть речення про досягнення Яна Кума з частками неже, хіба, еге, ледве, ж, тільки, саме. Визначте, до яких розрядів належать ці частки, яку функцію виконують щодо окремих слів або речення в цілому.*

288 *Перепишіть речення. Знайдіть частки, що походять від інших частин мови.*

У містечку Фастові жив собі просто звичайний хлопець. Куди нам знати, що через деякий час він стане мільярдером? Просто Ян мріяв про успіх і, бач, підкорив вершину. Як приємно, коли українці змінюють світ.

289.1 *Перекладіть текст українською мовою.*

— Tu la concursul de mîine?

— Da, eu.

— La concursul de mîine?

— Ei! Da...

— Da tu știi pentru ce loc e concurs, Ghiță?

— Nu...

— Pentru un loc de perfect caligraf, amice Ghițică!

- Apoi, dacă mi-a ordonat ministrul să merg... so poate?
- Apoi mă prezint și eu, Ghiță.
- Bine, prezintă-te și tu.
- Cu mine! La caligrafie, Ghiță?
- Cu tine la caligrafie...
- Bine!

289.2 *Знайдіть у перекладі частки, з'ясуйте їх розряди.*

290.1 *Складіть есе «Кроки до успіху» з використанням часток лише, авжеж, нехай, все-таки, би (б), хоч.*

290.2 *Напишіть коментар до статті «Українець, що заснував WhatsApp», використовуючи частки.*

Букіністична крамниця — magazin anticărie; anticariat.
Благодійник (благодійниця) — binefăcător (binefăcătoare).
Амбітний (амбітна) — ambițios (ambicioasă).

§ 34. Написання часток

*Навчаюся!
Тренуюся!*

*Тільки той досягає мети, хто іде.
Тільки той, хто горить, не згорає.
Олександр Олесь*

291 *Розгляньте таблицю. Що для вас є відомим, а що нового ви дізналися?*

Частки можуть писатися		
Окремо	Разом	Через дефіс
<p>1. Формотворчі: б, би, хай, нехай</p> <p>2. Модальні (крім бо, но, то, от, таки)</p>	<p>Колишні частки аби-, де-, що-, чи-, чим-, що- які стали префіксами</p>	<p>1. Бо, но, то, от, таки, якщо вони стоять безпосередньо після слова, до якого відносяться</p>

<p>3. Бо, но, то, от, таки, якщо не стоять безпосередньо після слова, до якого відносяться</p> <p>4. Заперечні не, ні</p> <p>5. Частки, що складаються з двох слів</p> <p>Наприклад: Прочитав би, сказала б, хай іде, таки вмовив</p>	<p>Наприклад: Дехто, абиякий, щонайкраще</p>	<p>2. Колишні частки будь-, небудь-, казна-, хтозна-, бозна-, які стали префіксами або суфіксами</p> <p>Наприклад: Читай-бо, піди-бо, як-от, написав-таки, хто-небудь, будь-коли, казна-яка, хтозна-чим</p>
---	---	--

292 *Напишіть слова разом, окремо або через дефіс і поясніть їх правопис.*

Аби/куди, тільки/б, тому/то, наче/б/то, будь/як, що/ночі, а/ні/коли, хоч/би, тоді/то, як/от, а/то/ж, ні/до/чого, з/ким/небудь, а/все/ж/таки, де/в/чому, а/ні/як, а/вже/ж, мов/би/то, скажи/но, що/ж/до, таки/зрозумів, усе/таки, що/до, хтозна/з/ким, ніби/то, навряд/чи, знали/б, що/миті, он/як, як/небудь, а/як/же.

*Прочитайте!
Це цікаво!*

Українська Золота рибка, яку знає весь світ.

Що казати про здобутки Яни, якщо тільки олімпійських золотих медалей у неї чотири! Клочкова — чотирикратна олімпійська чемпіонка

на дистанціях 200 та 400 метрів, срібна призерка — 800 метрів. А ще вона 10 разів вигравала чемпіонат світу і 19 разів чемпіонат Європи на різноманітних дистанціях. Якись космічні досягнення для сучасного українського плавання!

293.1 *Підготуйте інформацію про Яну Клочкову, використовуючи частки, що пишуться через дефіс.*

293.2 *Утворіть від поданих дієслів наказовий і умовний способи, використовуючи формотворчі частки. Поясніть правопис дієслів із частками.*

Змагатися, перемагати, досягати, здобувати.

294.1 Прочитайте текст. Випишіть із нього частки.

Нічого в цьому житті не дається легко. Щоб досягти своїх цілей, необхідно йти на певні жертви — витратити свої сили, час, обмежувати себе в чомусь. Іноді такі бувають моменти, коли хочеться все кинути й відмовитися від мрії. У такі моменти згадайте, як багато ви ж отримуєте, якщо підете далі і як багато втратите, якщо здастесь. Саме ціна успіху, як правило, менша, ніж ціна невдачі (Яна Клочкова).

294.2 Виконайте синтаксичний розбір першого речення. Надпишіть над кожним словом частину мови.

294.3 Дайте відповіді на запитання.

1. Чи необхідно, на вашу думку, йти на певні жертви, щоб досягти успіху в житті? Якщо так, то на які саме?

2. Який вид спорту вам найбільше до вподоби і чому? Чи плануєте ви досягти високих результатів у спорті?

295.1 Поясніть різницю в написанні. Визначте частини мови.

Авжеж — а вже ж, щоб — що б, тож — то ж, так-от — так от, абиде — аби де, чимало — чи мало, теж — те ж, хтозна — хто зна.

295.2 Складіть із цих слів речення.

Хвилинка для відпочинку

296 Дайте відповіді на запитання.

1. Які дві частки літають?
2. Які дві частки завжди над нами?
3. Які дві частки ріжуть хліб?
4. Яка частка стає мухою?
5. У назві якого дерева заховалася вказівна частка?

297.1 *Запишіть слова, згрупувавши їх за правилами написання часток.*

Іди/бо, будь/де, ні/як, хто/небудь, мов/би/то, ні/скільки, що/суботи, читай/бо, вони/от, сказав/же, де/ж/таки, які/ж/бо, навряд/чи, а/тож, якби/то, усе/ж/таки, казна/який, будь/що, він/таки, таки/він, пішла/ж/таки, казна/в/чому, будь/з/ким, немов/би/то, ні/би/то.

297.2 *Підготуйте презентацію «Цікаві факти про Яну Ключкову», використовуючи частки -бо, -но, -то, -от, -таки.*

Здобуток — realizare, reușită; cucerire, victorie; patrimoniu.

§ 35. НЕ і НІ з різними частинами мови (узагальнення)

*Прочитайте!
Це цікаво!*

*Перемагають тільки сильні духом!
Народна мудрість*

На Паралімпіаді-2018 Україну представляли 30 спортсменів. І в підсумку здобули 22 медалі: 7 золотих, 7 срібних та 8 бронзових. Результат по «золоту» — повторення рекорду 2006 року. Тоді на Паралімпіаді в Турині українська збірна теж виборола 7 медалей найвищого ґатунку. Щоправда, тоді ж 25 підсумкових нагород допомогли Україні зайняти третє залікове місце. На Паралімпіаді-2018 українці в підсумку опинилися на шостій позиції. Потрапили, так би мовити, «у квіткову церемонію».

298 *Випишіть із поданого вище тексту частки. Визначте їх розряд.*

*Навчаюся!
Тренуюся!*

299 Пригадайте за допомогою теоретичного матеріалу таблиці основні правила написання часток **НЕ** з різними частинами мови, усно доповніть їх власними прикладами.

Не пишемо разом

- Коли слово без **не** не вживається
- У складі префікса **недо-**, який означає дію, стан або якість у неповній мірі
- З іменниками, прикметниками, займенниками, прислівниками, якщо вони в сполученні з **не** означають одне поняття
- З дієсловами, яким **не** надає нового значення
- З дієприкметником, якщо він є означенням, а не присудком і не має при собі пояснювальних слів
- У заперечному слові **немає (нема)**.

Не пишемо окремо

- Зі словом, з яким частка не становить одного поняття, а є лише запереченням
- З дієсловами, дієприслівниками, дієслівними формами на **-но, -то**
- З дієприкметниками, що виступають у функції присудків
- З дієприкметниками, якщо вони мають при собі пояснювальні слова
- З прикметниками, що виступають у функції присудків, якщо часткою **не** заперечується ознака, виражена цим словом
- З числівниками, займенниками, а також при сполучниках і прийменниках
- З прикметником, що має при собі пояснювальне слово займенник або прислівник із часткою **ні**, а також з прикметником, перед яким стоять слова *далеко, зовсім, аж ніяк*
- Зі словами, які пишемо через дефіс

300 Напишіть частку **НЕ** разом або окремо зі словами й поясніть написання.

(Не)боязкий, а хоробрий, (не)легка перемога, (не)зважаючи на перешкоди, досягнення не (малі), (не)наша команда, аж ніяк (не)заслужений

коментар, українські паролімпійці (не)переможні, (не)має нічого не(можливого), не(безпечні) трюки, (не)сьомий, не(правильний) виступ, (не)можна (не)дооцінювати суперників, не(опускати) руки.

301 *Випишіть з поданого тексту слова з часткою НЕ. Поясніть їх правопис.*

Спортсмени-паролімпійці доводять і собі, і нам, що для сильної духом людини неможливого — немає. Вони не тільки захищають честь держави на міжнародних змаганнях, власним прикладом надихають тисячі людей — незрячих, у візках, на протезах.

Для українських паролімпійців громадянський обов'язок і патріотизм — не порожній звук. Вони — герої нашого часу.

302 *Обговоріть у парах правопис НІ з різними частинами мови.*

Частка ні пишеться

РАЗОМ	ОКРЕМО
Із займенниками і прислівниками: <i>ніхто, ніякий, ніколи, ніде</i>	Якщо ні вжито для заперечення чогось або для підсилення висловлювання: <i>ні вдень ні вночі; на небі ні зірки</i>
	У складі займенників, якщо ні відділяється від займенника прийменником: <i>ні для кого, ні з котрим</i>

303.1 *ХТО ШВИДШЕ? Змоделюйте фразеологізми, використовуючи подані пари слів й уживаючи частку НІ.*

Більш — менш; бе-ме; вашим-нашим; удень — уночі; верть — круть; слуху — духу.

303.2 *Поясніть значення утворених фразеологізмів.*

304.1 Підберіть самостійно й запишіть слова з часткою НЕ, які: а) без частки НЕ не вживаються (5 слів); б) в одному випадку пишуться з часткою НЕ разом, в іншому — окремо (3 слова); в) пишуться з часткою НЕ тільки окремо (5 слів).

304.2 Складіть есе «Життя — найвища цінність», із використанням різних частин мови з часткою НЕ.

Надихати — a însufleți.

§ 36. Вигук як особлива частина мови

*Прочитайте!
Це цікаво!*

*Щоб досягти поставленої мети,
потрібно впевнено йти до неї щодня.
Джамала*

Уперше про Джамалу заговорили 2009 року після перемоги на конкурсі «Нова хвиля» в Юрмалі. Відтоді вона випустила три альбоми й один мініальбом.

Завдяки голосуванню українських телеглядачів Джамала стала представницею України на «Євробаченні-2016». Джамала написала пісню «1944» ще до того, як вирішила брати участь у конкурсі. Композиція присвячена трагічній долі предків співачки, кримських татар.

Спочатку в неї закохалася Україна, а тепер її відкрив для себе весь світ.

Незрівнянна Джамала почала шлях до міжнародного визнання відразу з триумфу — перемоги на пісенному конкурсі «Євробачення-2016».

*Навчаюся!
Тренуюся!*

305 *Випишіть із тексту службові частини.*

Вигук (Interjectie) — особлива незмінювана частина мови, що виражає почуття й волевиявлення, не називаючи їх: ой, гей, ну, ого-го)

Групи вигуків

За походженням	непохідні (утворені з одного або кількох звуків)	<i>о! ого! ех! гм!</i>
	похідні (утворені від інших частин мови)	<i>жах! отакої! прощавай!</i>
За значенням	емоційні (передають почуття, емоції, переживання)	<i>Боже мій! еге!</i>
	волевиявлення (виражають спонукання до певної дії)	<i>годі! геть! алло! марш!</i>
	мовного етикету (виражають привітання, прощання, подяку, вибачення тощо)	<i>привіт! будьте! перепрошую! будь ласка!</i>
Звуконаслідувальні слова	окремий вид слів, що їх умовно зараховують до вигуків (відтворюють голоси істот і шуми)	<i>ку-ку! ш-ш-ш! дзень-дзень!</i>

306 *Випишіть із наведених речень вигуки, поділивши їх на групи за значенням.*

1. Ох, який чудовий голос у Джамали. 2. Мама завжди говорила: «Співай, будь ласка, і ніколи не думай про призи». 3. Годі, ой, годі ... 4. Гей, заспіваймо веселую пісню. 5. Ого, яке велике досягнення. 6. І знову птаство не вгаває: пі-пі-пі, вау-вау-вау, іті-іті-іті! 7. О, якби-то можна було повернути дитячі роки!

307 Згрупуйте наведені вигуки за розрядами.

Ох, ой леле, цить, будь ласка, кукуріку, до побачення, ку-ку, гайда, овва, му-у-у, добридень, алло, от тобі й на, годі, тьху, на добраніч, ня-а-ав, цур йому, анумо, гав-гав, вибачте, дзень, гей, геть, слава Богу, помагайбі, брязь, їй-богу.

308 *ХТО ШВИДШЕ?* Складіть якнайшвидше п'ять речень про Джамалу з вигуком ОХ так, щоб у першому реченні він виражав захоплення, у другому — співчуття, у третьому — сумнів у здійсненні чогось, у четвертому — здивування, а у п'ятому — переляк.

309 Складіть діалог про досягнення співачки Джамали, використовуючи вигуки.

Вигуки можуть уживатися в значенні самостійних слів, і тоді вони можуть бути членами речення: Її «дякую» прозвучало по-особливому.

310 Спишіть речення. Підкресліть вигуки, які, виконуючи ту чи іншу синтаксичну роль у реченні, набувають значення самостійних частин мови.

1. «А-а-а...» неслося десь здалеку, як од розірваної греблі. «А-а-а...» котилось ближче, і чулись в ньому і брязкіт скла, і окремі крики, повні розпуки та жаху, і тупіт ніг великої юрми... (М. Коцюбинський). 2. Нащо вороні великі хороми, знай, ворона, своє «кра» (Народна творчість). 3. Не удар авіабомби, не зловісна пісня кулі — над колискою хай лине материнське ніжне «люлі» (Л. Усенко). 4. Гей, коби-то я газдинькою була в тім ластів'ячій гнізді (Г. Хоткевич). 5. Той ухо прихилив, а кум — шу-шу-шу-шу... (Л. Глібов).

311.1 Наведіть якомога численнішу групу формул привітання, прощання, подяки, вибачення тощо, молдовської мови, подайте, де це можливо, українські відповідники.

311.2 Назвіть слова (запишіть парами), якими в обох мовах можна гукнути чи зупинити людину; гукнути, зупинити або завернути коня, вола, корову, собаку, kota.

ABC

312.1 Випишіть із творів художньої літератури 10 речень із різними вигуками.

312.2 Складіть гумореску із життя класу із використанням вигуків.

Бря́зкіт — zornăit, zîngănit; sunet.

Розпу́ка — desperare, deznădejde, dezolare.

§ 37. Дефіс у вигуках. Кома і знак оклику при вигуках

*Прочитайте!
Це цікаво!*

*Шахи — це гімнастика для мізків.
Паскаль*

Одеситка Наталя Жукова стала найтитолованою шахісткою України після того, як вдруге здобула шахову першість Європи. Кубок із Чемпіонату Європи за перше місце — одна з найулюбленіших нагород одеської шахістки Наталі Жукової. Нею вона довела, що в одну річку таки можна увійти двічі. Із різницею в 15 років Наталя вдруге стала чемпіонкою Європи. І знову — в грузинському Батумі. А ще вона — володарка титулу чоловічого гройсмейстера. Але мріє не про нові титули, а про відкриття дитячої шахової школи у рідній Одесі.

Газета «День»

313 Розгляньте таблицю. Обговоріть її з сусідом (сусідкою) по парті.

Правопис вигуків

Через дефіс	Вигуки, що передають повторювані або протяжні звуки, пишуться через дефіс: <i>ай-ай-ай, а-а-а, ну-ну, о-го-го, агов-гов-гов, ха-ха-ха, киць-киць, ш-ш-ш, ку-ку, му-у-у, ня-а-ав, ф'ю-у-у.</i>
	Через дефіс пишуться: <i>ій-богу, їй-бо, їй-право, ану-ну.</i>
Разом	Вигуки, що не передають повторюваних чи протяжних звуків пишуться разом: <i>леле, лелечко, цитьте, овва, кукуріку, куд-кудак, бух, тарах, бабах тощо.</i> Увага! Якщо потрібно передати протяжність, то й ці вигуки пишуться через дефіс: <i>тара-а-а-ах, бу-у-ух, баба-а-а-х, куд-куда-а-а-ак.</i>
Окремо	Усі складові частини пишуться окремо у вигуках: <i>до побачення, будь ласка, на добраніч, отим то й ба, от тобі й на, оце так тощо.</i>

314 *Спишіть вигуки. Поясніть їх правопис.*

Єй-єй, їй-богу, їй-бо, анумо, їй-право, кап-кап, кліп-кліп, овва, ну-ну, ой-ой-ой, так-так, тринь-бринь, алло, до побачення, на добраніч, еге-ге, гулі-гулі, от тобі й на, ану-ну.

315 *Складіть речення так, щоб повнозначні слова вживалися в значенні вигуків.*

Прощайте, от тобі й маєш, даруйте, дякую, жах, радість ти моя.

316 *Запишіть вигуки, які мають етикетне значення. Уведіть їх у речення.*

Розділові знаки при вигуках

Ставимо кому	Ставимо знак оклику	Не ставимо кому
На початку і в середині речення:	На початку речення при вимові з підвищеною інтонацією:	Після вигуків перед особовими займенниками: <i>Ой ти дівчино, славна шахістко.</i>

<i>О, як прекрасно, коли ти знаєш мову шахів.</i>	<i>Ой! Як тут гарно, різнобарвно!</i>	Після вигуків о, ой перед звертанням: <i>Ой Наталю! Це перемога твоя.</i>
---	---------------------------------------	---

317 Підготуйте лігвістичний виступ «Розділові знаки при вигуках», використовуючи матеріал поданої вище таблиці. Використовуйте інформацію про Наталю Жукову (рубрика «Прочитайте! Це цікаво!»).

318 Перепишіть, уставляючи пропущені розділові знаки. Поясніть їх уживання.

1. Овва в Луцьку в грудні 2019 року Наталя Жукова вкотре стала чемпіонкою України з шахів. 2. О Наталю ми пишаємося твоїми перемогами. 3. Спасибі за гідне представлення України у світі. 4. Насправді їй-бо дуже хочеться, щоб Жукова відкрила шахову школу в Одесі.

319 Складіть мінітекст (5–6 речень) «Шахи та інтелект», використовуючи вигуки.

Перевірте свої знання

1. Чим службові частини відрізняються від самостійних?
2. У чому полягає службова функція прийменника?
3. З якими частинами мови вживаються прийменники?
4. На які групи поділяються прийменники за походженням?
5. Чому сполучники кваліфікують як службові слова?
6. Назвіть функції сполучників у мові.
7. У чому різниця між сполучниками сурядності і підрядності?
8. Яка роль часток у мові?
9. Назвіть основні правила правопису часток.
10. Які частки називають формотворчими, а які словотворчими? Проілюструйте прикладами.
11. Чим відрізняються вигуки від повнозначних і службових слів?
12. Яку роль у мові виконують вигуки?

Тестові завдання за темою «Службові частини мови. Вигук»

1. *Усі слова належать до службових частин мови в рядку*

А під, себе, старанно, прочитана

Б але, не, попід, біля

В нехай, з-поміж, виконуючи

Г що, лише, абиде, не

2. *Усі прийменники пишуться разом у рядку*

А незалежно/від, на/перед, з/під, за/ради, з/за

Б по/між, згідно/з, під/час, у/продовж, з/поміж

В у/наслідок, до/вкола, в/здвж, на/вколо, що/до

Г на/впроти, у/зв'язку/з, поруч/з, з/метою, з/посеред

3. *Правильно вжитий прийменник у варіанті*

А конспект по фізиці

Б спідниця по коліно

В іти по площі

Г зробити по замовленню

4. *Усі сполучники підрядні в рядку*

А бо, тому що, оскільки, якби, дарма що

Б бо, та, проте, начебто, ніби

В але, мов, як, щойно, якщо

Г хай, ні...ні, ледве, й, однак

5. *Від контексту залежить написання всіх слів у рядку*

А на/зустріч, у/купі, у/середині, на/дворі

Б про/між, на/перекір, у/поперек, на/при/кіні

В у/зв'язку, на/в/проти, з/переляку, з/гори

Г з/боку, на/сміх, на/славу, до/вподоби

6. *Частка НЕ пишеться окремо з усіма словами в рядку*

А ще не/збудований; не/мічний; не/виконавши проект; не/нависть

Б не/вивчені ще проблеми; не/зчувся, як заснув; не/знаючи броду

В не/зводячи очей; не/потрібно дякувати; не/захищений від вітру; не/дорого, а дешево

Г не/часто; не/закінчений вчасно; не/забаром; не/довіриливо

7. *Вигук ужито в усіх реченнях, ОКРІМ*

А Агов, люди, відгукніться!

Б А солові за вікном тьох-тьох.

В Досить говорити про те, що ніколи не справдиться.

Г Цитуйте, діти, контрольна ще триває.

8. *Сполучниками є всі слова рядка, ОКРІМ*

А проте, дарма що, з-поміж

Б оскільки, зате, і

В або, щоб, бо

Г якби, але, тому що

9. *Усі частки пишуться окремо в рядку*

А написав/би, немов/би, як/небудь, надумав/таки

Б все/ж/таки, стань/бо, аби/куди, все/таки

В таки/прийшли, ну/й, навряд/чи, скажи/ж

Г поки/що, колись/то, як/от, дай/но

10. *Через дефіс треба писати всі прийменники в рядку*

А по/між, із/за, за/для

Б з/над, з/між, з/під

В за/ради, по/під, з/поміж

Г по/за, з/між, із/за

11. *Складіть 2 речення із словом ЯКБИ так, щоб у першому воно було сполучником, а в другому — однозвучним словом.*

12. *Складіть 2 речення із словом НАВКОЛО так, щоб у першому реченні це був прийменник, а в другому — прислівник.*

§ 38. Повторення та узагальнення вивченого протягом року

*Що вмієте, того не забувайте,
а чого не вмієте, того навчайтеся!*

В. Мономах

320 *Які частини мови вивчали в 7 класі? Які найбільше запам'яталися? Чому? Вивчення яких частин мови було найбільш складним?*

321 *Уставте замість крапок дієприкметникові звороти з довідки, узгоджуючи дієприкметники з іменниками, запишіть речення, пояснивши розділові знаки.*

Перед нами була чудова картина Дніпра... .
Уже майнули село й поїхали понад течією... .
Кругом не дуже широкої долини стояли гори... .
Біля входу в парк... царювала тиша.
Скелі... далеко розсипаються в морі.

***Слова для довідок:** облитий сонцем з високого неба; обсаджений старими густими вербами; перетятий вузькими щілинами; розкиданий купами понад берегом під кручами.*

322 *Прочитайте текст. Визначте тип і стиль мовлення. Доберіть заголовок до тексту. Яку музику, на вашу думку, можна почути в лісі?*

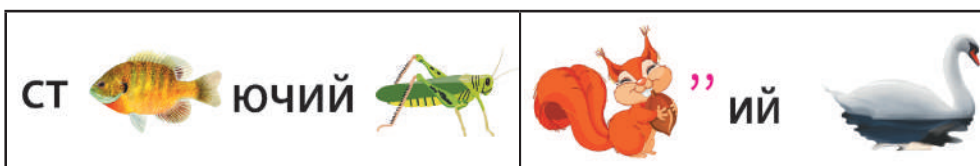

Попереду, за річкою, танули ліси, що тяглися звідси і вгору, понад Ворсклю, і вниз, до Дніпра.

Зав'юнився під ногами розсипчастий пісок берега. Річки, схованої в берегах, ще не видно було, але вона вже відчувалася по свіжості й прохолоді, якою потягло від неї. Ліс, наблизившись, перетворився з синього в зелений. Його соковиті хащі по той бік річки, прокидаючись, повнилися пташиним тисячоголосим гомоном, особливо солов'їними трелями. Зелений світ, умитий росами, лящав, висвітував, видзвонював, лунко переливався щедрою розмаїтістю акордів, ладів і тонів. Птаство, радіючі весні, творило музику краси дивовижної, солові аж заходились, зозулі кували, торкаючи дзьобами чарівні клавіші неба.

Схід все ясніше розцвітався рожевим, світла більшало, невтомна пташина музика, напливаючи із зелених глибин, мовби привертала веснянку (О. Гончар).

323.1 Відгадайте словосполучення, зашифровані в ребусах.

323.2 Провідмініяйте розгадані словосполучення. Порівняйте відмінкові закінчення дієприкметників і прикметників. Зробіть висновки про відмінювання дієприкметників.

324 Створіть проєкт на основі поданої таблиці. Заповніть колонки прикладами активних і пасивних дієприкметників.

Інфінітиви дієслів	Суфікси	Активні дієприкметники	Суфікси	Пасивні дієприкметники
І дієвідміна				
(на)писати бажати (по)жовтіти (ви)лікувати (з)мужніти виконувати пустити (з)шити замкнути зігріти	-уч- -юч- -л-		-н- -єн-	

II дієвідміна				
любити	-ач-		-ен-	
кипіти	-яч-		-н-	
лежати				
сплатити				
скосити				
настояти				

Хвилинка для відпочинку

325.1 Подивіться уважно на малюнок (протягом однієї хвилини).

325.2 Загорніть підручник і запишіть у зошиті назви предметів, які були зображені на малюнку.

Опрацювання результатів тесту

- якщо ви записали від 1 до 5 слів, то вам треба серйозно попрацювати над розвитком образної пам'яті й уваги.
- якщо вам удалось відтворити 6 і більше зображень, то ваша увага й образна пам'ять у нормі.

325.3 *Складіть речення із записаними словами, використавши дієприслівники доконаного й недоконаного виду.*

326 *Відредагуйте речення. Обміняйтеся зошитами для перевірки. Аргументуйте свій вибір.*

Запізнившись на урок, усі вже ретельно готувалися до контрольної роботи. Повертаючись додому, у нас був чудовий настрій. Відкривши вікно, почувалася неголосна розмова. Відпочивши, нас запросили на прогулянку.

327 *Обговоріть у групі подані запитання та поінформуйте клас про свою роботу.*

Розкажіть про особливість прислівника як самостійної частини мови. Поясніть про написання *не, ні* з прислівниками. Розкажіть про написання прислівників разом. Наведіть приклади. Поясніть, коли прислівники пишуться через дефіс. Наведіть приклади. Поясніть різницю у написанні словосполучень *одягнений по-зимовому; по зимовому лісі*.

328.1 *ХТО ШВИДШЕ? Гра «Розшифруй слово». Виберіть з поданих слів прислівники і за першими буквами відновіть зашифроване слово.*

Коло, мимоволі, малий, троє, утричі, близький, далеко, раз у раз, інший, танути, інколи, сонний, сонно, четверо, тихий, тендітно.

328.2 *Яке слово було зашифроване? Як вам вдалося вичленити прислівники серед інших частин мови?*

329 *Складіть вірш, використавши подані рими.*

I група.

Щоб грамотним стати,
... .. знати,
... .. вивчати,
... .. писати.

II група

А щоб знань багато мати,
... .. міркувати,
... .. заглядати,
... .. працювати.

III група

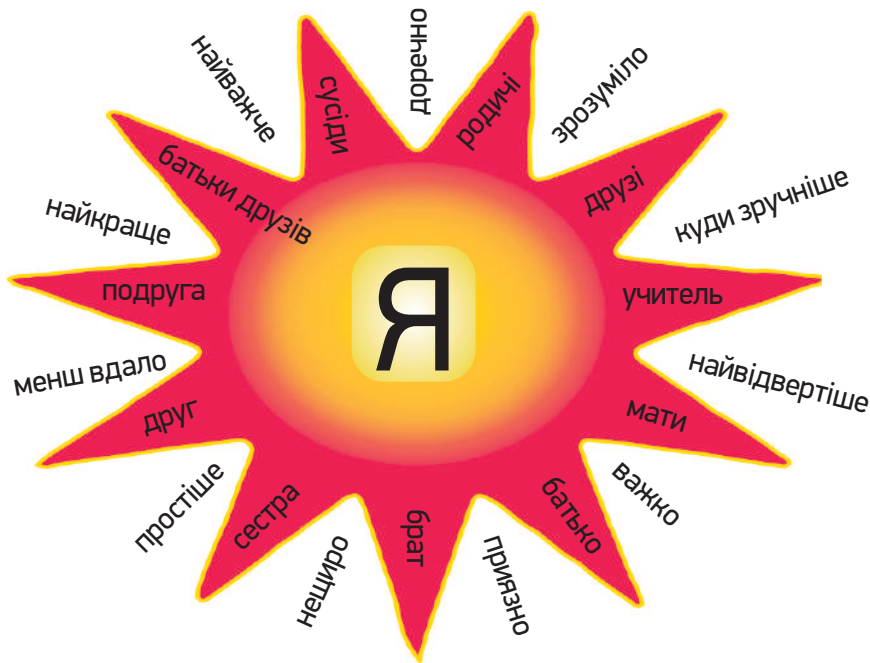
Слід завжди уважним бути,
 чути,
 вивчати,
 не забувати.

IV група

Отже, на уроці не марнуй,
 не ледацюй,
 дошунайся,
 не гайся!

330.1 Охарактеризуйте за малюнком-схемою свої стосунки з людьми, використавши прислівники різних ступенів порівняння.

Зразок: з другом (подругою) я спілкуюся довго й найвідвертіше.

330.2 Запишіть п'ять речень, які ви склали, виконуючи завдання.

331 Гра «Хто більше?» Випишіть із тексту прийменники, сполучники, частки, вигуки.

Ой, яка хороша весна цього року! Мені здається, що ніколи ще не було такої веселої, такої зеленої й запашної весни! Я сказала про це мамі, а вона каже, що весна завжди чудова, бо природа прокидається від зимового сну, земля вбирається найпершими квітами, а на полях зеленіють кучеряві сходи хлібів (О. Донченко).

Розвиток мовлення

§ 39. Твір-опис процесу праці в художньому стилі

332 Прочитайте текст. Визначте тему й основну думку. Доберіть заголовок.

Руки Ганни Сильвестрівни натхненно чаклували над кожним шматочком тіста. Господиня встигла вже поставити воду і, коли окріп забелькотів, виклала на підситок перший десяток вареників та почала по одному кидати їх у каструлю.

Прозора вода враз скаламутилась, у ній затанцювали білі порошинки. Полинув ніжний аромат тіста й варених ягід. Потім вода знову забила в ключі, і незабаром вареники почали випливати нагору.

За мить вони запаморочливо пахтіли на тарілці — білі-білі, з ледь помітним бузковим відливом (*І. Сенченко*).

Чаклувати — a vrăji, a fermeca.

Скаламутилась — s-a tulburat.

Запаморочливо — amețitor, uimitor, uluitor.

Пахтіли — abureau.

333 Виконайте завдання до тексту.

• Визначте тип мовлення, який покладено в основу тексту. Думку обґрунтуйте.

• З'ясуйте стиль мовлення тексту.

• Чи можна відчувати, як автор ставиться до виконавиці дій? Завдяки чому це зрозуміло?

Процес праці — це перелік певних трудових дій, які треба виконати, щоб одержати результат, тобто продукт праці.

Опис процесу праці — це опис складових частин конкретної роботи, дій, які людина виконує в певній послідовності.

Види опису процесу праці:

- науковий;
- художній.

- Мета **художнього опису** процесу праці — викликати певне ставлення до праці, до її виконавця, до продукту праці.
- Ознаки **художнього опису** процесу праці:
 - ▶ образність, емоційність;
 - ▶ використання художніх засобів: епітетів, порівнянь, метафор.

334 *Доберіть синоніми до слова праця.*

335 *Доберіть слова-синоніми, за допомогою яких можна описати дії тих, хто працює.*

336 *Поясніть фразеологізми, які характеризують виконання дії. Які з них говорять безпосередньо про дію, а які — про результат дії? Поясніть значення фразеологізмів. У разі потреби скористайтеся довідкою.*

Не покладаючи рук; як з голочки; уганяти коло роботи; як по нотах; ганяти як солоного зайця; за гаряче й студене хапати; крутитися як білка в колесі; трудитися в поті чола.

Довідка: старанно працювати; працювати із завзяттям, із запалом; новий, щойно добротно зроблений; мати багато роботи, бути постійно заклопотаним; працювати легко, без ускладнень; без перепочинку, весь час; усе робити, ні від якої роботи не відмовлятися.

337 *Ознайомтеся з орієнтовним планом складання твору-опису процесу праці.*

Орієнтовний план

1. Де, коли і за яких обставин ви спостерігали за виконанням дії?
2. Чи потрібно є робота?
3. Послідовність виконання певних трудових дій.
4. Що зацікавило нас у роботі? Що запам'яталося, вразило, здивувало?
5. Оцінка результату праці.

Зосереджена (зосереджений) — concentrat, cu atenție.

Лексичний матеріал для твору-опису процесу праці

Слова для позначення послідовності дій: спочатку, перш за все, потім, пізніше, зати, опісля, згодом, тепер, нарешті, насамкінець.

Слова, що аналізують виконувані операції (дії): працювати швидко, легко, серйозно, спокійно, творчо, цікаво, зосереджено, вправно; праця успішна, благородна, відповідальна, напружена, плідна, радісна, якісна, сумлінна.

338 Поміркуйте, який процес праці приносить вам задоволення й радість. Чи доводилося вам спостерігати за тим, як хтось виконує роботу?

339 Поясніть висловлювання Володимира Мономаха «Не забувайте того доброго, що вмієте, а чого не вмієте, навчайтесь».

340 Складіть твір-опис процесу праці в художньому стилі за власним спостереженням (на основі власного досвіду). Доберіть заголовки до твору.

§ 40. Складання інтерв'ю

341 Прочитайте слова та їхнє лексичне значення. Поміркуйте, люди якої професії послуговуються цією лексикою.

Масмедіа — засоби одночасної передачі інформації групі людей (ЗМІ).

Бліцпортрет — публікація, яка містить короткі відомості про людину.

Експромт — принагідний виступ без підготовки, імпровізація.

Патетика — тон промови, настроєність.

Меседж — інформація, що містить певний прихований смисл.

Пресреліз — документ, у якому подається інформація про певну подію або захід до ЗМІ.

Модератор — професійний ведучий у ЗМІ.

342 Прочитайте за особами текст розмови Оксани Онищенко з Аллою Котляр – відомою лялькаркою з Одеси.

Хто з нас не любив у дитинстві іграшок! Вони залишаються захопленням і для деяких дорослих.

А для когось ляльки стали не просто хобі, а й професією. Наприклад, для лялькарки Алли Котляр з Одеси. Її іграшки підкоряють не тільки українців, а й цінителів ляльок з усього світу.

— **Алло, як правильно сказати, ви за фахом — лялькарка?**

— Так, я ляльковий майстер, хоча й досить різнобічний. Роблю і ляльок, і іграшки, проте ляльок усе-таки більше. Лялькар — доволі загальна назва, адже, своєю чергою, вони поділяються на майстрів авторської ляльки, майстрів-народників, майстрів текстильної ляльки, теддістів... Дуже багато напрямів, усіх за раз і не перелічиш!

— **У вас медична освіта — за плечима Львівський медуніверситет. Як сталося, що ви змінили професію?**

— У сфері медицини я пропрацювала недовго. Після народження дітей залишила роботу, віддавалася їхньому вихованню та розвитку. Коли діти вирости й моєї допомоги вже не потребували, мені стало нудно. Я шукала себе, постійно займалася якоюсь творчістю: писала картини, малювала батик, робила мозаїку, випалювала по дереву, розписувала шовк, гравірувала посуд. Одне слово, перепробувала все, доки не зупинилася на ляльках. Згодом навчилася валяти вовну. Тепер мій основний напрям — валяна іграшка. Причому дуже своєрідна. Я гармонійно поєдную непеєднувані, здавалося б, матеріали: метал, шкіру, пластик, повсть. У цьому унікальність моїх робіт. Вони зроблені у стилі стимпанк.

— **Ваші іграшкові коти доволі незвичні. На мою думку, вони не дуже схожі на справжніх, живих.**

— Вони й не мають бути схожими. Є майстри, чий напрям — реалізм. Коли дивишся на їхні роботи, часом іграшку можна сплутати зі справжньою тваринкою, настільки вигляд у неї живої. Я ж фантастично переосмислюю звичний котячий образ. У мене є Кіт-самурай, Кіт у чоботях і навіть Котосов (голова кота, а тіло, крила й лапи — сови). Їх люблять. Багато колекціонерів очікують появи моїх нових котів.

— **Ваші роботи впізнають за унікальністю, за поєднанням непеєд-**

нуваного в образах, і саме це підкоряє глядачів не тільки в Україні. У вас багато міжнародних нагород?

— Я отримувала нагороди в конкурсах в Австралії, Угорщині, Англії, Іспанії і, звісно ж, в Україні. Два роки поспіль мої роботи перемагають на дуже престижному міжнародному конкурсі Golden George у Німеччині. Його ще називають «мишковим» Оскаром. Переможці отримують статуетку Джорджа, зроблену за подобою Оскара, тільки замість голови Оскара — голова іграшкового ведмеда. У світі ляльок ця нагорода ідентична тій, яку вручають у Голлівуді.

Досі в Україні було всього п'ятеро людей, які володіли Golden George: двоє майстрів з Одеси та три киянки. Цього року ми отримали ще шість «джорджів». Уявляєте, з дев'яти українських майстрів, які подали свої роботи на конкурс, вищу нагороду отримали зразу шестеро! Небувалий успіх для країни! Це свідчить, що українські ляльки дуже цінуються. Тепер в Україні 11 володарів Golden George.

— Чому українські ляльки цінуються у світі?

— Тому що українські майстри не схожі ні на кого. Більшість їх — са-моуки...

— Є, на вашу думку, майбутнє в лялькового ремесла?

— У нього великі перспективи. В української ляльки багата історія. Наприклад, ті ж обрядові народні ляльки-мотанки. І майбутнє, я впевнена, не менш цікаве...

Блажénний (блажénна) — 1) fericit (fericită); 2) naiv(naivă), ciudat (ciudată).

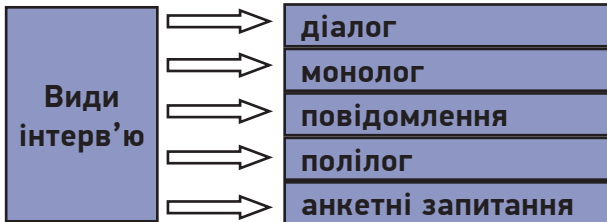
Заснóвник (заснóвниця) — fondator (fondatoare), întemeetor (întemeetoare); ctitor.

343 Виконайте завдання до тексту. Дайте відповіді на запитання.

- Визначте тему й основну думку тексту.
- Поясніть, у чому актуальність питань, розглянутих у тексті.
- Відповідь на яке запитання вас зацікавило найбільше?
- Про що запитали б ви Аллу Котляр?
- Визначте стиль мовлення тексту. Думку обґрунтуйте.
- Поміркуйте про те, хто може бути співрозмовником журналіста.

Інтерв'ю — один із інформаційних жанрів журналістики — вільний виклад розмови журналіста з особою, думки або коментарі чи враження якої з певних життєвих питань являють громадський інтерес.

- Призначення інтерв'ю — публікація в пресі, показ на телебаченні, трансляція по радіо, використання в інтернеті тощо.

344 Прочитайте визначення. Доберіть із довідки слова, що називають поняття.

1. Людина, яка бере інтерв'ю, — ...
2. Людина, у якої беруть інтерв'ю, —
3. Процес узяття інтерв'ю — ...
4. Інтерв'ю переважно з місця події — ...

Довідка. Респондент, флеш-інтерв'ю, інтерв'ювання, інтерв'ютер.

345 Ознайомтеся з етапами роботи над інтерв'ю.

1. Підготовка до розмови.

2. Розмова інтерв'ютера з респондентом.

3. Розшифрування та осмислення інформації.

4. Написання тексту інтерв'ю та його редагування.

5. Погодження тексту з респондентом, публікація інтерв'ю.

346 Прочитайте запитання та оберіть декілька з них, на які ви б самі хотіли дати відповідь. Поставте одне запитання своєму однокласнику (однокласниці).

1. Яка ваша найхарактерніша риса?
2. Яка у вас мрія про щастя?
3. Чого ви найбільше боїтеся?

4. Якими б ви хотіли бути?
5. Ваш улюблений колір?
6. Ваші улюблені письменники (поети)?
7. Який літературний герой є вашим улюбленим? Чому?
8. Якими здібностями ви б хотіли володіти?
9. Яка літературна героїня є вашою улюбленою?

Пам'ятка «Як узяти інтерв'ю»

1. Заздалегідь зберіть інформацію про співбесідника / співбесідницю, а також про проблему, яку хочете з ним / нею обговорити.
2. Підготуйте кілька запитань. З самого початку зробіть запас запитань дещо більший, ніж видається необхідним.
3. Розставте пріоритети в питаннях і визначте, яку найбільш важливу інформацію вам треба отримати від респондента.
4. Під час інтерв'ю ви насамперед повинні дізнаватися про факти й думки.
5. Намагайтеся створити для респондента / респондентки комфортні умови.
6. Ставте об'єктивні запитання, які відображають широкий спектр думок.
7. Будьте тактовними. Наприкінці інтерв'ю не забудьте подякувати своєму гостю / своїй гості за розмову.

347 *Об'єднайтеся в пари. Поміркуйте, у кого з видатних особистостей ви хотіли б узяти інтерв'ю.*

348 *Визначте мету розмови (за вибором): інтерв'ю*

- 1) інформативне: предмет розмови — нові факти, інтерес до особистості співрозмовника гранично ослаблений;
- 2) проблемне: предмет обговорення — думки та їх зіставлення;
- 3) портретне: предмет — особистість співрозмовника, знайомство з ним.

349 *Створіть інтерв'ю, запишіть.*

§ 41. Замітка в газету

350 Прочитайте слова Натана Ротшильда. Поясніть, як ви їх розумієте.

Хто володіє інформацією, той володіє світом.

351 Дайте відповіді на запитання.

1. Що, на вашу думку, є джерелом інформації?
2. Чи часто ви цікавитесь тим, про що повідомляють засоби масової інформації (ЗМІ)?
3. Яким засобам масової інформації ви надаєте перевагу?
4. Які газети читати цікавіше — звичайні паперові чи інтернет-газети? Чому?

352 Прочитайте текст. Визначте стиль і тип мовлення. Думку обґрунтуйте.

Чи потрібна акція «Милосердя»?

Кожного року в нашій школі проходить акція «Милосердя», мета якої — допомогти дітям-сиротам або тим, хто потребує матеріальної допомоги. У рамках цієї акції всім учням було запропоновано принести одяг, продукти харчування, іграшки, книжки, зошити, олівці тощо. Багато було тих, хто відгукнувся. Проте деякі учні з різних «поважних» причин не взяли участі в акції. Цікаво, що ж ними керувало? Невже байдужість? Із цим питанням я звернулася до безсердечних героїв моєї замітки. Одні відповіли, що вони не зобов'язані допомагати сиротам, про них повинна дбати держава. Тому така одноразова допомога навряд чи буде корисною. Інші сказали, що їм байдуже те, як живуть знедолені діти.

Як можна жити в демократичній державі й так розмірковувати?! Друзі, невже ви вважаєте, що у вашому житті завжди буде все гаразд? На жаль, такого ніколи не буває. Мабуть, і вам у скрутну хвилину захочеться співчуття та щирої підтримки. Згадайте тоді народну мудрість: «Як ти ставитимешся до навколишніх, так і вони ставитимуться до тебе» (А. Расторгуєва).

353 Дайте відповіді на запитання.

- Якій темі присвячено замітку? Чи актуальна порушена тема?
- Що виражає заголовок — тему чи основну думку?
- До яких роздумів спонукає вас проблема, висвітлена в замітці?
- Чи спроможна, на вашу думку, замітка спричинити обговорення порушеної в ній проблеми? Які думки можуть бути висловлені учасниками дискусії?

Замітка — інформаційний жанр, у якому в лаконічній формі повідомляється про важливі події, цікаві факти, явища, які мають суспільне значення.

Зміст замітки відповідає на питання

ЩО? — ДЕ? — КОЛИ? — З КИМ? відбулося (сталось)

- **Мета замітки** — проінформувати, тобто повідомити про подію, факт, випадок.

Ознаки замітки:

- актуальність;
- достовірність;
- точність;
- конкретність;
- лаконічність;
- влучність.

УВАГА! Замітку пишемо в публіцистичному стилі, у ній допускається вживання епітетів, порівнянь, інших художніх засобів.

354 Прочитайте речення. Які з них можуть спонукати до дискусії?

1. Мій найкращий друг. Моя найкраща подруга.
2. Чисто не там, де прибирають, а там, де не сміять.
3. Чи зобов'язана людина допомагати бездомним тваринам?
4. Спортивні змагання в нашій школі.
5. Волонтери «сіють» добре і вічне.
6. Зустрічатися з видатними людьми завжди цікаво.
7. Людські можливості безкінечні.
8. Краса врятує світ.

Лексичний матеріал:

- часто доводиться чути, що ...; нерідко висловлюють думку, що ...;
- оскільки, не зважаючи на те, що...; по-перше, по-друге; нарешті; таким чином.

Пам'ятка «Як писати замітку»

1. Вдумайтеся в тему, обрану для замітки.
2. Визначте адресата й мету висловлювання.
3. Сформулюйте основну думку.
4. Продумайте композицію замітки (вступ — теза, основна частина — докази, закінчення — висновки).
5. Добирайте переконливі докази (приклад із життя, літератури, висловлювання видатних людей).
6. Дбайте про мовленнєве оформлення замітки: уживайте мовні засоби, характерні для тексту типу роздуму.

355 *Оберіть із вправи 354 речення, що виражає проблему, яка вас найбільше цікавить.*

356 *Напишіть замітку з позиції «за» чи «проти». Доберіть влучний заголовок.*

§ 42. Докладний письмовий переказ тексту-розповіді з елементами опису процесу праці

Переказ — це усвідомлене відтворення авторського тексту. Для оволодіння переказом необхідна низка вмінь: прослухати і сприйняти твір, зрозуміти його основний зміст, запам'ятати поступовість викладу, мовленнєві звороти авторського тексту, усвідомлено і зв'язно передати текст.

Що може бути більш українським за український борщ? Страва така, що про неї співати хочеться.

І готується просто. Берете картопельки. Почистили, порізали і на вогонь поставили. Звичайно, у каструлі з водою. Тоді нарізали моркву, буряк, цибульку, поклали все це на сковорідку з олією. Поки все це вариться

і смажиться, нашаткували капусти. Ось вода закипіла, картопля піну пускає... Ще трохи — й можна кидати до каструлі усе те, що на сковороді... Почекайте, а помідори? Швиденько на сковорідку, нехай пропасирується. Ось тепер висипаємо в каструлю. Як тільки знову закипіло, додамо капусти, посолимо, кинемо кропу й петрушки...

Звичайно, борщ — страва суто українська. Та чи завжди його готували за цойно поданим рецептом? Щодо цього є сумніви.

Сумнів перший. Коли на наших городах з'явилася картопля? Отож! Виходить, колись борщ варили без картоплі?

Сумнів другий. Помідори звуться ще томатами, а слово це не українське. То чим же борщ підкислювали, коли в Україні помідорів не було?

А тепер про інші страви, які нам пропонують деякі сучасники. Багато мовиться про необхідність відродження козащини з усіма зовнішніми атрибутами. Дехто хоче розселити сучасних козаків по кордонах держави, щоб рідну землю оберігали. Щоб сідали на коней і несли варту.

Цікава ідея. Осідлати коня, узяти спис і шаблю... От тільки як наздогнати верхи порушника кордону, якщо той на іномарці?

Чи ж можна рухатися вперед з повернутою назад головою? Справді, ми маємо збагнути нашу історію, відновити все, що є гідним відновлення. Та чи слід відновлювати шаблі й сідла?

«І чужому навчайтесь, й свого не цурайтесь», — писав Кобзар. Наші предки так і робили. Вони шанували все, що росло на нашій землі, проте, варячи борщ, не цуралися заморських рослин. Додавали їх до своїх.

Чи ж не варто осучаснити й мрії про козацтво? Зберегти найкраще, урахувавши нинішні умови. Адже суть козащини не в осідланих конях і гострих шаблях, а в спроможності захистити гідність рідного народу.

(За С. Лютим)

Нашаткувати — a tăia mărunț.

Збагнути — 1) a înțelege, a pătrunde, a concepe; 2) a cuprinde, a sesiza.

Спроможність — 1) posibilitate, capacitate; 2) putere, putință.

357 Завдання до тексту.

- Визначте тип мовлення, покладений в основу тексту.
- Поясніть лексичне значення слів *шаткувати*, *пасирувати*, *атрибут*.

- Доберіть синоніми до слів *страва, цуратися, гідний*.
- Складіть й запишіть складний план тексту.
- За планом напишіть переказ.

Пам'ятка «Як писати переказ»

1. Уважно прослухайте текст для переказу.
2. За потреби запишіть на чернетці ключові слова й словосполучення.
3. Під час повторного прослуховування тексту зробіть записи на чернетці у вигляді плану, окремих слів і словосполучень, потрібних для розкриття основної думки, зв'язку частин тексту тощо.
4. Поміркуйте над змістом і послідовністю викладу матеріалу переказу.
5. На чернетці напишіть стислий переказ тексту, підпорядковуючи висловлення темі та основній думці.
6. Відредагуйте написане для поліпшення мовного оформлення своєї роботи, подбайте про точність висловлення думок, розстановки розділових знаків.
7. Перепишіть роботу охайно, без виправлень, відповідно до норм української літературної мови.
8. Здійсніть перевірку написаного в чистовому варіанті.

358 Прочитайте! Це цікаво!

5 жовтня 2019 року в смт Велика Михайлівка Одеської області пройшов II відкритий міжрайонний чемпіонат із приготування борщу, у якому взяли участь команди різних районів Одещини.

359 Запитайте у своїх рідних рецепт приготування борщу у вашій родині й поділіться ним з іншими.

§ 43. Особливості побудови роздуму дискусійного характеру

360 Пригадайте елементи структури роздуму. У яких мовленнєвих ситуаціях використовується цей тип мовлення?

Повсякденне життя від кожної людини потребує вміння чітко висловлювати та обстоювати власну думку, обґрунтовувати свою позицію під час суперечки. **Суперечка** — це незгода, розбіжність у поглядах на якесь питання, коли кожна зі сторін обстоює власну правоту.

Окремі різновиди суперечки носять такі назви: **дискусія, полеміка, диспут, дебати**.

Дискусія — публічна суперечка, метою якої є з'ясування та зіставлення різних точок зору, пошук, виявлення істини, правильного вирішення питання.

Полеміка — публічна суперечка на наукову або суспільно важливу тему.

Диспут — суперечка, що, як правило, виникає в процесі обговорення доповідей, повідомлень, виступів на зборах.

Дебати — обмін думками з приводу якихось питань (здебільшого так називають суперечку, що виникла в процесі обговорення доповіді або повідомлення на зборах, засіданнях, конференціях).

Повсякдénний (повсякденна) — cotidian (cotidiană).

Суперéчка — contrazicere, controversă.

361 Прочитайте текст. Доберіть заголовок. Визначте, до якого типу мовлення належить висловлювання.

Робити добро чи ні — це особисте право кожної людини. Кожен має право морального вибору, який відображає його поведінку в різних життєвих ситуаціях. Уважається, що добрих, щирих людей на світі більше. Належність до таких ми відчуваємо на тонкому, інтуїтивному рівні, адже всі наші дії — наслідок наших думок і помислів. Таким чином, вчинки, які ми здійснюємо, показують нашу внутрішню суть.

Добро — широке поняття, яке має безліч проявів. Його приємно не тільки отримувати, а й дарувати самому, від чистого серця. Коли ми робимо добрі справи, то теж отримуємо від цього задоволення. А ті, хто нас оточує, дізнаються

про наш світогляд і моральні якості. Наведемо приклади. Якщо людина поступається місцем у транспорті літній жінці, це свідчить про такі риси, як вихованість та високий рівень культури. Хто морально й матеріально допомагає знедоленому (погорільцю або тому, хто потребує операції) — наділений співчуттям, здатністю співболівати.

Доброта — це та людська якість, на якій будується світ. Вона має властивість поширюватися й повертатися до того, від кого починалася. Недарма народне прислів'я говорить: «Твори добро, і воно тобі повернеться» (Із журналу).

Знедолений (знедолена) — nenorocit, năpăstuit; oropsit.
Погорілець (погорілиця) — sinistrat (în urma unui incendiu).

362 *Визначте у висловлюванні тезу та докази.*

363 *Визначте стиль висловлювання, свою думку обґрунтуйте.*

Найпридатнішим типом мовлення для твору дискусійного характеру є **роздум**.

Роздум — висловлювання, мета якого — довести істинність чи хибність якоїсь думки (тези).

В основу роздумів дискусійного характеру має бути покладено питання, яке викликає різне витлумачення серед людей.

Роздум відповідає на питання **чому?**

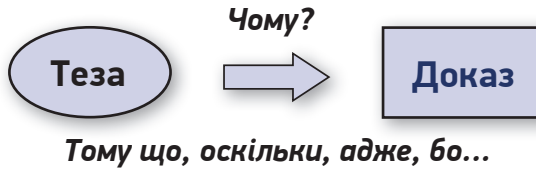
У творі-роздумі дискусійного характеру потрібно навести два-три протилежні погляди на обговорюване питання. Власну позицію автор твору повинен аргументувати, тобто вдатися до доказів, проілюструвати їх прикладами.

Роздум буває **розгорнутий** і **стягнений**.

Схема розгорнутого роздуму

Схема стягненого роздуму

364.1 Прочитайте діалог. Які правила ведення дискусії порушили хлопчики?

— Ти чиниш неправильно, коли вживаєш так багато слів-паразитів, — зауважив Мишко своєму другові.

— Що? — обурився той. — Це ти, синок, вказуватимеш мені, як я маю розмовляти?

— Хто, я — синок? — перепитав Мишко. — А ще другом моїм називався... Хлопці з того часу не дружать.

364.2 Що треба зробити хлопцям, аби помиритися?

Правила ведення дискусії

1. Чітко сформулюйте питання (проблему), з якого вестиметься дискусія. Не відходьте від обговорювання цього питання.
2. Не сперечайтесь через дрібниці.
3. Наводьте переконливі аргументи.
4. Уважно слухайте докази співрозмовника.

365.1 За поданим планом складіть усний твір-роздум дискусійного характеру в публіцистичному стилі «Чи потрібно в добу комп'ютеризації вивчати орфографію?».

План твору

- I. Навчання грамотного письма потребує багато зусиль і часу.
- II. Орфографічна грамотність сприяє успішному письмовому спілкуванню.
 1. Освічена людина викликає повагу та довіру.
 2. Ніщо так не відволікає від змісту написаного, як помилки.
 3. Грамотне письмо — свідчення самоповаги.
- III. Жодна комп'ютерна програма не замінить людського розуму.

365.2 Використайте у творі:

За одного грамотного сім неграмотних дають. Не звання дає знання, а навпаки (*Народна творчість*).

Письмо з помилками — то як невимиті руки. Освіта потрібна людині не для іспиту і вступу до вищого навчального закладу, а для неї самої (*В. Стус*).

Напис на комп'ютері: «Тут є усе, крім твого власного розуму» (*Г. Пагутяк*).

366 Підготуйтеся до усного твору-роздуму дискусійного характеру за однією з поданих тем.

- Чи можна вважати себе справжнім українцем, не знаючи рідної мови?
- Чи всі народні традиції варто відновлювати?
- Чи потрібен нашому сучасникові каліграфічний почерк?
- Чи потрібно перекладати всі зарубіжні фільми українською мовою?

Відволікати — 1) a trage (a târî) la o parte, 2) a amîna, a tărăgăna, a tergiversa.

Самоповага — respect de sine.

§ 44. Тексти для перекладу

367.1 Перекладіть текст українською мовою.

Două lumini nemuritoare

În sfârșit, cel care merge înainte, îndeșind pasul mai sigur, rostește parcă mîngîindu-și cu vorba însoțitorul:

— Am ajuns, bădiță Mihai. Iată bojdeuca mea!

Eminescu nu era prima dată aici. Acum, însă, venise pentru azil mai îndelungat. Rămăsese fără gazdă, fiind dat afară din revizorat și, în plus, tras la judecată în urma unei vechi cârteli. Era o răfuială juruită demult de lepădăturile și gușații politici, pe care nu-i cruțase nici el.

În cămăruța joasă a gazdei se aprindea un muc de lampă, sub ochiul căruia se deschideau, mai sclipitoare ca oricînd, inima și visurile lor. Frămîntau gînduri nedezlegate, continuau a limpezi ciocnirile babilonice de la ședințele literare, dar, mai ales, își depănau, culegînd-o de prin hățîșuri, viața lor omenească. Creangă povestea cu mult haz amintiri din copilărie pline de farmec și duioșie. Eminescu îi destăinuia drama sufletului său.

Așa s-a întîmplat ca în noaptea acelei vieți, la flacăra chioară a unei feștile, își încălzeau singurătatea două lumini nemuritoare ale geniului nostru popular (*După A. Lupan*).

367.2 *Прочитайте український варіант тексту та визначте його тип: розповідь, опис чи роздум. Поясніть, за якими ознаками ви визначили тип тексту.*

367.3 *Створіть усне інтерв'ю з одним із письменників, згаданих у перекладеному тексті.*

368 *Перекладіть текст українською мовою. Доберіть заголовок.*

Porumbelul are un singur dușman mai periculos în rîndul răpitoarelor — vulturul; iepurele e urmărit de vulpe, antilopa de leu, batogul de rechin... se știe, însă, că pe planetă sînt regiuni unde animalele răpitoare se găsesc într-un număr foarte mic. Natura e reprezentată și de specii de animale care nu pot fi «objuduite» direct de animale: elefantul, leul, leopardul, tigru, balena...

Cu regret, pe toate continentele, în apă și pe uscat, fauna suferă mari pagube, mai ales din cauza omului. Omul poate să calce o furnică, să vîneze un cerb, să are pășunea unde se adăpostește iepurele, să otrăvească fazanul, aruncînd de sus chimicale...

Omul a înțeleș, deși cu întîrziere, că din cauza lui, direct sau indirect, suferă mult natura. Au fost create peste 120 de rezervații de animale și parcuri naționale.

Opt specii de mamifere, patru specii de reptile și șaptesprezece specii de păsări sînt înscrise în CARTEA ROȘIE.

Rezervația «Ascania-Nova» dispune de un teritoriu mare, unde sînt create toate condițiile pentru aclimatizarea și reaclimatizarea diferitor specii de animale. Aici omul este oaspete foarte rar, avînd scopul de a face diferite observații științifice; vietățile singure își caută hrana, singure se apără de dușmani (*V. Volontir*).

369.1 *Перекладіть текст українською мовою, визначте його стиль.*

Casa părintească

Casa părintească... de cîte ori anul acesta, cît a trăit pe meleaguri străine, s-a gîndit la ea! Aici doar a văzut el lumina zilei, aici l-au încălzit primele raze ale soarelui, aici l-au udat primele picături de ploaie...

Cu mulți ani în urmă, iată de aici a plecat tatăl său la război. S-a oprit atunci în poartă, s-a uitat la nevasta cu copiii mici, a întins neputincios mîinile ca și cum ar fi vrut să oprească primejdia ce se abătuse asupra lor, apoi, strîngîndu-i pe toți la rînd și rostind cu glas sugrumat de lacrimi „rămîneți cu bine”, s-a amestecat în gloata celorlalți mobilizați. Tot aici, la casa asta, s-a întors apoi din război. S-a întors rănit, bolnav, dar s-a întors! Bucuria acelei revederi n-a uitat-o Alexei nici pînă acum. Și chiar mai pe urmă, cîte amintiri, și vesele, și triste, erau legate de această casă, atît de dragă, cu pereții ei de lut, cu busuioc în grindă, cu miros cald de pîine coaptă în fiecare sîmbătă (*A. Lipcan*).

369.2 *Створіть діалог дискусійного характеру, аргументуючи свою думку щодо висвітленої автором проблеми.*

Словниковий мінімум для учнів / учениць 7 класу

1. а то ж, *спол.*
2. адрéса, ж., -си
3. аркуш, ч., -ша
4. афіша, ж., -ші
5. Баба-Яга, ж., Баби-Ягі (*персонаж казок*); баба-яга, ж., баби-гі (*загальна назва*)
6. багато — *розм.* багацько; чимало; купа, сила; безліч, сила-силенна, ма́са, тьма-тьму́ща, видимо-невидимо; хмара; досто́біса
7. багатозначний; значу́щий; значли́вий; промови́стий; вимовни́й; вирази́стий
8. багно́, ср., драгва́, ж., -ві, драговина́, ж., -ні, моча́р, ч., -ру; трясовина́, ж., -ні, багни́ще, ср., -ща; болото, ср., -та
9. багря́ний; гу́сто-черво́ний, пурпу́ровий,
10. бази́ка, сп., -ки
11. Байда-Вишневе́цький, ч., Байди-Вишневе́цького
12. ба́лка, ж., -ки; уло́говина, ж., -ни; ви́долинок, ч., -нка; лощи́на, ж., -ни; лощовина, ж., -ни; яр, ч., я́ру; ви́ярок, ч., -рку
13. банду́ра, ж., -ри
14. барвіно́к, ч., -нку
15. Батьківщи́на, ж., -ни, вітчизна, ж., -ни, *поет.* коли́ска, ж., -ки,
16. безві́сти, *присл.*
17. безда́рний; незді́бний; недоте́пний; безтала́нний
18. безла́ддя; безла́д; не́лад; непоря́док; хаос; *розм.* розгардія́ш
19. безме́жний; безкра́йний; безконе́чний; безбере́жний; безбере́гий; безмі́рний; незмі́рний; неося́жний; неогля́дний; неозо́рий; безграниці́ний
20. безси́лий; безси́льний; слабі́й; немі́чний; квóлий; недо́лугий; недо́лужний
21. бере́гиня, ж., -ні
22. Білгород-Дністро́вський, ім.
23. білгород-дністро́вський, *прикм.*
24. білизна, ж., -ни
25. блакі́ть, ж., -ті; голубі́нь, ж., -ні
26. боро́на, ж., -ні
27. боро́тися, борю́ся, бо́решся, бо́ремось, бо́рються
28. бри́д, ч., броду́
29. брость, ж., -ті; бру́нька, ж., -ки
30. буде́нний; будні́й; щоде́нний; повсякде́нний

31. б́удь ласка, б́удьте ласка́ві, будь ласка́вий (люб'язний, милостівий); будь дру́гом; ласкаво про́симо
32. бузина, ж., -ни
33. бульва́р Тара́са Шевче́нка
34. бурхли́вий; б́уйний; рвучки́й; пори́вчастий; нава́льний
35. б́усол, ч., -ла; лелека, ч., -ки
36. Висо́кий За́мок (*гора*)
37. ва́ги, мн., ва́гів
38. васильо́к, ч., -ка́
39. ввече́рі *й* увече́рі
40. вво́лю *й* уво́лю
41. вдали́ні
42. Вели́кдень, ч., -дня
43. вивча́ти, -чаю, -чаєш; вчи́ти, -чу́, -чи́ш; оволоди́вати, -ва́ю, -ва́єш; опано́вувати, -о́вую, -о́вучеш; *розм.* зубри́ти -рю́, -риш; товкти́, -вчу́, -вчеш
44. видатни́й; визначни́й; значни́й; зна́тний; ви́дний; знаме́нний
45. вико́нувати, -ную, -нуєш; зді́йснювати, -нюю, -нюєш; реалізу́вати, -о́вую, -о́вучеш
46. виня́тковий; особли́вий; ри́дкісний; уніка́льний; *книжн.* екстраордина́рний
47. височи́на, ж., -ні; висота́, ж., =ті́; висо́кість, ж., -кості; височи́нь, ж., -ні; ви́шина, ж., — ні́, *поет.* вись, ж., -сі
48. вир, ч., -ви́ру
49. ви́сновок, ч., -ку
50. ви́твір, ч., ви́твору; тво́ріння, ср.; поро́дження, ср.; плід, ч., -ду; ви́плід, ч., -оду
51. ви́тончений; то́нкий; деліка́тний; ви́шуканий; до́бірний
52. витрива́лий; сти́йкий; терпели́вий
53. ви́хор, ч., -хра ; урага́н, ч., -ну; шквал, ч., -лу; буреви́й, ч., -вію; бу́релом, ч., -му
54. вишивка, ж., -ки
55. візеру́нок, ч., -нка
56. ви́тівка, ж., -ки; ви́гадка, ж., -ки; шту́ка, ж., -ки
57. ві́хола, ж., -ли; метели́ця, ж., -ці; хурдели́ця, ж., -ці; завірю́ха, ж., -хи; замети́ль, ж., -лі; хуртови́на, ж., -ни; снігови́й, ч., -вія; бу́ран, ч., -ну
58. Восьме́ березня́, 8 Бе́резня
59. вродли́вий; га́рний; га́рний на вроду; красо́витий; го́жий; приго́жий; милолиця́й; милови́дний
60. всесві́т, ч., -ту, усесві́т, ч., -ту

61. вугілля, ср.
62. вудка, ж., -ки
63. вуж, ч., -жа
64. газета, ж., -ти
65. галузка, ж., -ки
66. галявина, ж., -ни; галява, ж., -ви
67. гаманець, ч., -ця
68. гачок, -ч., гачка
69. гидкий; бридкий; поганый; огидный; противный; паскудный
70. гілка, ж., -ки; гілля, мн.
71. глава, ж., -ви
72. годинник, -ч., -ка
73. горб, ч., горба; бугор, ч., бугра; пагорб, ч., -ба
74. горлиця, ж., -ці
75. горобина, ж., -ни
76. господар, ч., -ря; хазяїн, ч., -на; гáзда, ч., -ди
77. господиня, ж., -ні; хазяйка, ж., -ки; гáздиня, ж., -ні
78. грóно, ср., -на; кетяг, -ч., -га; китиця, ж., -ці
79. День Збройних сил України
80. День Незалежності України
81. День Перемоги, Свято Перемоги, 9 Травня
82. День учителя
83. Державний Герб України
84. Державний Гімн України
85. Державний Прапор України
86. дешево; недорого; за півдарма; за безцінь; за безцінок
87. дзеркало, ср., -ла; люстерко, ср., -ка
88. дзиґа, ж., -ги
89. дивак; чудак; оригінал
90. дивний; чудний; дивовижний; чудернацький; дивакуватий
91. доли́на, ж., -ни; роздо́л, ч., -лу; низина́, ж., -ні
92. дощ, ч., дощу; злива, ж., -ви; повіддя, с.; повінь, ж., -ені; хлющ, ч., хлюща
93. дрізд, ч., дрозда
94. Європа, ж., -пи
95. єднати, -аю, -аєш; об'єднувати, -ую, -уєш; зв'язувати, -ую, -уєш
96. Жар Птиця (*персонаж казок*) і жар-птиця (*загальна назва*)
97. жовтий; золотий; золотавий; золотистий; бурштиновий; цитринний; лимонний; солон'яний
98. жорстокий; жорстокосердий; безжалісний; безсердечний; лютий; нелюдський; звірячий; звірський

99. журавель, ч., -вля; журавка, ж., -ки
100. журба, ж., -бі; печаль, ж., -лі; сум, ж., -му; сміток, ч., -ку
101. журливий; журний; сумний; смутний; сумовитий
102. журнал, ч., -лу
103. заважати, -аю, -аєш; перешкоджати, -аю, -аєш; шкодити, -джу, -диш; перебивати, -аю, -аєш
104. завіса (на вікно), ж., -си, завіска, ж., -ски; фіранка, ж., -ки; (над ліжком) запона, ж., -ни; порт'єра (на двері), ж., -ри
105. задалегідь; завчасно; наперед; зарання
106. Запорізька Січ
107. звечора, присл.
108. звичай, ч., -чаю; традиція, ж., -ції; обряд, ч., -ду; церемонія, ж., -нії
109. згря, ж., -раї; косяк, ч., -ка
110. здоба, ж., -би
111. зір, ч., зору
112. зміст, ч., -ту
113. зняття, ср.; пристосування, ср.; прилад, ч., -ду
114. зозуля, ж., -лі
115. золотівський
116. мізерний; жалюгідний; нікчемний
117. їздити, їжджу, їдиш
118. їсти, їм, їси, їсть, їмо, їсте, їдять
119. каліграфія, ж., -фії; краснопіс, ч., -пису
120. кіш, ч., кошу; табір, ч., табору; стан, ч., -ну
121. кобза, ж., -зи
122. коваль, ч., -ля
123. ковдра, ж., -ри; рядно, ср., -дна; покривало, ср., -ла
124. колір, ч., кольору
125. коровай, ч., -ая
126. космонавт, ч., -та
127. краєвід, ч., -ду; пейзаж, ч., -жу; ландшафт, ч., -ту
128. корона, ж., -ни
129. круглолиций
130. кульбаба, ж., -би
131. купаїлиця, ж., -ці; Купала, Івана Купала, Іванів день,
132. курінь, ч., -еня
133. кутя, ж., -ті
134. кучерявоволосий
135. лан, ч., -ну; поле, ср., -ля; ніва, ж., -ви
136. легені, мн., -нів
137. лиман, ч., -ну

138. лист, ч., -та
139. листівка, ж., -ки; картка (*пошто́ва*), ж., -ки
140. листоно́ша, ж., -ші
141. листува́тися, -у́юся, -у́єшся
142. лі́тера, ж., -ри; бу́ква ж., -ви
143. лі́тар, ч., -ря
144. лі́щина, ж., -ни
145. лози́на, ж., -ни; прут, ч., -прута́; хворости́на, ж., -ни
146. лю́лька, ж., -ки
147. макі́тра, ж., -ри
148. ма́рево, ср., -ва; міра́ж, ч., -жу́
149. ма́терик, ч., -ка; ко́нтинент, ч., -та
150. ма́ти-й-ма́чуха, ж., -хи
151. мете́лик, ч., -ка
152. мисте́цтво, ср., -ва
153. мі́сяць, ч., -ця
154. муркотáти, -очу́, -о́чеш і муркоті́ти, -очу́, -оті́ш
155. на добра́ніч
156. на́впочі́пки й на́почі́пки, *присл.*
157. на́завжди́, *присл.*
158. на́сіння, ср., сі́м'я, сі́мені
159. не́біж, ч., не́божа
160. не́біжчик, ч., -ка; покі́йник ч., -ка; поме́рлий, ч., -лого
161. невто́мний; безуто́мний; невсипу́щий; невгамовний
162. непра́вильний; неві́рний; хи́бний; помилко́вий
163. неро́ба, сп., -би; ле́дар, ч., -ря; леда́що, сп., -ща; леда́цюга, сп., -ги; ледач, -ч., -чі
164. несподі́вано-нега́дано, *присл.*
165. ні з кі́м (*з жодною людиною*)
166. ні з ким (*немає з ким*)
167. нівро́ку, *присл.*
168. обду́рити, -у́рю, -у́риш
169. обжинки, мн., -нок
170. обкла́динка, ж., -ки
171. ожеле́диця, ж., -ці; о́желедь, ж., -ді
172. окуля́ри, мн., -рів
173. опі́вдні, *присл.*
174. опі́вночі, *присл.*
175. опові́дання, ср.
176. ора́ти, орю́, оре́ш, оремо́, орете́
177. оркестр, ч., -ру

178. осінньо-зимовий
 179. отаман, ч., -на
 180. офіційно-діловий
 181. очерет, ч., -ту
 182. п'ятиденний
 183. падчерка, ж., -ки
 184. палітра, ж., -ри
 185. паніма́тка, ж., -ки
 186. папі́р, ч., -папе́ру
 187. парасо́лька, ж., -ки
 188. па́рубok, ч., -ка; юна́к, ч., -ка́
 189. па́січник, ч., -ка
 190. пасові́сько, ср., -ка; пасові́ще, ср., -ща; ві́пас, ч., -су; ві́гін, ч., вігону
 191. Па́сха, ж., -хи
 192. переводити, -воджу́, -води́ш, *мин.*, -води́в, -води́ла, *док.*
 193. пе́ред усі́м, *прийм. із займ.*
 194. переду́сім, *присл.*
 195. перехо́дити, -ходжу́, -ходи́ш
 196. пече́ра, ж., -ри
 197. пи́лосо́с, -ч., -са
 198. підсту́пність, ж., -ості; хи́трість, ж., -ості; лука́вство, ср., -ства
 199. пі́сляза́втра, *присл.*
 200. пі́сляза́втрашній
 201. пісо́к, ч., -ску́
 202. плаве́ць, ч., -вця́
 203. плесо́, ср., плеса́
 204. пліч-о́-пліч, *присл.*
 205. плодоно́сний
 206. по-ба́тькові
 207. пові́ка, ж., -ки
 208. пові́сть, ж., -ті
 209. полони́на, ж., -ни
 210. по́лум'я, ср.
 211. помара́нча, ж., -чі; апельси́н, ч., -на
 212. по́тяг, ч., -гу; по́їзд, ч., -да
 213. право́бережний
 214. праска́, ж., -ки
 215. пре́док, ч., -ка
 216. прі́рва, ж., -ви; прова́лля, ср.; рі́вча́к, ч., -ка́; у́рвище, ср., -ща
 217. проду́кт, ч., -ту; харч, ч., харчу́; прдово́льство, ч., -ва

218. пустеля, ж., -лі
219. рибалка, сп., -ки
220. Різдво, ср., -ва
221. рубанок, ч., -нка
222. русалка, ж., -ки
223. само собою
224. самовар, ч., -ра
225. свободолюбивий
226. серпанок, ч., -нку; імла, ж., імлі; мряка, ж., -ки; туман, ч., -ну,
227. скриня, ж., -ні
228. словник, ч., -ка
229. сокира, ж., -ри
230. сонечко, ср., -ка
231. сопілка, ж., -ки
232. спека, ж., -ки; жара, ж., -ри
233. стебло, ср., -ла; стебліна, ж., -ни
234. сторінка, ж., -ки
235. страх, ч., -ху; острах, ч., -ху; боязнь, ж., -ні; ляк, ч., ляку; жах, ч., жаху
236. страшно; боязко; лячно; моторошно
237. струмок, ч., -мка
238. ступати, -аю, -аєш; крокувати, -ую, -уєш; (*йти прямо*) прямувати, -ую, -уєш; простувати, -ую, -уєш; (*розм.*) чимчикувати, -ую, -уєш; шкандибати, -аю, -аєш
239. тусан, ч., -на; тусан, ч., -на; штовхан, ч., -на; штурхан, ч., -на; *розм.* потиличник, ч., -ка
240. стьожка, ж., -ки; стрічка, ж., -ки; (*на коси*) кісник, ч., -ка; (*на голову*) скиндяк, ч., -ка
241. сүтінок, ч., -ку; присмерк, ч., -ку
242. сцена, ж., -ни
243. сяйво, ср., -ва
244. танець, ч., -нцю
245. танок, ч., -нку; хоровод, ч., -ду
246. таця, ж., -ці; піднос, ч., -са
247. трухлявий; трухлий; порохнявий; гнилий; зотлілий
248. убого; злиденно; нужденно; мізерно
249. уважність, ж., -ності; уважливість, ж., -вості; пильність, ж., -ності; зосередженість, ж., -ності
250. увічливий; ввічливий; чёмний; вихований; гречний; коректний; делікатний; уважний, обхідливий
251. узбережжя, ср.

252. узва́р, ч., -ру
253. ури́вок, ч., -вка
254. фа́рба, ж., -би
255. хва́лько, ч., -ка; хва́стун, ч., -на́
256. хо́лодний; зи́мний; студе́ний; крижа́ний; льодо́витий; моро́зний; задубі́лий
257. хоро́брий; відва́жний; сме́ливий; сме́лий; безстра́шний; му́жній; доблесний
258. ху́тро, ср., -ра́; шерсть, ж., -ті
259. цибу́лина, ж., -ни
260. ча́сто; ча́сто-гу́сто; неодно́разо́во, бага́торазо́во; не раз; нері́дко
261. чергові́й, ч., -ого
262. чо́ло, ср., -чо́ла; ло́б, ч., ло́ба
263. чорно́слив, -ч., -ва
264. чу́лий; чу́тливий; чу́ткий; вразлі́вий; сприйня́тливий; сентимен-
та́льний
265. ша́бля, ж., -лі
266. шевченкі́ана, ж., -ни
267. ше́ф-ку́хар, ч., ше́ф-ку́харя
268. шовкови́ця, ж., -ці
269. што́вха́ти, -а́ю, -а́єш; шу́рха́ти, -а́ю, -а́єш; тру́ча́ти, -а́ю, -а́єш; попи́ха́ти, -а́ю, -а́єш
270. шу́хля́да, ж., -ди
271. ще́бетати, -е́чу, -е́чеш; співа́ти, -а́ю, -а́єш; тьо́хкати, -аю, -аєш; ля́ща́ти, -щу́, -щи́ш; джерго́тати, -очу́, -о́чеш; джеркотáти, -очу́, -о́чеш; цвірі́нькати, -аю, -аєш
272. щі́лина, ж., -ни; шпа́ра, ж., -ри; трі́щина, ж., -ни
273. щі́льний; зі́мкну́тий; зі́мкне́ний
274. щопра́вда, *незм.*
275. юрба́, ж., -би; на́товп, ч.,-пу; ку́па, ж., -пи; юрма́, ж., -ми; (*перен.*) орда́, ж., -ди
276. юшка́, ж., -ки; суп, -ч., су́пу
277. я́бедник, ч., -ка, *розм.* бреху́н, ч., -на́; доно́щик, ч., -ка; накле́п-
ник, ч., -ка
278. якийсь-то, *займ.*
279. якра́з, *присл*
280. яскра́вий; я́ркий; блиску́чий; ося́йний

ЗМІСТ

§ 1. Місце та роль української мови як державної серед громадян України	4
---	---

Повторення та узагальнення вивченого

§ 2. Розділові знаки у вивчених синтаксичних конструкціях.	7
§ 3. Найскладніші орфограми.	9
§ 4. Частини мови	12

Морфологія. Орфографія

§ 5. Дієприкметник як особлива форма дієслова: значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль	18
§ 6. Відмінювання дієприкметників. Правопис голосних у закінченнях дієприкметників	22
§ 7. Дієприкметниковий зворот. Розділові знаки в реченнях з дієприкметниковим зворотом. Синтаксична роль дієприкметникового звороту ..	26
§ 8. Побудова речень із дієприкметниковими зворотами; синоніміка складних і простих речень із дієприкметниковими зворотами	30
§ 9. Активні та пасивні дієприкметники. Творення активних і пасивних дієприкметників теперішнього й минулого часу	33
§ 10. Правопис голосних і приголосних у суфіксах	38
дієприкметників	38
§ 11. Н у дієприкметниках та НН у прикметниках	41
дієприкметникового походження	41
§ 12. НЕ з дієприкметниками. Розбір дієприкметника як особливої форми дієслова.	45
§ 13. Дієприслівник як особлива форма дієслова: значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль	52
§ 14. Дієприслівники недоконаного і доконаного виду. Творення дієприслівників недоконаного і доконаного виду	55
§ 15. Дієприслівниковий зворот. Коми при дієприслівниковому звороті та одиничному дієприслівникові	58
§ 16. Синонімія складних речень і речень із дієприслівниковими зворотами	63
§ 17. НЕ з дієприслівниками	68
§ 18. Прислівник: значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль ..	74
§ 19. Розряди прислівників за значенням	79

§ 20. Ступені порівняння прислівників	83
§ 21. Способи творення прислівників	88
§ 22. Букви -Н- та -НН- у прислівниках	92
§ 23. НЕ і Ні з прислівниками	95
§ 24. І, И в кінці прислівників	98
§ 25. Написання прислівників через дефіс	101
§ 26. Написання прислівників разом	105
§ 27. Написання прислівників окремо	109
§ 28. Фразеологізми й крилаті вислови з прислівниками. Розбір прислівника як частини мови	112

Службові частини мови

§ 29. Прийменник. Непохідні та похідні прийменники. Правопис похідних прийменників	118
§ 30. Особливості вживання прийменників в українській і молдовській мовах	122
§ 31. Сполучник як службова частина мови. Сполучники сурядності й підрядності, їх види	126
§ 32. Правопис сполучників	129
§ 33. Частка як службова частина мови. Розряди часток за значенням	133
§ 34. Написання часток	137
§ 35. НЕ і Ні з різними частинами мови (узагальнення)	140
§ 36. Вигук як особлива частина мови	143
§ 37. Дефіс у вигуках. Кома і знак оклику при вигуках	146
§ 38. Повторення та узагальнення вивченого протягом року	151

Розвиток мовлення

§ 39. Твір-опис процесу праці в художньому стилі	156
§ 40. Складання інтерв'ю	158
§ 41. Замітка в газету	163
§ 42. Докладний письмовий переказ тексту-розповіді з елементами опису процесу праці	165
§ 43. Особливості побудови роздуму дискусійного характеру	168
§ 44. Тексти для перекладу	171

Словниковий мінімум для учнів / учениць 7 класу	174
--	------------

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ
СВІНТКОВСЬКА Світлана Андріївна
ГАШИБАЯЗОВА Олександра Василівна
ПАСАТ Олександра Олександрівна

Українська мова

підручник для 7 класу з навчанням молдовською мовою
закладів загальної середньої освіти
(з аудіосупроводом)

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

**Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено**

Комп'ютерна верстка *Сергій Бакуров*

Формат 70x100/16. Папір офсетний.

Умовн. друк. арк. 14,95.

Наклад 285 примірників. Зам. № 20-268.

ТОВ «Творче об'єднання «Соняшник»

Адреса видавництва: 61115, м. Харків, а/с 3182

vydavnytstvo@sunbook.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

серія ДК № 5180 від 11.08.2016 р.

Видруковано на ПрАТ «Білоцерківська книжкова фабрика»

09117, м. Біла Церква, вул. Леся Курбаса, 4.

Тел./Факс (0456) 39-17-40

E-mail: bc-book@ukr.net; сайт: <http://www.bc-book.com.ua>

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

серія ДК № 5454 від 14.08.2017 р.